

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aylin AYHAN

MEHMET KARASAN'IN HAYATI, ESERLERİ VE FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aylin AYHAN

MEHMET KARASAN'IN HAYATI, ESERLERİ VE FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Danışman

Prof. Dr. İsmail YAKIT

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aylin AYHAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (İmza)
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. İsmail YAKIT (İmza)
Üye : Prof. Dr. Hasan ASLAN (İmza)

Tez Başlığı: Mehmet Karasan'ın Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09/12/2016

Mezuniyet Tarihi : 22/12/2016

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Mehmet KARASAN’ın Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Aylin AYHAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayatı.....	5
1.1.1.Çocukluğu ve Tahsili	6
1.1.2. Hocalığı ve Çalıştığı Yerler.....	7
1.2. Eserleri	8
1.2.1. Telif Eserleri.....	8
1.2.1.1. Kitapları	8
1.2.1.2. Makaleleri.....	9
1.2.2. Tercüme Eserleri	10
1.2.2.1. Kitapları	10

İKİNCİ BÖLÜM FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Bilgi ve Bilim Felsefesi Hakkındaki Görüşleri.....	19
2.2. Ontoloji Hakkındaki Görüşleri	24
2.3. Ahlak Felsefesi Hakkındaki Görüşleri.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DİĞER GÖRÜŞLERİ

3.1.Sosyoloji ve Din Hakkındaki Görüşleri.....	41
3.2.Siyaset Felsefesi Hakkındaki Görüşleri	47
3.2.1.TBMM Konuşmalarından Örnekler	57
3.3.Psikoloji Hakkındaki Görüşleri	60
SONUÇ	65
KAYNAKÇA.....	68
ÖZGEÇMİ Ş	71

ÖZET

Türkiye’de, Türk-İslam felsefesinin mahiyeti ve tarihine ilişkin çalışmalar, Cumhuriyet döneminden günümüze hızlanarak devam etmektedir. Ancak en yoğun dönemi Cumhuriyet öncesi dönemdir. Cumhuriyet döneminde Türk felsefesi, en özgün fikirlerin ortaya atıldığı dönemdir. Çünkü bu dönemde, teknolojik olarak yeniliklerin meydana gelmesiyle ve bu da yeni felsefenin gelişmesine imkân sağlamıştır. Bilimsel, siyasal, ekonomik açıdan gelişen ve değişen dönemde, Türk filozofları, bu değişikliklerden oldukça etkilenmişlerdir. Filozoflar, bu dönemde en verimli çağına girmiş, eserlerinde de çokça yenilikçi düşüncelerin yer aldığı gözlemlenmiştir.

Filozoflar, kendi yazdıkları eserlerin yanında, önemli olarak gördükleri eserleri de dilimize tercüme etmişlerdir. İşte Mehmet Karasan da, bu önemli filozoflar arasında yer alan kişilerdendir. Onu Cumhuriyet döneminin, verimli Türk filozofları arasında görmekte pek de yanılmış olmayız.

Yapılan bu tez çalışmasının birinci bölümünde; Karasan’ın hayatı, tercüme ve telif eserlerinin tanıtımı yapılmış ve görülmüştür ki, hayatında Atatürk ile tanışması gibi önemli gelişmeler olmuş ve bu da hayatının bundan sonraki bölümlerini etkilemiştir. Karasan’ın kendi yazdığı eserlerinin yanı sıra, birçok filozoftan tercüme ettiği eserlerinin önemine değinilmiştir. Türk felsefesinin gelişimi açısından bu eserler, önemli niteliktedir. İkinci bölümde; Karasan’ın felsefi görüşlerine yer verilmiştir: Bilgi, ontoloji, ahlak hakkındaki görüşleri üzerine araştırmalarda bulunulmuş, örnekler ve karşılaştırmalarla da konular açıklanmıştır. Görülmüştür ki Karasan’ın bu görüşleri, felsefenin mahiyeti açısından önemli bir yere sahiptir. Üçüncü bölümde ise; diğer görüşleri olan, din sosyolojisi, siyasi ve psikoloji hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve görülmüştür ki Karasan’ın bu konular hakkındaki görüşleri iyi, sağlam, ahlaklı ve nitelikli bir toplumun yetişmesinde önem arz etmektedir. Son olarak da, sonuç bölümü ile tez tamamlanmış ve yine görülmüştür ki, günümüzde çoğu filozofun ortaya koyamadığını Karasan, döneminin kısıtlı imkânlarında ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Karasan, Felsefe, Türk Filozofları, Türk-İslam Düşüncesi, Cumhuriyet Dönemi Filozofları, Din Sosyolojisi.

SUMMARY

MEHMET KARASAN'S LIFE, WORKS AND PHILOSOPHICAL VIEWS

In Turkey, studies on Turkish-Islamic philosophy and its history has been increasingly rising so far today. Yet the most popular period of these studies is the period before the establishment of the Republic of Turkey. Turkish philosophy in the republican era is the period when the most original ideas were introduced. Turkish philosophers have been influenced by scientific, political, economical developments of this period. The philosophers have lived their most sufficient periods of their careers and witnessed that the most innovative thoughts had been presence in their books.

In addition to writing their own boks, philosophers have translated the works which they consider important. Here, Mehmet Karasan is one of these important philosophers. We wouldn't be mistaken in seeing him as a productive Turkish philosopher of the republican era.

In the first chapter of this dissertation, the life of Karasan, translation and copyright boks are presented, as a result of this, it was seen that he was effected in a positive way by some significant events such as meeting Atatürk and this caused some effects to his following life. In addition, importance of his books, which written or translated by him are mentioned. These works are important in terms of the development of the Turkish philosophy. In the second chapter; Karasan's philosophical views, which include his theories of knowledge, ontology, morality are examined, and these topics is explained with examples and comparisons. It is obvious that his views on philosophy have an important place in the view of the essence of philosophy. In the third chapter, his other thoughts which are about religious, sociological, political and psychological topics are discussed and consequently it is seen that his minds on these topics are important for development of a sound, ethical and qualified society. Finally, in the final chapter of this dissertation to, it is completed and seen again that Karasan achieved revealing something which couldn't be done by a plenty of philosophers so far that days, by the lack of facilities of that days.

Keywords: Mehmet Karasan, Philosophy, Turkish Philosophers, Turkish-Islamic Thought, Republican Period Philosophers, Sociology of Religion.

ÖNSÖZ

Bilimsel, teknolojik, ekonomik ve kültürel yönden gelişimlerin yaşandığı 20. yüzyıl, dünya çapında önemli değişimlerin olduğu bir yüzyıldır. Bu yüzyılda edebiyat, sanat, bilim gibi dalların yanı sıra elbette ki felsefe de bu gelişmelerden etkilenmiştir.

Tıp, uzay teknolojisi, iletişim, ulaşım ve fizik alanındaki gelişmeler, insanın yaşamını kolaylaştıran yanlarıyla olumlu etki yaparken, kitlesel üretimin sebep olduğu, çevre sorunları bu yüzyılda görünür hale geldi. Küresel ısınma, çevre kirliliği, bu çevre kirliliğine yol açan büyük kazalar, açlık gibi boyutları aşan yeni yeni sorunlara yol açmıştır.

İşte bu çağın filozoflarının çoğunluğu, bir şekilde çalışmalarında çağın kuramsal sorunlarını dile getirmiş ve cevap arayışında olmuşlardır. 20. yüzyıl filozofları gerçeklik, üretkenlik, yeni düşünceler geliştirip, orijinal fikirler üretmede oldukça başarı sağlamışlardır.

Türkiye'nin, yaşanan bu tartışmaların içerisine yeni bir Cumhuriyet olarak girdiği açıkça ortadadır. Bunun yanı sıra, savaştan daha henüz çıkmışken, ekonomisini toparlamaya çalışması ve yeniden kendi kültürel birliğini oluşturmayı amaç edinmesi de felsefi çalışmaların daha da geliştirilmesi ile birlikte olmuştur. Bu bakımdan Türkiye'de yapılan felsefe çalışmalarını incelemek, ülkemizin kültürel gelişimini ve kimlik gelişimini anlamak açısından zorunludur.

Ancak Türkiye'de felsefeye katkı sağlayan kişileri incelemenin saf felsefi ve kuramsal bazı nedenleri de bulunmaktadır. Karl Popper'ın da ifade ettiği gibi her rasyonel tartışmanın gerek şartlarından biri, tartışmanın tarihini incelemektir. Kendi ifadesiyle bu şart:

“(...) tarihsel yöntemin (...) bir çeşididir. Bu yöntem basitçe elimizdeki soruna ilişkin geçmişte diğer insanların neler düşündüğünü ve ileri sürdüğünü ortaya çıkarmaktır: Bu sorunla neden yüzleştiler? Sorunu nasıl formüle ettiler? Sorunu nasıl çözmeye çalıştılar? Bu nokta önemlidir çünkü bunu ortaya çıkarmak rasyonel tartışmanın genel yönteminin bir parçasıdır (...)”¹.

O halde dünya çapında rasyonel tartışmayı üretici kılmak için insanlığın ve felsefenin ele aldığı sorunlara getirilen bütün geçmiş çözümlerini ortaya çıkarmak bir zorunluluktur. Bu aynı zamanda Türk-İslam felsefesini ve tarihini araştırmanın en temel kuramsal amaçlarından biridir: Türk-İslam felsefesi olmadan dünya çapında rasyonel tartışma her zaman eksiktir.

¹ Popper, 1992: XX (Popper K. (1992) *The Logic of Scientific Discovery*, London and Newyork: Routledge

Bu temelde bu çalışmada bir Türk-İslam düşünürü olarak Prof. Dr. Mehmet KARASAN'ın çalışmaları incelenmiştir. Mehmet KARASAN hem kuramsal sorunlara özgün çözümler arayarak hem de Platon, Descartes, Durkheim, Bergson gibi önemli filozofların eserlerini Türkçe'mize tercüme ederek Türkiye'deki felsefe çalışmalarına katkıda bulunmuş önemli bir düşünürümüzdür. Okuduğunuz bu çalışma kendisi, kuramsal sorunları ele alışı ve Türkiye'de felsefe çalışmalarına yaptığı katkıyı konu alan ilk tez çalışmasıdır.

Mehmet KARASAN üzerine, şimdiye kadar büyük çaplı bir sistematik çalışma yapılmamış olması, kaynaklara ulaşım ve benzeri bazı teknik zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu temelde çalışmanın elbette bazı eksiklikleri ve hataları olabilir. Ancak bu teknik zorluklar, ilk defa çalışılan bu konuda özveriyle aşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın elbette bazı gizli emektarları bulunmaktadır. Bu zorlu süreçte tezin tamamlanabilmesi için maddi ve manevi olarak yanımda olan aileme, akademik çalışmalar konusunda beni her zaman cesaretlendiren arkadaşlarıma ve elbette ki, dört yıllık lisans eğitimim boyunca öğrettiği bilgiler ve sonrasında da yüksek lisanstaki öğrenciliğim boyunca, her türlü yardımlarıyla destek olan danışman hocam Prof. Dr. İsmail YAKIT'a, ayrıca lisans ve lisansüstü derslerimde kendilerinden ders almış olduğum Akdeniz Üniversitesi Felsefe A.B.D. öğretim üyesi hocalarıma teşekkürlerimi borç bilirim.

Aylin AYHAN

Antalya, 2016

GİRİŞ

Eski çağlardan beri felsefi düşünce, ne kadar soyut görünürse görünsün ya da düşünülürse düşünölsün, içinde bulunduğu dönemin sosyo-költürel, toplumsal ve ekonomik yaşam koşullarından etkilenir ve ona göre de şekillenir.

İslam'da felsefe çalışmaları ilk olarak İslam dini çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, çok uzun yıllardır devam etmektedir. İslam felsefesi; Anadolu, Arap Yarımadası, İran gibi, İslam dininin yayıldığı topraklarda doğan, Müslüman, Hristiyan, Süryani gibi dinlerden olan düşünürlerin geliştirdiği bir düşünce akımıdır. İşte bundan dolayı, İslam filozofları, Antik Yunan, Hellenistik dönem filozoflarını ve diğer birçok filozofları en çok da Süryanilerden öğrenmişlerdir.

İslam Felsefesi, felsefenin önde gelen filozoflarından Platon, Aristoteles, Plotinos'un etkisiyle kendini göstermiştir. Daha sonrasında da bunları İbn Sina, Farabi, Biruni, Kindi, Razi, İbn Bacce, İbn Tufeyl, İbn Rüşd gibi birçok İslam düşünürleri takip etmiştir. Ancak en yoğun dönemleri, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyetin kuruluş dönemi olarak bilinmektedir.

İslam felsefesinin ortaya çıkışına etki eden bazı tarihsel faktörler vardır. Bunlar:

İslam költürünün, başlangıçta kendisine yabancı költürel kaynakların etkisinde kalması olgusu ve farklı dini ve entelektüel topluluklar arasındaki entelektüel rekabettir (...) İslam felsefesinin doğuşunda, onun önce Sünni ve Şii mezheplere, sonra da farklı maneviyat biçimlerine sahip çeşitli dini mezhep ve okullara bölünmesinin de önemli bir role sahip olması (...) İslam dininin Sünni ve Şii mezheplere bölünmesinin yarattığı ayrılığın ardından, felsefenin doğuşunda bu kez dinde ve dilde birliği/arınmayı temin etme çabaları ve Sünni İslam kelimasında özellikle akılcılarla gelenekçiler tarafından verilen ortodoksi mücadelesi etkili olmuştur (...)²

İşte bu tür mezhepler arası politik nedenlerle başlayan bölünmeler, İslam dünyasında ayrılıklara, düşmanlıklara yol açmıştır. Mezheplerin öğretisel farklılıkları-ayrılıkları siyaset, hukuk, ahlak gibi alanlarda izler bırakarak, entelektüel yani özgün zekâsını kullanabilme ve hayatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Akılcılarla gelenekçiler arasında olan çatışmalar da İslam felsefenin doğuşunda etkili olmuştur.

İslam Felsefesi, Ortaçağın önemli felsefe gelenekleri arasında yer almaktadır. Antik felsefe ile Skolastik Hristiyan felsefesi arasında bir nevi köprü görevi görüyor diyebiliriz. Bu yüzden, İslam felsefesi ile sadece Müslümanlar değil, birçok dinlerden insanlar da uğraşmışlardır. Bundan dolayı da İslam felsefesi, tek olarak Arap dilinde değil, birçok dilde yapılmıştır.

² Cevizci, 2011a: 225-226.

Türkiye’de felsefe ile ilgili çalışmalar, Tanzimat’a kadar dini düşüncenin tam anlamıyla etkisi altında kalmıştır diyebiliriz. Medreselerdeki verilen eğitimler de buna göre yapılmaktadır. Örneğin; felsefe, mantık, hukuk ile ilgili çalışmalarda bunu görebiliriz. Bu çalışmalarda, Aristoteles’in biçimci düşünce yöntemi esas alınmıştır. O dönemde, sırlarla dolu bir felsefe alanının varlığından söz edilebilir.

Türkiye tercümelemlerle Tanzimat’tan önce tanıştı. Birçoğu matematik ve coğrafya olmak üzere tercümelemler yapıldı. Batıdan ise sadece bilimsel kitaplar tercüme edildi. Antik Yunan’dan sonra, Avrupa felsefesine duyulan ilgi de yine Tanzimat ile birlikte ortaya çıktı. Tanzimat’tan sonra medreselerin yerini Darülfünun aldı. Medreseler yerine eğitimler Darülfünunda devam etti. Bu dönemde İbrahim Şinasi’nin ilk gazete olan *Tasvir-i Efkâr*’ı yayımlamasıyla birlikte halk, Batıdan tercüme edilen bilimsel ve felsefi çalışmalarda tanışması çok daha geniş alanlarda etkili oldu.

Bu dönemde, Ali Suavi de önemli Tanzimat adamları arasında yer alır. Tanzimat döneminde, Türkiye’de ilk felsefe tarihi bilgisini, *Düşüncelerin Tarihi* adlı başlığıyla Ali Suavi kendi gazetesinde yazar. Bu yazısında Sokrates öncesi Yunan filozofları ile ilgili oldukça geniş kapsamlı bilgiler verir ve İslam felsefesi ile çeşitli karşılaştırmalar yapar.

Ayrıca dilde sadeleşmeyi de savunmaktaydı ve terimlerin Türkçeleşmesi için de ilk uğraşı o verdi. Ali Suavi, ibadetin de Türkçeleştirilmesini, namaz surelerinin Türkçeye çevrilebileceğini söylüyor. Bu soru Suavi’den 80 yıl sonra, ancak zamanımızda ortaya atılabilmüş ve Kuran tercümelemlerine girişilmiş ise de namaz surelerinin Türkçe okunması Türkiye’de bugün de cesaretle konuşulamamaktadır.³

Ahmet Mithat da Tanzimat döneminde, edebiyatın yanında felsefeye çok büyük ve devamlı yer veren kişilerdendir. Türk düşüncesinde, Batı felsefesi sorunları hakkında ilk düşünmeye de onunla başlanmıştır. Batıyı tüm yönlerden ele alarak, onun üzerine eleştirilerde bulundu. Maddeciliği savunan Baha Tevfik ve Ahmet Nebil ile birlikte Buchner’in *Madde ve Kuvvet* adlı eserini tercüme etmişlerdir.

İlk felsefe dergisini Baha Tevfik çıkarmıştır. Yine ilk felsefe sözlüğü çalışması da bu dergide yayınlanmıştır.

Felsefe alanında bir diğer önemli kişi de Ziya Paşa’dır. J. J. Rousseau’dan Emile tercümesiyle tanınmıştır. Buradan Aydınlanma filozoflarına bir yönelme olmuş ve onların eserleri tercüme edilmiştir. Ancak bu tercümelemler yeterince tam olmadığı için, en önemli eserler daha sonraki dönemlere kalmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelecek olursak, ilk dönemlerinde felsefeden daha çok siyasi rejim üzerine çabalar vardır. Tek tip düşünce ve halk siyasi ortamlardan etkilenecek,

³ Ülken, 2010: 79.

düşüncelerini devrim yapmak amacıyla sunmaya çalışmıştır. Ancak resmi yönetime karşı düşünceler varlığını uzun süre sürdürememiştir.

Cumhuriyet döneminde tercümelere artışlar vardır ve genel sözlükler yeterli gelmemektedir. Bu yüzden yeni felsefi sözlükler arayışı içerisine girilmiştir. Rıza Tevfik ve İsmail Fenni iki sözlük hazırlamıştır, fakat Rıza Tevfik'in sözlüğü basılamamış, diğeri basılmıştır (Fransızcadan Türkçeye).

Türkçülüğü savunan ve sistemli bir hale getiren kişi ise Ziya Gökalp'tir. 1923'te yayımladığı *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabıyla Cumhuriyet döneminde Atatürk devrimleriyle hızlanan reform hareketlerinin fikir babası olarak öne çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında öne çıkan fikirlerden biri Bergson'a dayanan metafizik, diğeri de maddeciliğe dayanan diyalektik materyalizmdir. Biri ruhta, diğeri de maddede çözüm arayan düşünce sistemidir. Bu görüşü, bazı genç yazarlar savunmaktadır. Karasan'ın, Bergson'dan tercüme ettiği, *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı* adlı eserde de bunlardan bahsedilir. 1921 ile 1923'te yayınlanan *Dergâh* adlı dergide, daha çok Yahya Kemal'in etkisiyle, Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılığa karşı, Memleketçilik akımı doğmuştur. Gelişimini de 1923'te kurulan, *Anadolu* dergisi etrafında sürdürmüştür.

Cumhuriyet döneminde bir diğer önemli düşünce de, tarihi materyalizmdir. En etkili dönemini, 1931 yılında çıkan, *Kadro* dergisi etrafında yaşamıştır. Dergi, millî kalkınma hareketinin fikir yönünü temsil ettiğini iddia ederken, Marksist düşüncenin bilinen kavramlarından yararlanmıştı. Türkçü İslamcılar olarak adlandırılan, Şerafettin Yaltkaya ve Şemsettin Günaltay'da burada fikirlerini ifade etmişlerdir.

Karasan'ı da Türkçü-İslamcılar arasında görmekte bir sakınca yoktur. Çünkü hem doğum tarihi itibarıyla, hem de yaşadığı çevre itibarıyla buna yatkın bir düşünürdür. Karasan'ı değerli kılan bir diğer husus da, eserleri ana kaynaklarından okuması ve tercüme etmesidir. Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça, Farsça, Latince ve Grekçe gibi yabancı dillere hâkim olması, onun bu denli önem kazanmasına neden olmuştur. Bakanlık tarafından, tercüme edilecek olan eserlerin Karasan'a verilmesinin sebepleri de, kaynak dilleri ve felsefeyi iyi bilmesi ve yaptığı işe gerçekten değer veriyor olmasıdır.

Son olarak da, tezimize başlamadan önce yazdığımız bu giriş kısmı; bir nevi felsefenin Türkiye'de ki yerini göstermek ve Cumhuriyet döneminde de doruklarına ulaşan, önemli düşünürlerin isimlerini, okuyucular için tekrar hatırlatılmasıdır. Çünkü halkımız, kendi ülkesinde yaşamış ve değerli eserler vermiş olan, birden fazla Türk düşünür olmasına rağmen, neredeyse hiçbirinin varlığından haberdar değildir. Ancak yabancı düşünürler hakkında

birkaç cümle de olsa fikirleri vardır. İşte bu da Batıya olan düşkünlüğümüzün, imrenişimizin kanıtıdır.

Bundan ötürü de Mehmet Karasan'ın varlığından ne yazık ki çoğumuz haberdar değildir. Bu yüzden tezimizin amaçları arasında, onu halkla tanıştırmak ve hatırlanmasına katkıda bulunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayati

Türk fikir ve siyasi dünyasının aydın kişilerinden olan, Prof. Doktor Mehmet Karasan'ın hayatı hakkında ülkemizde geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun için Karasan'ın hayatıyla ilgili bilgileri; doğum yeri, doğum tarihi, ailesi, eğitim hayatına ilişkin bilgiler yeğeni olan Cemile Karasan Yılmaz'dan bizzat öğrenilmiştir. Karasan, Türk dünyasına gerek fikir ve bilim adamı, gerekse döneminin ünlü politikacısı olarak, yıllar boyunca hatırlanarak anılmasına neden olacak düşünceler bırakmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Karasan, 1907 yılında, Denizli'nin Çivril ilçesinde dört çocuklu, köklü ve varlıklı bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Karasan'ın babasının adı halk arasında Hattat Ağa olarak bilinirken, asıl adı Mehmet Karasan'dır. Mehmet Karasan adı ailede bir gelenek haline gelmiş ve babadan oğula geçmiştir. Annesinin adı ise Raziye Hanım'dır. Abisinin adı Mustafa, kız kardeşinin adı Lutfiye ve en küçük kardeşinin adı ise Ahmet Mithat Efendidir. Annesi ev hanımı ve tüm ailenin yükünü taşıyan çok becerikli bir hanımdır. Babası çok iyi derecede Arapça ve Osmanlıca bilen, ileri görüşlü ve aydın düşünceli bir adamdır ve o zamanlar **Kuva-yı Milliye**'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Babası, Atatürk'ün askerlerine yiyecek, içecek yardımında bulunarak onların yurdu korumalarına yardımcı olmaktadır. Gerekirse vatani uğrunda savaşarak, canını vermeye hazır bulunmaktaydı.⁴

Karasan'ı tanıyan dostları, arkadaşları ve ailesi onu, hep zevkli sohbetleri olan, gençlerin eğitimini ve ülkenin sorunlarına ilgisiz kalmayıp, devamlı çözümler üretmeyi hedefleyen biri olduğunu vurgularlar.

Ailesine olan bağlılığı ve sevecen kişiliği de tartışmasız ortadadır. Gittiği yerlerden ailesine devamlı mektup yazıp, nasıl ve ne durumda olduklarını sormaktadır. Fransa'dan yazdığı bir mektubunda şöyle demektedir:

“Kardeşim Mithat,

Ben şimdi birkaç ay için buradayım, belki yaza kadar burada kalacağım. Tahminime göre Denizli'ye Ağustos veya Eylül'de geleceğim (...) Cemile bayramda Ankara'ya geldi. Çalışması, ciddiyeti bizi memnun etti (...) Gelini tebrik ederim, çocuklarını çok iyi yetiştiriyor. Allah bağışlasın, hepsi birbirinden güzel ve uslu. Oğlandan ne haber? Cemile'nin

⁴ Karasan'ın yeğeni olan Cemile Karasan Yılmaz ile yaptığım görüşmelerden (07.12.2015).

dediğine göre sınıfı başarı ile geçmiş. Allah muvaffak etsin (...) Sana, geline, çocuklara iyi bir yeni yıl diler, hepimizin gözlerinden öperim. Ayrıca bayramınızı da tebrik ederim. Bilhassa küçük Cemile'nin ayrıca gözlerinden öperim (...)"

Mehmet Karasan

18 Boulevard de Magenta 75 Paris X. Fransa

Karasan'ın yazdığı bu mektuptan da anlıyoruz ki, ailesi ile bağları kuvvetli, ülkesine olduğu gibi yeğenlerine de bağlı, iyi bir amcadır.

1.1.1. Çocukluğu ve Tahsili

Çocukluğuna dair Karasan ile ilgili pek bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden onun çocukluğuna ait bilgileri, onu en iyi tanıyan yeğeni Cemile Hanımdan öğrenilmiştir.

O zamanın yaşam koşullarına göre, çok iyi bir çocukluk geçirmiş olan Karasan, ailede herkes tarafından çok sevilmiş ve değer verilmiştir. Küçüklüğünden beri okumaya meraklı biri olarak bilinmektedir. Karasan'ın bu tavrı tüm ilçenin dikkatini çekmekte ve hakkında devamlı, bu çocuk çok iyi yerlere gelecek ve ülkesi için yararlı işler yapacak denilmektedir.

Karasan, ilkokula Denizli Çivril'de başlamış ve derslerinde çok başarılı bir öğrenci olarak, kısa zamanda öğretmenlerinin gözdesi haline gelmiştir. O zamanlar nispeten varlıklı olan Karasan ailesinde hizmetliler, hayvanlara bakmakla yükümlü olan çobanlar vardır. Mehmet Karasan, bu çobanların yanlarına gezmeye gittiğinde bile kitaplarını elinden düşürmezdi. İşte bu yüzden babası Ona hep şöyle demektedir: “Benim oğlum okuyup mebus olacak.” Böyle diyen bir baba okumanın, bilgi sahibi olmanın insanlık tarihi boyunca taşıdığı etkiyi çok iyi anlamış ve o zamandan itibaren oğlunun okuması için elinden geleni yapmak için çaba göstermiştir. Belki de Karasan'ın, öğrenmeye küçük yaşta bu kadar düşkün olmasının nedeni; okumayı çok seven bir aileden gelmiş olması ve ailenin, onun okuyarak, eğitimini tamamlama yolunda destekliyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Karasan, daha sonra ortaokul tahsilini yapmak için Konya'ya gitti. İşte tam da bu sırada Hamdi Ragıp Atademir ile tanıştı ve uzun süren köklü arkadaşlıklarının temelini de bu sırada atmıştır. Daha sonra da lise tahsili için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olduktan sonra (1928) Milli Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu imtihanı kazanarak, Hamdi Ragıp Atademir ile birlikte felsefe tahsili için Avrupa'ya gitti (1928). Orada Descartes Lisesi'nin son sınıfını bitirip, lisans eğitimini de Fransa Lyon Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Sosyoloji Bölümünde okuyarak mezun olmuştur.⁵

O dönemlerde Fransa bir uygarlık ülkesi, Aydınlanma düşüncesinin de merkezi olarak görülmektedir.

Bu aydınlanmayı yaratanların başında da bir matematikçi ve filozof olan Rene Descartes (1596-1650)

⁵ Cemile Karasan Yılmaz ile yaptığım görüşmelerden (07.12.2015).

gelmekteydi (...) Karasan'dan beklenen de bu Aydınlanma düşüncesini sıkıca kavrayıp, ülkesine döndükten sonra Anadolu'ya yaymasaydı (...)»⁶

1.1.2. Hocalığı ve Çalıştığı Yerler

1932 yılında yurda dönen Karasan, 1933'de Edirne Lisesi'nde öğretmenliğe atanmıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Doçentliğine tayin edilmiştir. Askerlik görevini yapmak üzere Mayıs 1934'te Yedek Subay Okulu'na giren Karasan, Ekim 1934'te piyade asteğmen rütbesiyle okulu bitirip kıta hizmetini yaptıktan sonra, teğmen rütbesiyle Nisan 1935'te terhis edildi. (Ağustos 1944'te ikinci kez silah altına alınıp Eylül 1944'te terhis edildi). Sonrasında Kütahya Lisesi'nde felsefe ve sosyoloji öğretmenliği, Siyasal Bilgiler Okulu Müdür Yardımcılığı, Fransızca ve Sosyoloji öğretmenlikleri yapmıştır (1936'dan 1950'ye kadar). Cumhuriyet'in ilk İlahiyat Fakültesi olan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ilk açılışından itibaren, İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Dinler Tarihi Profesörlüğüne seçilmiştir (1951). İki kez İlahiyat Fakültesi dekanlığı yapmıştır. İlk dekanlığa 12 Haziran 1953 yılında seçilmiştir. 14 Mayıs 1961 yılında da ayrılmıştır. Daha sonrasında İlahiyat Fakültesi sistematik felsefe kürsüsünde profesör olarak yer almıştır (1968). İkinci kez 05 Kasım 1970 tarihinde göreve başlamış ve 28 Nisan 1971 tarihinde de görevini sonlandırmıştır. Karasan 1973 yılı Temmuz ayında sistematik felsefe kürsüsü başkanı seçilmiştir. Fakat 15 Kasım 1974'de Karasan'ın vefat etmesiyle birlikte yerine bir başkası geçmiştir. İki dönem (10. ve 11. Dönem 1954-1957) Denizli milletvekilliği yapmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bilhassa bütçe komisyonunda çalışmış, yıllarca UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu üyeliğinde bulunmuş, Avrupa Konseyi'nde Türk heyetine dâhil olarak Türkiye'yi temsil etmiştir.⁷

Vekilliği sırasında Avrupa Parlamenteler Meclisinde Türkiye'yi temsil eden Karasan, 1960 askeri darbesinden sonra Yassıda'da yargılanmıştır.

Mehmet Karasan'ın yeğeni Cemile Karasan Yılmaz'dan öğrendiğim bilgilere göre Karasan, birçok yabancı dil bilmekteydi; Fransızca, Farsça, İngilizce, Almanca, Latince, Grekçe, Arapça bunlardandır.

İki evlilik yapan Karasan'ın, eşlerinin ikisi de Fransızdır. Birinci eşinin adı Suzanne Perrine zengin bir Fransız kızıdır. İkincisi ise, Sabine Dirks'tir. İki evliliğine rağmen sadece ilk eşinden Mehmet Murat adında bir oğlu vardır ve Türkiye'ye hiç gelmemiş, şuanda da Fransa'da yaşamaktadır.

⁶ Topdemir, 2015: 2466.

⁷ Çivril Belediyesi Kültür, Sanat, Spor ve Haber Bülteni Gazetesi, 2011: 2.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37> (20.05.2016).
Topdemir, 2015: 2468.

Karasan'ın çok geniş bir kütüphanesi olduğu da bilinmektedir. 15 Kasım 1974 yılında Karasan'ın ölmesiyle birlikte, eşi Sabine Hanım, kütüphanedeki bütün kitaplarını Mardin Artuklu Üniversitesine bağışlamıştır. Şu anda, merhum Karasan'ın mezarı Ankara'da bulunmaktadır.

Karasan'ın vefatı üzerine hocam Prof. Dr. İsmail Yakıt şu tarihi düşürmüştür:

Ankara İlahiyat felsefe hocası

Daldırsın onu Allah, derya-yı rahmete

Çıktı bir zat söyledi düta tarih Yakıt:

“Mehmet Karasan Hoca gitti ahirete”⁸

2789-1=2788/2=1394, 1394 H. 1974

1.2. Eserleri

1.2.1. Telif Eserleri

1.2.1.1. Kitapları

Eflatun'un Devlet Görüşü, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1947.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğünün 26/IV/1947 günlü ve 82/7270 sayılı emriyle 3000 sayı basılmıştır.

Eflatun'un “devlet” görüşünü ele alan Karasan, bu kitabını 1947 yılında tercüme etmiştir. Bu eserinde Karasan Eflatun'un yazılarından yola çıkarak, devletin kurulma aşamasındaki geçirdiği evreler ve kurulduktan sonra varlığını nasıl sürdürdüğünden bahsetmektedir. Devleti kurarken, başa getirilecek olan kişilerde ne gibi özellikler olması gerektiğinden söz etmektedir. Bunun yanı sıra siyaset, iyi ideası, ideal devlet, devletin temelleri, adalet ve iş bölümü, devlet bekçileri, kanun koruyucusu ve buna benzer birçok konu üzerine yoğunlaşmıştır. Yani kısacası ideal devletin nasıl meydana gelmesi gerektiğini ele almıştır. Aslında günümüzde de hala kendini gösteren bu başlıkları incelemiştir.

Büyük Feylesoflar Antolojisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949.

Karasan'ın bu eseri, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 8/7/1946 günlü ve 340 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve yayım müdürlüğünün 3/11/1947 günlü ve 82/15425-49 sayılı emriyle 5000 sayı basılmıştır.

Bu eserinde Karasan; Platon, Aristoteles, Epikuros, Lucretius, Cicero, Seneca, Epiktetos, Plotinos, Bacon, Descartes ve Pascal'ı ele almıştır. Ona göre bu filozoflar, dönemlerinin en iyi ve önemli görüşler ortaya koyan filozoflardandırlar. Platon'un devleti ve

⁸ Yakıt, 2012: 414.

felsefesi, ideaların yansımaları, Aristoteles'in erdeminin özünü, faziletini, ahlakını, devletin kuruluşunu, yurttaşlık eğitimini, Epikuros'un hazzını, ruh ve yer üzerine düşüncelerini, Lucretius'un temel ilkeleri olan "hiçbir şey, hiçten doğmaz ve hiçbir şey de yok olamaz, ruhla beden birleşmesi, ruh ölümlüdür, dolayısıyla ölüm bir kurtuluştur, ölümden korkmak ve hayattan bıkmak bilgisizlikten gelir" gibi konuları ele almıştır. Cicero'nun insanlıkla ilgili düşüncelerini, kanun ve tabiat, tabii kanunu, Seneca'nın insanlık, eşitlik gibi kavramlarla "mutlu yaşama" ulaşmaya çalışmasını, Epiktetos'un "bilgelik elimizde olan ve olmayan şeyleri bilmek ve ona göre hareket etmektir" sözünü ele almıştır. Plotinos'un ruh ve Tanrı, saadet, erdem gibi konuları ele almıştır. Bacon'un ilimlerin müdafaası, tasnifi, felsefesinin temeli ve tabiatla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Bacon'ın felsefesinin temelinde olan bilim ve bu bilimle doğanın özüne yönelmeye çalışmaktadır. Bu eserinde Karasan, en önemli gördüğü filozof olan Descartes'e büyük ölçüde yer vermiştir. Onun felsefesine, bilgi edinmedeki aşamalara, hayati işleri düzenleyecek olan ahlaka, akli iyi kullanmada gerekli olan mantığı, metotlarını, ruhun özünü, ruh ve beden ayrımını ele almıştır. En son filozof olarak da Pascal'ı ele almıştır. Onun, yaşadığı çağa damgasını vuran geometri düşüncesini ele almıştır ve onu anlatmaya çalışmıştır.

1.2.1.2. Makaleleri

"Eflatun'un Devleti" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt I sayı I,II,IV, 1943.

1943 yılında Ankara Üniversitesi'nin Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisinde yayınlanan bu makalede Karasan, Platon'un doğduğu yer, hangi soydan geldiği gibi hayatıyla ilgili düşüncelere yer vermiştir. Platon'un ilk başlarda devletin başına geçme düşüncesiyle hareket etmesi ve devlet adamlarının yaptıklarını görünce bu düşünceden vazgeçmesini ele almıştır. Böylelikle Platon, filozof olma düşüncesi yolunda ilerleyerek, sekseni aşan ömründe kurduğu akademide gerçek devletin planlarını çizmek ve onu idare edecek devlet adamları yetiştirmek olmuştur. Bu sayede Platon hem devlet adamı hem de filozof olarak kendini gösterme fırsatı bulan Platon'un görüşlerine değinmiştir.

"İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmî Denemeleri" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1 Ankara 1953.

Karasan'ın bu makalesi, 1953 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmıştır. İnsanlığın var olmasıyla birlikte dinler de meydana gelmiştir. Dini bize öğreten kitaplar kadar, felsefe ve ilim de bize hakikati öğretme amacı gütmektedir. İlimsiz, sanatsız, felsefesiz insan toplulukları vardır, fakat dinsiz bir toplum olmamıştır. Bir

şekilde kendi dinlerini oluşturmuşlardır. Bunlar toplumda bir zorunluluk halini almıştır. Din insanın sadece yaşayış tarzında değil düşünce tarzında da kendini göstermektedir. İnsanların kendi ve dünya üzerine düşündüğü ilk fikirlerinin kaynağında da din yatmaktadır. Nerede nasıl olursa olsun dini ihtiva etmeyen bir görüş yoktur. Burada Karasan, insanın “dinli bir hayvan” olduğunu ileri sürmektedir. Yani insan, doğuştan dine istidatlı olarak dünyaya gelmekte ve bu istidatı gereğince, ona uyumlu bir şekilde yaşamaktadır. Dini düşünce, Antik Grek düşüncesinde kendini göstermekte ve oluşum evrelerini burada sürdürmektedir. Grek ilminde Sokrates, Demokritos ve Eflatun’dan önce din, en yüksek tepede kalmıştır. Böylece el yordamıyla her yönde araştırma yapan düşünürler, bu din ilimlerinin de öncüleri olmuşlardır.

“Din Sosyolojisi, Öncüleri ve Kurucuları” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt II Ankara 1953.

Karasan’ın bu makalesi, 1953 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır. Makalede din ile sosyolojiyi birlikte değerlendirmiştir. Burada Karasan, sosyolojiyi, XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında felsefi görüşlerden kurtularak ortaya çıkmış bir akım olarak ele almıştır. Sosyologların yaptıkları araştırmalara göre, cemiyet olayları arasında en önemli olanı dindir. Sosyolojinin din ile ilgili gelişimi XX. yüzyılın başında olmuştur ve bunu din sosyolojisi adı altında toplamışlardır. Bu anlamda baktığımızda din sosyolojisi ilmi yeni bir akımdır. Fakat din üzerine düşünme eski zamanlara dayanmaktadır. Karasan’a göre, burada din sosyolojisinin aslında ilk çağlardan beri süregeldiğini vurgulamaktadır. Bunların arasında Kolophonlu Ksenophanes ile Ephesos’lu Herakleitos’u anabiliriz. Eflatun’u da ilk din sosyoloğu görmektedir. Aristoteles’i de sosyolojinin ilk kurucusu olarak görebiliriz. Ama din üzerine görüşlerini daha çok metafizik ve psikolojik anlamda ele almaktadır.

1.2.2. Tercüme Eserleri

1.2.2.1. Kitapları

İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler (Descartes'dan Tercüme), Maarif Matbaası, İstanbul 1942. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962. III. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 8/III/1967 tarih ve 612.125-2796 sayılı emriyle Fransız Klasikleri Serisinde üçüncü defa olarak 6000 adet bastırılmıştır.

Mehmet Karasan, Descartes'in "*Metafizik Düşünceler*" adlı eserini dilimize çevirerek Türk düşünce tarihine büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu eserde Descartes'in felsefesi ve hayatı, metodu, metodun kaideleri, düşüncenin iki işi, düşünce ve fikirleri, madde dünyası, fizik, hareket vb. konular yer almaktadır. Burada sayın hocamız Mehmet Karasan'ın bu kitabı dilimize çevirmesindeki amacı; Descartes'in ilmini ve bilimini bize tanıtmaktır. Çünkü Karasan Descartes'in görüşlerinin büyük ölçüde önemli olduğunu düşünmekteydi. Bu yüzden de en çok onun eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Mehmet Karasan, çok iyi derecede de Fransızca bildiği için bu eserleri çevirirken çok da zorlanmamıştır ve Descartes'i kendi dilinde anlaması daha kolay olmuştur. O dönemin görüşlerini çok iyi bir şekilde bizlere yansıtmıştır.

Felsefenin İlkeleri (Descartes'dan Tercüme), Maarif Matbaası, İstanbul 1943. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946. III. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğünün 4 Temmuz 1962 tarih ve 11017 sayılı emriyle Fransız klasikleri serisinde üçüncü defa olarak 5000 adet basılmıştır.

Descartes bu eserinde ilk başta felsefe nedir? Sorusuyla başlamakta ve insan bilgisinin ilkeleri, maddeler dünyasının ilkeleri, evrenbilim üzerine, yer bilimleriyle ilgili düşünerek felsefeyi aslında ilk başta sistematik olarak düşünüyor ve kuşkunun olmadığı yerde felsefenin olamayacağından bahsediyor. Felsefe ile insanlar medenileşir ve incelikten anlayan bir bireye dönüşür. Böyle olunca da bireye birçok sorumluluklar düşmektedir. Kendi kendine, felsefeden başka kimseye ihtiyacı olmadan, yani kendi gözlerinden yararlanarak bilginin peşinde yürümesi, gözü kapalı başkası ardında koşmasından elbette ki daha iyidir. Birey, daha emin adımlarla yavaş yavaş da olsa, sağlam adımlar atmış olacaktır. İşte bu eserde Descartes'da bunu göstermeye çalışmaktadır. Bu nadide eseri de Karasan hocamız Fransızcadan dilimize tercüme etmiştir.

Descartes (Olivier Lacombe 'dan Tercüme), İdeal Matbaa, Ankara 1943.

Descartes üzerine neşredilen bu eser, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü talebesine, 1941-42 ders yılı kış sömestresi esnasında verilen bir dersin notlarıdır.

Olivier Lacombe 1904 yılında doğmuş Fransız bir yazardır. 1943'de Descartes'ın görüşlerini bölümler halinde kaleme almıştır ve toplam yedi bölümden oluşur: Birinci bölüm; hayatı ve eserleri, ikinci bölüm; muvakkat (geçici) ahlak, üçüncü bölüm; metod, dördüncü bölüm; metafizik, beşinci bölüm; fizik, altıncı bölüm; insan ve yedinci bölüm ise; kati

ahlaktır. Eserin sonunda da bir son söz yazmıştır. Lacombe, bu eseri yazarken anlaşılacak istemiştir. Bu yüzden bu eser, Descartes felsefesine bir nevi giriştir. Burada amaç okuyucunun okuma ve anlamasına yardım edebilmektir. Lacombe, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü'nün manevi gelişimi için bu eserin önemli olduğunu da vurgular. Kitabın sonunda da bir doğru-yanlış cetveli bulunur ve burada sayfadaki kelime yanlışlarının düzeltilmesini yapar.

Sofist (Eflatun'dan Tercüme), Maarif Matbaası, İstanbul 1943. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

Karasan'ın tercüme ettiği bu kitap; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü'nün 4/VII/1966 tarih ve 9702 sayılı emriyle, Yunan klasikleri serisinde ikinci defa olarak 5000 sayı basılmıştır.

İkinci kez basılan bu kitabın ilk baskısında bir önsöz yoktur. Bunun sebebi de; gerek tercümelerin azlığı, gerekse de tercümelerin yeniliği nedeniyle, Tercüme Büro üyeleri metinleri tıpkısının aynısı şekliyle tercüme etmişlerdir. Ancak Karasan, ilkinde eklemeyeceği önsözü, kitabın ikinci baskısında eklemiştir. Türkçede tutunan yani klasik metinler geleneği başladıktan sonra, bu tercümelere tenkit ve tefsirli tercüme yaygınlaşmıştır. Bundan sonraki tercümelere de metinlere önsöz ve notlar eklenmesi gerekli ve faydalı görülmüştür.

Karasan, bu eserin direk Helleniceden tercüme etmenin daha iyi olduğunu söylüyordu. Fakat buna imkân olmayınca, batı dillerindeki tercümelerinden (Fransızca ve Almanca) dilimize çevrilmesine ve bir heyet tarafından gözden geçirilmesine karar verilmiş ve Platon'un *Sofist*'i de o tarihteki tercümesine karar verilen eserler arasında yer almıştır. İkinci baskı da Karasan, dünya çapında iki büyük Hellenist ve Platonist olan, Robin'in Fransızca, Taylor'un İngilizce tercümelerinden büyük ölçüde yararlanmıştı. Böylece *Sofist* hakkındaki düşünceleri daha genişlemiş ve anlaşılması güç olan, fakat felsefe için önemli olan bu eseri, daha da açık, anlaşılır bir şekilde bizlere sunmuştur.

Platon'un yaşlılık eseri olan *Sofist*, dil, üslup, yazılış tarzından başka, içerik bakımından da farklıdır. Sokrates artık diyaloglarında baş şahsiyet değildir. Yani fikirler artık Sokratik değil, Platon'un Akademide yer alan kendi fikirleridir. Akademi'yi kurduğunda yaşı kırka yaklaşmıştı. Gençlik ve olgunluk çağı diyaloglarını Devlet'in de bir kısmını, bu yaşına kadar tamamlamıştı. İşte burada da yirmi yıl boyunca, kendini gençliği yetiştirmeye vermiştir.

Sofist diyalogunda Theodoros, Sokrates, Elealı Yabancı ve Theaitetos adlı şahsiyetler yer almaktadır. Theaitetos, yıllarca Akademide öğretmenlik yapmış, ünlü bir matematikçidir. Theodoros, Kiranalı bir matematikçidir. Yabancı, Platon'un görüşleri değilse bile,

Akademik fikirlerini yansıtan bir şahsiyettir. Sokrates'e gelince, kendine yaraşır incelikle soruyu ortaya attıktan sonra, köşeye çekilip tartışmayı izleyen kişidir. İşte Sokratik Metot da buradan gelmektedir. Bildiği sorunun cevabını, bilmiyormuş gibi sorarak, karşısındakinin zihnindeki bilgileri açığa çıkarmaya uğraşır. Aslında ortaya attığı düşünce onun değil, Parmenides'in düşünceleridir. Yeri gelince açıklanıp, yeri gelince de çürütülmelidir diye de ekliyor Karasan.

Platon eserini sofistleri tanıtmak ve tenkit etmek için yazmıştır. Ancak sofistler üzerine Aristo'nun çizdiği yergi dolu portre de eklenince, sofistlik bir düşünce sahtekârlığı, düşünce şarlatanlığı olarak anılmıştır. Eserde, sofistin birden fazla tanıtım vardır. Sofistin ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair düşünceler yer alır. *Sofistin* tarifinde kullanılan bütün bölmeler "dikotomik bölme"⁹ lerdir. Yani varlık cinsini bütünlüğü ile birlikte iki ayırmadır. Bir nevi sınıflandırma da diyebiliriz. İşte bu eser, bu sınıflandırmaya göre yazılmıştır.

Devlet Adamı (Eflatun'dan Tercüme), Maarif Matbaası, İstanbul 1944. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960.

Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu Başkanlığının 26 Kasım 1958 tarih ve 198 sayılı yazıları ile ikinci defa basılması uygun görülmüş ve Yayın Müdürlüğü'nün 14 Ağustos 1959 tarih ve 11499 sayılı emirleri ile 4000 nüsha bastırılmıştır.

Bu tercüme yapmaya başlama süreci ile ilgili geçen olayları, Mehmet Karasan'ın öğrencisi ve benim hocam olan Prof. Dr. İsmail Yakıt şu şekilde anlatmaktadır:

(...) Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu zamanda eski Yunan Klasiklerini ve Batı felsefesinin önemli filozoflarının eserlerini çeviren heyetin içinde yer aldığını, çeviride çok hassasiyet gösterdiğini, Grekçe orijinalleriyle Batı dillerine yapılan tercüme çalışmalarını de karşılaştırarak çevirdiklerine varana kadar anlattı. Çevirinin zor bir iş olduğunu ve her dil bilen yapamayacağını da sözlerine ekledikten sonra, bir gün kendisine bir dosya geldiğini, içinde Eflatun'un Devlet Adamı adlı kitabının Yunancası ile Behice Boran'ın ilk 15 sayfasının tercümesinin karalamaları çıktığını anlattı. Behice Hanım'ı, resmi bir yazı ile tercüme yapamayacağını beyan edip dosyayı iade etmesi üzerine Bakanlık Mehmet Karasan'ı görevlendirmişti. Kendi üzerinde birçok tercümesi dururken, üstüne üstlük bir dosya daha gelmişti. Ayrıca hocayı da arayıp "Ne olur sizin tercümeleriniz Bakanlıkça çok beğeniliyor. Hocam, yükünüz çok fazla biliyoruz ama Behice Hanım yapamayacağını söyleyip iade etmiş. Biz de sizi uygun gördük. Lütfen bizi kırmayınız," diye de ricada bulunmuşlar. Hoca da kabul etmiş, Behice Hanım'ın tercümelerini de kontrol etmiş, baştan savma, yalan yanlış bir tercüme olduğunu görmüş. Oturmuş Eflatun'un o kitabını baştan sona tercüme etmiş. Durumu bir mektupla da bildirerek Bakanlığa tercüme teslim etmiş. Kitap basıldığında bir de ne görsün. Tercüme edenler: Mehmet Karasan-Behice Boran. Hoca çok kızmış, "Behice Hanım'ın bu tercümede hiç katkısı yok," diye Bakanlığa gitmiş. Ancak, resmi yazışmalarda her ikisine de kitap için görev verildi. İkisinin de adı geçiyor diye, kitabı iki

⁹ Eflatun, 1967: X.

isimle basmışlar. “Hocam bir yanlışlık olmuş, bir sonraki baskıda düzeltiriz,” diye hocayı teskin etmişler (...)¹⁰

Bu kitapta Descartes kısaca, kurmak istediği yeni cemiyet düzeninin dinsiz tutunamayacağına değiniyor. Yani devletin iyi yönetilmesi ve halkını da iyi yöneterek, gençliğe verilecek görgü kurallarında, dinin yerinin öneminin büyüklüğünden bahsediyor. Ama verilen dini eğitimi yetersizliğinden dolayı tenkit ediyor. Yeni bir öğretimin hangi esaslara bağlı olması gerektiğini sorguluyor.

Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Bulmak İçin Metot Üzerine Konuşma (Descartes'dan Tercüme), Maarif Matbaası, Ankara 1945. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1962.

Bu kitabı Karasan, 1945 yılında Descartes'dan tercüme etmiştir. Karasan, kitabı Fransızca'dan dilimize çevirirken bir önsöz ile bize çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. İlk defa 1895'de İbrahim Ethem Mesut tarafından, Usul Hakkında Nutuk adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. 1928'de aynı tercümenin ikinci baskısı yayınlanmıştır. Bu tercüme zamanında felsefemize çok şeyler katmıştır. Bundan sonraki tercümesini ise hocamız Karasan dilimize çevirmiştir. Çünkü hakiki modern felsefe ile temasımızın yok denecek kadar az olduğu bir devirde, o felsefenin temel taşlarından biri olan bir eseri dilimize kazandırmak büyük bir katkıdır. Bu çeviriyi yaparken Etienne Gilson (Fransız filozof)' un akla durgunluk veren eserinden büyük bir ölçüde faydalanmıştır. Çünkü Gilson, Descartes'e son derece hâkim bir filozoftu. İşte Karasan'da bu çevirisiyle dilimize büyük bir katkı sağlamıştır. Bu konuşma bir defada okunmayacak kadar uzun görülürse, altı bölüme ayrılabilir. Böylece birincide; bilimler üzerine birçok düşünce, ikincide; yazarın aradığı metodun başlıca kuralları, üçüncüde; bu metottan çıkardığı ahlakın kurallarından bir kaç, dördüncüde; metafiziğinin temelleri olan, Tanrı ile insan ruhunun varlığını ispat eden kanıtlar, beşincide; yazarın araştırdığı fizik meselelerinin sırası, yüreğin hareketi ile hekimliğe ait başka bazı güçlüklerin açıklaması, sonra da ruhumuzla hayvanların ruhları arasındaki ayrılık, sonuncu da ise; tabiatı araştırmada şimdikinden daha ileri gitmek için gerektiğini sandığı şeyler ve hangi sebeplerle bu konuşmayı yazdığını okuyucu burada bulacaktır.

¹⁰ Yakıt, 2016: 64.

Tabiat Işığı ile Hakikati Arama (Descartes'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1945. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960. III. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 12/5/1966 tarih ve 6833 sayılı emriyle Fransız Klasikleri Serisinde üçüncü defa olarak 5000 sayı basılmıştır.

Descartes, 1650 yılında İsveç-Stockholm'da öldüğünde henüz tamamlamadığı, müsvedde eserleri vardır. Bu eser de onlardan bir tanesidir. Eser diyaloglardan oluşmaktadır. 1701 yılında eser Latince yayınlanmış, Fransızcası aranmamış ve yakın zamana kadar da buna rastlanmamıştır. Fakat Leibniz'in bir mektupta, kendisinde Fransızca bir diyalog da bulunduğunu söylediği biliniyordu. Leibniz'in terekesi arasında bu diyalogun Fransızca metninin bir parçası bulunmuştur. Leibniz, "geri kalan başka yerdedir" diyorsa da, bugüne kadar buna henüz rastlanılmamıştır. Böylelikle eserin geri kalan kısmı Latincesiyle tamamlanmıştır. Ama Latince kısmını ise, Fransızca bir tercümeden çevirmiştir. Ama Karasan'a göre aslında bu diyalogun tamamlanmamış, yarıda kalmış değil, böyle olması gerektiği için bu şekilde olduğunu söylemektedir. Bunu da metnin sonundaki eklemeye görüldüğü üzere, Baillet, Descartes'in kâğıtları arasında Fransızca yazılmış bir eserin başlangıcından bahsetmektedir.

Tonio Kröger (Thomas Mann'den Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1945. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 4/7/1966 tarih ve 612-9701 sayılı emriyle Modern Alman Edebiyatı Serisinde ikinci defa olarak 5000 sayı basılmıştır.

Karasan, ilk defa bir Almanca bir çeviri yapmıştır ve Alman Klasikleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Thomas Mann'ın önemli eserlerinden olan Tonio Kröger, bir öykü niteliğindedir. Tonio Kröger'de sanatla burjuva hayat arasındaki zıtlık yansıtılmaktadır. Konu kahramanı hayatın ne kadar boş olduğunu anlayarak, aşk ve doyuma varma olanağını elinden geçirir. Sanatçı ile dışarıda, 'orada' duran dünyanın yüzleşmesini konu edinir. Tonio, sanatın içten içe, sanatın 'insanlık dışı, insana rağmen' yapılan bir iş olduğunu düşünür. Kröger, iki dünya arasında kaldığını ve ikisinde de rahat edemediğinden söz eder. Kröger'in sanatçılar burjuva olduğunu, burjuvalar ise sanatçı olduğunu söylerler.

Ahlak Üzerine Mektuplar (Descartes'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960. III. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

Karasan öldükten sonra Yayınlar Dairesi Başkanlığının 14/10/1991 tarih ve 9411 sayılı yazıları ile üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

Karasan, bu esere yazdığı önsözde Descartes'ın, **felsefeyi bir ağaca benzettiğinden bahsetmektedir. Ağacın kökleri metafizik, gövdesi fizik, gövdeden çıkan dallar da öteki bütün bilimlerdir: onlarda üç başlık altında toplanabilir; hekimlik, teknik ve ahlak.** Buradaki ahlak, öteki bilimlerin tam bir bilgisini gerektiren ve bilgeliğin en son basamağını teşkil eden en yüksek ve en tam ahlaktır. Ama bu tam ahlaka kök ve gövdeden geçerek ulaşılabilir. Yani bu ahlakın tam bilgisine, ancak başka bütün şeylerin tam bir bilgisini elde ettikten sonra erişilebilecektir. Karasan, filozofun her şeyden önce kendine bir ahlak edinmesi gerektiğini söyler. Bu felsefenin ilk şartıdır.

Descartes, bu eseri yazarken Bohemya Kralı, Palatina Kontu ve İmparatorluğun Elektör Prensi Frederik'in ilk kızı mutlu Prenses Elisabeth'ten büyük ölçüde etkilenmiştir. Descartes'ın *Metafizik Düşünceler* adlı eseri Prenseste derin duygular uyandırmış ve tanışmalarına neden olmuştu. Descartes, ilk defa böylesine kendi yazılarını anlayan biriyle karşılaşmış ve ondan etkilenmişti. Elisabeth, Descartes'ın yazılarını en zeki, en bilgin kimselerden bile daha iyi bulmuştu ve bu zekiliği karşısında Descartes çok etkilenmiş. Elisabeth'in şehirden ayrılmasıyla konuşmaları, mektup haline dönüşmüş ve çeşitli konular üzerine olan bu mektuplarının sadece ahlaktan söz edilenlerini ele almıştır.

Aklın İdaresi İçin Kurallar (Descartes'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945. II. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1989.

Aklın İdaresi İçin Kuralların, Descartes felsefesinde önemli bir yeri olduğunu düşünen Karasan, bu düşüncesinden yola çıkarak, Türkçeye tercüme etmiştir. 19 Kasım 1619 gecesi gördüğü meşhur rüyasıyla kendini felsefeye vermeyi amaçlamıştır ve ilk eserini de dokuz yıl sonra kaleme almıştır. Eserlerinde hep çevresinin, hocalarının etkilerine rastlanmaktadır. Descartes'da bu durumdan kurtulmak istemektedir. Karasan'ın deyimiyle: 'kendi toprağı üzerinde kendi binasını kurmayı tasarlamış' ve bundan sonra da Kartezyen fikirleri ilk olarak "Kurallar" adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. İşte bu eseri Descartes'ın ne zaman kaleme aldığı bilinmemektedir. Descartes, mantığı teşkil eden birçok kural yerine, iyi uygulanan birkaç kuralın yeterli geleceğinden bahsetmektedir. Hakikati Aramada, Aklın İdaresi İçin Faydalı Kurallar'dan bahseden bir kitabın bölümlerini teşkil eden, dokuz defter de

bulunmaktadır. Bu eser birçok ülkede başta Hollanda olmak üzere, çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Çünkü felsefe açısından önemli, yol gösterici bir kaynaktır.

Ahlak ile Dinin İki Kaynağı (Bergson'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1962. III. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 12/V/1966 tarih ve 6817 sayılı emriyle Fransız Klasikleri serisinde üçüncü defa olarak 5000 sayı basılmıştır.

Eser dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; ahlak mükellefiyeti, ikinci bölümde; statik din, üçüncü bölümde; dinamik din, dördüncü bölümde ise son sözler başlığı altında, mekanik ve mistik görüşler ele alınmıştır. Karasan, bu esere bir de önsöz yazmıştır. Burada cemiyet, fert, ahlak kavramlarını ele almıştır. Karasan, cemiyetin ahlak ile olan ilişkisinden, cemiyetin kanunlar olmadan yaşayamayacağından bahseder. Cemiyeti içgüdüsel olarak görür ve bu cemiyetlerde ahlakın özünün, mahiyetinin zorunluluğundan bahseder. Ahlakın kaynağını hayatta arar. Kısacası Karasan, “*ahlak ile dinin iki kaynağı hayatın iki temelli eğiliminden çıkıyor. Biri koruma, öteki yaratma eğilimi. Birinden kapalı cemiyet, bu cemiyeti tutan mükellefiyet ahlakı, bu ahlakı da destekleyen statik din doğuyor. Ötekenden de açık cemiyet ideali, bu ideali kamçılayan iştihak ahlakı, bu ahlakı da yaşatan dinamik din çıkıyor*”¹¹ demektedir. Böylelikle Karasan eserde, Descartes’ın yazdıklarına bir nevi açıklama mahiyetinde bunları yazmıştır.

Meslek Ahlakı (Emile Durkheim'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949. II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962.

Karasan, Durkheim’in ahlak konusunda önemli görüşler ileri sürdüğünü gösterebilmek ve Türk toplumuna faydalı olacağını düşündüğü için dilimize çevirmiştir. Durkheim’in bütün eserleri, Fransız Edebiyatında ilgi gördüğü kadar, Türk edebiyatı, felsefesinde de büyük ilgi görmüştür. Fakat Meslek Hayatı daha önemli bir yere sahiptir. Bu kitapta bahsedilen amaç; ahlakı ilimden çıkarmak değil, ahlakın ilmini yapıp, onu yaymaktır. Bugüne kadar tam anlamıyla bizim ahlakımızın temelini atılmamış olması, bugün bize ne kadar büyük görev düştüğünün kanıtıdır. Doğal olarak bizim bugünkü bizim birinci vazifemiz, kendimize bir ahlak edinmektir.

¹¹ Bergson, 1967: X.

Descartes, Hayatı ve Eserleri (Ernest- Charles Adam'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.II. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963.

Charles Adam'ın, Descartes'in hayatı ve eserleri üzerine yazdığı bu eseri Karasan, ilk defa 1952 yılında Fransızca'dan dilimize çevirmiştir.

Descartes Üzerine Tetkikler (Lucien Laberthonniere'den Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1959. II. Baskı: Kültür Bakanlığı, Ankara 1977.

Bu eser ikinci defa Karasan öldükten sonra, Kültür Bakanlığının 9/6/1976 tarih ve 459 sayılı kararıyla 5000 adet basılmıştır.

Laberthonniere, Chazelet Indre'de doğmuş Fransız bir düşünürdür. Yenilikçi düşüncesiyle kilisenin tepkilerini üzerine çekmiştir. Laberthonniere, Descartes'ın görüşlerinden etkilendiği için, onun hakkındaki görüşlerini bu eserinde bir araya getirmiştir. Ona göre, yaşam koşullarına uyduğu ölçüde felsefe, yaşamın sorunlarına ışık tutup, onu yansıtmalıdır. Felsefenin de amacı budur. Descartes'da da bu tür düşünce yapısını gördüğü için, onu ele almıştır. Descartes'da ikicilik; özelliği, kaynağı ve önemini ele alarak kitaba başlar. Sonrasında da, düşünce, cevher, tabiat ve insan hayatı, Descartes felsefesinin hareket noktası olan, metafiziğin konusu gibi önemli konulara değinerek *Descartes Üzerine Tetkikler* adlı bu eserini yazar.

Ruhun İhtirasları (Descartes'dan Tercüme), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1972.

Karasan'ın bu eseri, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Kurulu Başkanlığının 18/3/1972 tarih ve 25 sayılı yazısıyla Fransız Klasikleri serisinde yayınlanması uygun görülen bu kitap, Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 28/3/1972 tarih ve 03438 sayılı emriyle birinci defa 7000 adet basılmıştır.

Ruhun İhtirasları adlı eserin, bu kadar fazla basılması bu eserin önemini açıkça göstermektedir. Descartes Ruhun İhtiraslarını yazarken maddeler halinde, toplamda 212 madde yazmıştır. Birinci bölümde, genel olarak ihtiraslar ve bu vesile ile insanın bütün tabiatı üzerine deneme ele almıştır ve burada 50 maddelik bir yazı yazmıştır. İkinci bölümde, 51. maddeden başlayarak 148 maddeye kadar yazmıştır. Burada ihtirasların sayısı, sırası ve ilk altı ihtirasın (bu altı ihtiras da ruh, beden ve vücut ile ilgilidir). Bedene hareketi ve sıcaklığı veren ruh olduğuna inanmanın yanlış olduğundan bahsetmektedir. Üçüncü bölümde ise, özel ihtiraslara değinmiştir. Şan şeref, minnettarlık, öfke üzerine, kırgınlık üzerine, nankörlük, tikslenme, utanma, lütuf, iltimas bu özel ihtiraslardan bir kaçıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Bilgi ve Bilim Felsefesi Hakkındaki Görüşleri

Bilginin ve hatta bilimin de tarihi, insanlığın tarihi kadar eskiye dayanır. Sofistler, Sokrates, Aristoteles gibi büyük filozoflardan Aydınlanma filozofu olan Kant'a ve buradan da birçok filozofa kadar bilgi ile ilgili tartışmalar, onların düşüncelerinin ana merkezinde yer almıştır. Antik Yunan'dan günümüze kadar uzanan bu felsefi süreçte bilgiyi, Platon ve Descartes gibi Mehmet Karasan da sağlam temeller üzerine oturtmak istemiştir. Bu nedenden dolayı da onlarla eşdeğer görüşler ortaya koymaya çalışmıştır. Öncelikle bilgiyi tanımlamaya çalışırsak; suje ile obje arasındaki ilişkiden doğan bir ürün, çıktıdır diyebiliriz. Burada suje'den kasıt öznedir, yani bilen insandır. Objeye ise nesnedir, bilinen yani varlıktır.

Çağımızda “düşünce tarihinin belki de en önemli belirlemelerinden birisi ‘bilgi güçtür’ yargısıdır”¹² diyebiliriz. Çünkü insanoğlu, var oluşundan beri bilgiyi arayan, bilgiye aç canlıdır. Bilgiye ulaşmak için, aklını kullanarak her türlü yolu dener. Bilgiye ulaştığında ise güce bir adım daha yaklaşmış olur.

Bilgi, günümüz yaşantısında önemli bir yere sahip olmakla birlikte, birçok yerlerde kullanılır ve çeşitli alt dallara ayrılmaktadır. Örneğin; gündelik bilginin, kişinin kendi deneyimleri sonucu ortaya çıkması ve hayatını kolaylaştırmaya yardımcı olması bakımından bilinir. Fakat bu bilgi türü düzensizdir ve genel geçerliliği yoktur. Fayda sağlamasına göre kişiden kişiye değişir. Diğer bir bilgi türü de dini bilgi, kaynağı bakımından ilahidir. Tanrı'nın yaptığı, yarattığı, meydana getirdiği her şey hakkındaki bilgilerdir. Tanrı'nın evrenle ilgili bütün şeylerin bilgisinin farkında olması, buyruk ve yasakları peygamberler aracılığıyla insanlığa duyurmaktadır.

Teknik bilgiye gelecek olursak eğer, o da gündelik bilgi gibi insan yaşamını kolaylaştıracak teknik araç, gereçler üretmektir. Amaç yarar sağlamaktır. Bunu da yaparken gündelik ve bilimsel bilgiden yararlanır. Örneğin araba, helikopter, tıpta kullanılan cihazları yaparken bilimsel bilgiden yararlanmaktayız. Teknik ile ilgili bir şeyler üretip, icat ederken bilimsel bilgiden faydalanırız. Teknik bilgi, bilimsel bilgiye ihtiyaç duyar. Bunun tam tersi yani, bilimsel bilgiyi oluştururken de teknik bilgilere ihtiyaç duyarız. Ama bilimsel bilgi, teknikten önce gelir. Çünkü bilimsel bilgi, yeni tekniklerin oluşmasına öncülük eder. Bir

¹² Topdemir ve Unat, 2013: iii.

başka bilgi de sanat bilgisidir. Burada sanatçı, herhangi bir şey, bir nesne karşısında (örneğin doğa gibi) kendi duygu ve düşüncelerini kullanarak yeni görüşler ortaya koymasındır.

Bilimsel yöntem ve akıl yürütme yoluyla ise bilimsel bilgiyi elde etmekteyiz. Bilimsel bilgide en önemli şey nesnel, evrensel ve akla dayalı olmasıdır. Felsefi bilgi de, akıl yürütmenin doğru bir şekilde yapılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Burada Tanrı, insan, varlık, değer, yargı, ahlak gibi konular üzerine araştırılan bilgilerdir. Bilgi felsefesi, birçok filozof tarafından da devamlı araştırılan, merak edilen bir alan haline gelmiştir. Bilginin kaynağı, sınırları, değeri, imkânı gibi temel sorular karşımıza çıkmaktadır.

Aristoteles'te, bilimsel bilgiye doğru akıl yürütmeleriyle ulaşabiliriz. Ona göre, zorunlu bilimsel bilgiye götüren yolun adı bilimsel kanıtlamadır. Onda zaruri bilimsel bilgi, nedenlerin bilgisi olarak bilinir. Yani, bir şeyi onun nedenini bilinceye kadar, bildiği kesinlikle söylenemez.

Bilimsel bilgi, her şeyden önce nedenlerin bilgisidir. Daha doğrusu, O, aynı anda hem olgunun kendisine bağlı olduğu nedenin ve hem de olguyla nedeni arasındaki zorunlu bağıntının bilinmesi olup tikel olanın genel olandan ya da koşullu olanın nedeninden söz konusu zorunlu bağıntıyı bilecek şekilde çıkarılmasıdır. Başka bir deyişle, Aristoteles'e göre, başka hiçbir olgunun kendisine bağlı olduğu nedeni bildiğimiz zaman bilimsel bilgiye sahip oluruz. Bu bilgi ise tasarımsal, yani tümdengelsel bir yapıda olan bir kanıtlamanın sonucu olan bir bilgidir. İşte bundan dolayıdır ki bize nedeni veren ve olgunun niçin olduğu gibi olduğunu veya olduğundan başka türlü olmayacağını açıklayan şey kanıtlamadır: Bilgi her ne kadar duyumla başlasa da duyumun kendi başına bize bilgi verememesinin nedeni, budur (...) Kanıtlamayı, bilimsel bir tasım ve dolayısıyla nedenin bilgisini veren tümdengelsel bir yapıda olan çıkarım türü olarak tanımlayan Aristoteles, daha sonra kanıtlamanın öncüllerine geçer ve kanıtlamanın öncülleri doğru olmalıdır. Öncüllerin ayrıca daha bilinebilir olmaları, yani bize daha yakın ve bizim tarafımızdan daha kolayca bilinebilir olmaları zorunluluğu bulunmaktadır (...)¹³

Karasan, Platon'un felsefesinin temel yapı taşlarını oluşturan "iyi ideası" görüşünü benimsemektedir. Tıpkı O'nun gibi iyiyi, iyi olanı, iyiye en yakın olanı bulmaya çalışmaktadır. Bununla ilgili görüşlerini de şu şekilde dile getirmektedir:

Feylesof denecek gerçek ve belki de, biricik feylesof Eflatun'un felsefesi de, böyle basit ve kendince "ilahî" bir görüşten hareket etmiş ve bütün ömrünce gerek akademideki derslerinde, gerekse yüzyıllar boyunca bütün insanlığı düşündüren ölmez eserlerinde, bu görünüşünü anlatmaya çalışmıştır: bu da iyi fikri ideasıdır. Bu, bir ağırlık merkezi, bir temel taşı veya bir kemer anahtarıdır yahut da ressamların dilini kullanacak olursak, bir perspektif noktasıdır. Yine Bergson'un dediği gibi şaheser fikir abidesini, bir amatör olarak, dışardan hayranlıkla temaşa edecek yerde, meslekten biri gibi, içine girip de, kuruluşuna hâkim olan fikri kavramak istersek, objektifimizi bu perspektif noktasına yerleştirmek zorundayız. Eskilerin karanlık, belirsiz, güç anlaşılır bir şeyi ifade etmek için kullandıkları "Eflatun'un İyisi" nedir? Bu öyle bir hamlede anlaşılır bir şey değildir(...)¹⁴

¹³ Cevizci, 2011a: 122.

¹⁴ Karasan, 1947: 11-12.

Yukarıdaki cümleleri sarf eden Karasan, iyiyi bulmaya çalışırken, asıl ‘iyi’nin ne olduğu değil, onun yani iyinin kendine en yüksek mertebede benzeyenini yani “torununu” bulmaya çalışmayı istemektedir. İşte burada da “torun” kavramını bizimle tanıştırmış olmakta ve ilk adımı da böylelikle atmış bulunmaktadır. Çünkü torun, içerisinde kendinden önceki kuşaklardan bir şeyler taşır. Yani soyun devamlılığını sağlayan şeydir. İşte iyi de tıpkı böyledir. Karasan, bununla ilgili de şöyle demektedir:

(...) İyinin oğlundan maksat güneştir. İyi güneşi kendine bakarak doğurmuştur. Akıl dünyasında iyi ne ise, göz dünyasında da güneş odur. Akıl dünyası ile göz dünyası, eski tabirle, makul âlemle mahsus âlem, arasında bir mukayese yaparsak, görüyoruz ki, sıra ile göz dünyasında güneş, ışık, renkler, göz ve görüşe, akıl dünyasında iyi ideası, hakikat, fikirler, akıl ve anlayış tekabül ediyor. Böylece bilinen şeylere hakikati, zihne de bilmek gücünü veren iyi ideasıdır. O bilinen ilim ve hakikatin illetidir; fakat bu ilimle bu hakikat, ne kadar güzel olursa olsunlar, iyi ideasının onlardan ayrı olduğuna ve güzellikte onları geçtiğine inanırsan aldanmazsın (...)¹⁵

İşte böyle diyen Karasan, bilgi ve bilmeye bu şekilde ulaşabileceğimizi söylemektedir. Platon’un sisteminde bilgi de önemli bir rol oynayan bu görüşler Karasan’da da önemli bir yer tutmaktadır. Platon, bize hakikat ile gerçeği, mağara benzetmesiyle anlatmaya çalışmıştır. Çocukluklarından itibaren boyun ve bacakları zincirle bağlı olan ve bu yüzden sağ, sol ve arka taraflarına dönemeyen insanlar gerçek bilgiden uzak bir şekilde büyümüşlerdir. Böyle olunca da gerçeğe hakikati, doğruyu ayırt etmekte zorluk çekmektedirler.

Karasan’ın Maarif Vekâleti Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1957 yılı bütçeleri münasebeti üzerine, Demokrat Parti Meclis Grubu adına yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “Muhterem arkadaşlar, bir mesele hakkında doğru bir hüküm vermek için iki esaslı kaideye, iki esaslı unsura ihtiyaç vardır: Birincisi, hakikatin bilgisi; ikincisi ise, hakikati bildikten sonra bu hakikati iyi kullanmak ve yerinde iyi tatbik edebilmek alışkanlığıdır.” Yani bir şeyi bilmek istiyorsak, önce o şeye ait hakikatleri öğrenmemiz lazım ki, böylelikle o şey hakkında daha yerinde hükümler verebilelim.

Biz insanlar devamlı bilgiye ulaşma isteği içindeyizdir. Bu yüzden bilgiye ulaşma sürecinde hakikatlerden yararlanırız. Bu süreç, sıkıntılı ve meşakkatlidir. Bilgiye giden yolda hakikatle birlikte ilerleriz. Fakat hakikatler görecelidir. Örneğin; bir ağaç görürüz ve bunu zihnimize tasavvur ederiz. Fakat bu dışarıda gördüğümüz ağaçla bire bir örtüşmez ve her insanın zihnine aynı şekilde yansımaz. İşte bu yüzden hakikate görecelidir deriz. Yani, tabiatıta gördüğümüz nesnelliğin zihne öznel olarak yansımalarıdır. İşte bu hakikatle, bilgiye adım adım yaklaşmaya çalışırız.

¹⁵ Karasan, 1947: 14.

Karasan'a göre, "bir filozof için en emin bilgi vasıtası kendi şuurudur ve insan bir hakikati ararken ilk önce kendinde arar."¹⁶

Karasan'ın şuuruna karşılık ben bilinç kelimesini kullanacağım. Bilinç, kişiyi "kendi" yapan şey, çevresinde olup bitenleri anlama, algılama, fark etme yetisi, "içebakış" yoluyla zihnin kendi deneyimlerinin gerçekliğini kavrama edimi ve daha birçok tanımı bulunan bir kavramdır. İnsanın bilgiyi bulmakta kullandığı öz bilinci; eğitim, çevre koşulları ve yaşadığı deneyimleri aracılığıyla gelişmişlik düzeyine ulaşabilir. Yani insanlar, kendi sınırları kadar, aklının yettiği kadar bilebilir. Bizim bilincimizin dışında kalan bilgileri fark edemeyiz ve bilemeyiz. Bilgiyi açığa çıkaran bilinçtir, aynı zamanda da bilgi bilinçli olmamızı sağlar. Yani bu iki kavram birbirine bağımlıdır, ayrı olarak düşünülemez. Bilincin oluşmasında bir diğer faktör de farkındalıktır. Farkındalık da yaşa, eğitime, yaşam koşullarına göre değişir. Diyelim ki; aynı yaşta iki çocuk var, her ikisine de aynı şeyler öğretiliyor, fakat birinin yaşam şartları daha iyiyken, diğerinin ki daha kötüdür ve sırf bundan dolayı bilgiye giden bu yolda, kötü şartlar altında olan bu çocuğun öğrenmesi kısıtlıdır. Eğer çocuk, kendinin ve çevresinin farkında ise öğrenmeye açıktır, hayatta karşılaştığı çeşitli deneyimlerle ve kendi bilinci sayesinde hakikate ulaşmaya çalışır.

Karasan, Platon'un 'mağara benzetmesi' ile ilgili, gerçek bilgiye ulaşma çabasında şunları demiştir:

Bunlar gerek kendileri, gerek mağaranın dışından geçen şeyler üzerine gölgelerden başka bir şey bilmezler. Onlarca, gölgeler gerçek şeyler, duvardan geri dönen sözler de sesleridir. Eğer içlerinden birini, zincirlerinden çözüp de dışarı çıkarırsak, alışmak için, ilkin gölgelere, sonra sudaki hayallere, sonra da asıl eşyaya bakacaktır; bundan sonra, geceleri ay ile yıldızların ışığında gökleri seyredecek; en sonra da, güneşi görecektir. O zaman, güneşin mevsimlerle yılları meydana getirdiğini, göz dünyasında her şeyi idare ettiğini ve mağarada gördüğü bütün şeylerin de sebebi olduğunu anlayacaktır. Burada mağara, göz dünyasıdır, ateş güneştir. Mağaradan çıkmak, ruhun akıl dünyasına yükselişidir. Güneş iyi ideasıdır. O, iyi, güzel ne varsa hepsinin illetidir. Göz dünyasındaki ışıkla güneşi yaratan; akıl dünyasında hakikatle aklı veren odur; hususi veya umumi hayatta bilgelikle hareket etmek için onu görmek lazımdır.¹⁷

Karasan da, tıpkı Platon gibi düşünmektedir. İnsanların gerçekte olan ile hayal dünyasında gerçekleşen olayların doğruluğuna karar vermede yanıldıklarını söylemektedirler. Çünkü duyu organlarımız bizi yanıltabilir. Gözlerimiz de bu duyu organlarımızdan biri olduğuna göre o da, bize gerçek bilgi hakkında kesin hükümler veremez. Biz bu bilgileri düşünce ile bilebilir ve kavrayabiliriz. Bu dünyada gördüğümüz her nesne birer gerçekliktir, biz bunları bilebiliriz fakat doğrudur diyemeyiz. Çünkü zihinde tasavvur edilen her nesne, dış

¹⁶ Bergson, 1967: I.

¹⁷ Karasan, 1947: 13.

dünyadaki gördüklerimizle aynı değildir. Bu yönden dış dünya nesnel iken, idealar dünyasında tasavvur edilenler öznelidir.

Peki, öznel olarak tasvir ettiğimiz düşünceler ne kadar doğrudur, ya da doğruluğu var mıdır? İşte bu da yüzyıllar boyunca tartışma konusu olarak süregelmiştir. Burada Karasan'ın amacı; mantık(akıl) veya empirik yoldan “doğru bilgi”ye ulaşmaktır. Öznel olarak kesin bilgiye ulaşamayız, sadece gerçek bilgi yolunda, bir takım ilerlemeler kaydedebiliriz. Ama asıl bilgiye en çok “akıl” yoluyla ulaşırız. Akıl yoluyla deneyimler, kesin bilgiye ulaşmaya çalışırız. Yani empirizm, bir tür yoldur, araçtır diyebiliriz.

Bilgi hakkında doğru veya yanlış hükümler verebilmemiz için, ortada bir önerme olması gerek ve bu önermenin içeriğinin doğruluk ve yanlışlık derecelerine bakmamız gerekir. İşte bu derecelendirmeyi yapmak bilimsel bilginin alanı içerisine girmektedir. Bu derecelendirmeyi yaparken akıl ve mantıktan yararlanırız. Mantığı, bilimde bir kesinlik aracı olarak kullanırız. Bundan dolayı bilimi, “çeşitli olay ve olgular üzerinde tutarlı, sistematize edilmiş bilgiler bütünü”¹⁸ olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Çünkü bütün bilgilerin işlenmiş olarak, sırasıyla belli bir düzende yazılarak sınanması bilimsel bilginin bir özelliğidir. Bunları da ancak aklımızı kullanarak yapabiliriz. Bu konuda Karasan şöyle demektedir:

Birçok ruhların tabiatını tetkik ettiğimde şuna dikkat ettim ki; gerektiği gibi kullanıldığı takdirde doğru düşünmeye, yani iyi hüküm vermeye ve hatta en yüksek bilimlere akılla da ispat edebilirim. Mademki ilkeler açıktır ve onlardan apaçık muhakemelere dayanmayan hiçbir netice çıkarmıyoruz, şu halde bu türlü ilkelerden çıkarılacak neticeleri anlayacak kadar akıl herkeste vardır.¹⁹

Karasan, Descartes'in mütevazılığından de büyük ölçüde etkilenmiştir. Descartes, zihin kavramını kullanmış ve herkesten çok zeki, olgun olduğunun aksine bazıları gibi çabuk anlayan ve kavrayan olmak istemiştir. Bunun için de Descartes zihni üç anlamda kullanmıştır:

Uzamlı tözün karşıtı olan düşünen töz olarak; ben düşünen bir şeyim yani bir zihin, bir anlayış veya akılım. İkincisi, öz anlamında kullanılan akıldır. Yani düşünmedir. Descartes'in meşhur sözü “cogito ergo sum”dur. Ben neyim? Düşünen bir şey. Düşünen bir şey ne? Düşünen şey ise, anlayan, şüphe eden onaylayandır. Akıllar eşit ama zihinler farklıdır. Üçüncüsü ise, skolastiğin ruhunun karşıtı olarak zihin Türkçede ruh veya canın karşıtı olan fikirdir. Yani bizi hayvanlardan ayırt eden insan akıllı bir hayvandır (...)²⁰

Akıl her insana eşit olarak verilmiştir. Ancak bu akıllı kullanabilmek insanın kendi elindedir. Yani burada akıl kavramının yanında zihin kavramı ortaya çıkar ve bu zihinle insan, diğerlerinden farklı düşünebilir. İşte tam da burada ‘akıllar eşit zihinler farklı’ diyebiliriz.

¹⁸ Yakıt, Durak, 2002: 14.

¹⁹ Descartes, 1945: 97.

²⁰ Descartes, 1945: 99-100.

Zihin, akıl ve fikir bu üç kavram birbiriyle iç içe geçmiştir. İnsan, zihin yoluyla düşünür ve akıl yoluyla da düşündüğünü dile getirerek karşı tarafa ileterek anlaşılmayı bekler. Böylece, bilgi alışverişinin gerçekleşmesi sağlanır. İşte bu da bizi, diğer varlıklardan ayırır.

2.2. Ontoloji Hakkındaki Görüşleri

Var olan şeyleri, varlığın temellerini, varlığın ilk nedenlerini, ilk ilkelerini ele alan felsefi bir disiplindir. Yani varlıkla ilgili olan her şey ontolojinin konusudur. Felsefe varlığı bütün olarak ele almakta ve akıl yoluyla incelemeye çalışmaktadır. Ontolojinin temel soruları şunlardır: Varlık var mıdır? Varlığın ana maddesi nedir? Evren nasıl oluşmuştur? Evrenin bir amacı var mıdır? Varlık özgür müdür? Ruh nedir? Ruh ölümsüz müdür? Ölüm nedir? Filozoflar, işte bu sorularla varlığın ne olduğunu anlamaya çalışmaktadırlar.

Her filozof, ontoloji ile ilgilenmiş ve üzerine çeşitli incelemeler yapmışlardır. Karasan'da da varlığı, var olmak, değişime uğramak olarak görürüz. Ona göre, var olma ve değişme hiç durmaksızın devam etmektedir. Tıpkı bir çark gibi iç içe geçmiş vaziyette dönmektedir. Yaptıklarımız var olmamıza, var oluşumuz da eylemlerimize bağlıdır. Bu ikisi devamlı birbirini izleyen bir süreçtir. Karasan, bu konuyla ilgili Fransız düşünür Bergson'un düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Bergson'a göre; şuurlu bir varlık için var olmak değişmekten, değişmek olgunlaşmaktan, olgunlaşmak da sonsuzca kendi kendini yaratmaktan ibarettir. O halde denilebilir ki yaptığımız olduğumuza bağlı olduğu gibi, olduğumuz da yaptığımızı bağlıdır. Böylece biz hiç kesilmeksizin, sürekli olarak kendisini yaratmaktayız. Fiillerimiz varlığımızdan çıktığı gibi, varlığımız da fiillerimizden meydana gelir. Varlığın bu umumi kanunu, şuurda ve hayatta cari olduğu gibi, şuurlu varlığın kurduğu cemiyette de caridir. Onun içinde var olmak değişmektir, değişmek de olgunlaşmaktır.²¹

Yani Bergson, bilinçli bir varlığın var olması için değişmenin önemli olduğunu söyler. Ona göre var olan şey madde cansız değildir, gerçeklik zamandır, sezgi yoluyla bulunur ve gelecek hiçbir zaman önceki zamanla eşit olmaz. Devamlı yeni bilgiler, deneyimler öğreniriz. Değişerek var oluruz.

Karasan, *Sofist* adlı eserin önsözünde sofist ile ilgili şunları söylemektedir: "Sofist görünüşte, sofist feylesoftan ayırt ederek tarif etmek; gerçekte ise çok daha önemli mantık ve metafizik meselesini ele almak, 'yanlışın imkânı ile yokluğun varlığını' ispat etmek için yazılmıştır."²²

Yani bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Yokluğun varlığını ispat ederken, zahiri gaye ile hakiki gaye öylesine iyi bir şekilde ortaya konup, tartışılıp bir sonuca bağlanmıştır. Bu ikisini birbirinden ayırmamıza imkân yoktur. Birini almadan ötekine

²¹ Bergson, 1967: VII.

²² Eflatun, 1967: VII.

geçemeyiz. Sofist, ilkönce yanlış ve yokluk meselelerini ortaya çıkarmıştır. Bu sayede mantık, metafizik ve felsefe birbiri ile ilişki içerisinde birbirlerine bağlanmışlardır.

Sofist diyalogunda Platon ‘Dikotomia’ kavramını kullanmıştır. Dikotomia, Platon’un icadı değildir, ancak dikotomia yoluyla tarif onun icadıdır. Biraz daha anlaşılır olması için Dikotomia’ya mantık da ‘ikili bölme’ denilir.

Dikotomia, varlıkları tabii cins ve türlere ayırmada en önemli bölümdür. Başlıca ve en önemli kuralları arasında ilk olarak, bölmelerin doğal eklemlere göre olması, yani her bölüm bir tür olması gerekir. Eğer bölüm bir tür ortaya çıkarmıyorsa, bölümden vazgeçilmesi gerekir. Karasan’a göre Platon, bölme ile parçalamayı ayırarak diyor ki, bir cinsi ile bir tabii bütünü, parçalara ayırmak mantıki bir şekilde bölmek değildir. Her tür, birer parçadır. Ancak her parça bir tür değildir. İşte Dikotomia kuralının esası, cinsi parçalara değil, türlere ayırmaktır.

Yani bir cinsi parçalarına ayırmak, onu alanında bulunan türlerine bölmektir. Matematik eşitliklerine göre değil, türlerinin özelliklerine, ayrılıklarına göre parçalara ayırmaktır. Eflatun buna basit (matematik) ölçüye göre değil, doğru (organik) ölçüye göre bölme diyor. Örneğin; “bir canlıyı rastgele aynı eşitlikte parçalara ayırmak, acemi bir kasabın işidir. Kullandığı ölçü, ölçü değildir ki ortada bir ölçü de yoktur. Ancak usta bir kasap, tabii eklemlerine göre, bir sağına bir soluna bakarak, uzuvlarına ayırır. İşte cinsi türlere ayırmak da bu şekildedir.”²³

Dikotomia’nın ikinci bir kuralıda, bu bölmeyi yaparken eşitsizlikten kaçınılması gerektiğidir. İki eş parçaya, yarı yarıya bölmek gerekir. Aynı zamanda, ayrılan her parça bir tür olmalıdır. Bu şekilde bölme olursa, varlıkların özelliklerini bulmada daha da artış olur. Sonuç olarak, bir tür cins olan insan, kadın ve erkek olarak, sayılar çift ve tek olarak ayırmak mantıklı bir bölüm oluşmasına olanak sağlar.

Üçüncü kural olarak, tüketici olmaktır. Dikotomia ile elde edilen iki tür, cinsi tüketmektir. Cins bu ikisine bölünmeli, her bölüm bir tür olmalıdır. Bölme, ancak bölümlerin tür olmaktan çıktığı yerde durdurulabilir. Bunları, türe varıncaya, en son bölünmez hale gelinceye kadar bölmeye devam etmek gereklidir.

Dördüncü kural, en sağdaki türü alarak, onu tekrardan ikiye bölerek, aynı şekilde bölünmez olan türe kadar devam etmektir.

Beşinci bölümde ise, basamak basamak, atlamadan Dikotomia’dan Dikotomia’ya inerek tarif, tarif edilene ve yalnız tarif edilene uygun oluncaya kadar bölmelere devam

²³ Eflatun, 1967: XI.

etmektir. Böylece tarif edilecek cins veya tür ile öteki cins veya türler arasındaki ortak özellikleri eleye eleye, onu kendi özelliği ve ayrılığı ile tarif etmiş oluruz.

Sofistlik adında bir de sanat vardır ve yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, konusu yalan ve yanıltır, var olmayanı düşünmek mümkündür, yokluğun gerçekte var olduğu kadar, içerde ve dışarda da var olduğu kabul edilir. Çünkü her sözün, düşüncenin bir konusu vardır. Bir şeyi önce düşünür sonra söyleriz. Bu yüzden bir şeyin yanlış olması için, onun var dediği şeyin gerçekten var olmaması, yok dediğinin de gerçekten var olması gereklidir.

Bu halde, sözlerde yanlış olduğu kadar, düşüncelerde de yanlışlık olabilir. Yani varlığı yokluk ile birleştirmektir. Karasan'ın bu görüşlerinden anlıyoruz ki Parmenidesçi bir yaklaşıma karşı bir tutum sergiliyor. 'Yokun bir bakımdan var, varın da herhangi bakımdan yok olduğunu ispat etmekle mümkündür' der.

Parmenides ile yok yoktur. Yok'u düşünmek ve de dile getirmek mümkün değildir. Ancak bu bir işe yaramaz. Çünkü Sofistin yalan söylediğini söyler. O yüzden de var olmayanın var, var olanın da var olmadığını söyler. Sofist üzerine yapılan bütün tarifler, ancak Parmenides'in varlık ve yokluğunu çürüterek yapılması mümkündür. Karasan, Parmenides'e karşı; 'yokluk bir bakıma var, varlık da diğer bir bakıma göre yoktur' der.

Karasan, Parmenides'i çürütmeyi, varlık meselesi ve varlık nazariyeleri olarak ikiye ayırır.

Varlık üzerine felsefi görüşlerini ilk başta Parmenides'in şiirinde görüldüğünü söyler. Ona göre, "varlık bütünlüğü vardır ve bu bütünlük tam, değişmez bir bütünlüktür. Varlık, tam, eksiksiz ve mükemmel olduğu için değişmezdir. İyiye veya kötüye indirgenip, değiştirilemez. Varlığın kaynağı yoklukta, var değil de, var olmayanda olamaz. O daima varlıkta varlığını bulur."

Parmenides bu görüşlerini Herakleitos'a (MÖ:535-475) karşı ortaya atmıştır. Herakleitos'a göre; bir değişme, hareket vardır. Varlığın varlığı ve yokluğu üzerine olan görüşe karşı çıkmıştır. Birbirlerine bu kadar zıt olan görüşler, genellikle birbirine benzer sonuçlar doğurmuştur ve ikisi de sofistlikte varlığın inkârında sona ermiştir.

Bir tarafta da Protagoras'ın nazariyesi vardır. Ona göre her şey durmaksızın, sürekli değişir. Hakikat görecelidir ve insan her şeyin ölçüsüdür. Öte yandan, Gorgias'ın öğretisi vardır. Bu da Parmenides'in felsefesinin bir sonucudur. Ona göre varlık yoktur, zaten var olsaydı da bilemezdik, bilseydik de ifade edemezdik. Ancak bu sonuçlar Platon'a yeterli gelmemiştir.

Platon, "yokluğun bir bakıma var, varlığın da başka bir bakıma yok olduğunu" ispat etmek için, varlık meselesini ele aldığı zaman, ilk olarak mevcut varlık kuramlarını sırası ile

gözden geçirdikten sonra bu incelemenin ışığında, üzerine yaptığı eleştiriler sonucunda, yokluğun varlığı üzerine açık bir fikre varıyor: Artık Parmenides'in anladığı anlamda salt bir yokluk yoktur, göreceli bir yokluk vardır, o da başkalıktır. İşte böylelikle Platon, Parmenides'in bu zamana kadar ki, varlık ile ilgili düşüncelerini çürütmek için uğraşiyor.

Platon, evren ile ilgili en eski yazarlardan, en modern olan felsefecilere kadar, varlık ile ilgili görüşler öne sürenlerin hepsini, sırasıyla ele alıyor ve onlar hakkında şu sonuca varıyor: Onların bizlere, çocuklara masallar anlatır gibi kimi varlık üçtür, kimi ikidir, kimi tektir, kimi de hem tektir, hem de çoktur diyor. Bunlardan hangisi doğrudur veya yanlıştır, bunun hakkında karar vermek zordur.

Karasan, Platon'un varlık üçtür diyerek Sisamlı Pherekides'ten bahsettiğini söylüyor. Onun kozmogonisinde üç ilke hâkimdir. Bunlar da: Zeus, Yer ve Zamandır. İkidir diyenlerden Arkhelagos'u kastediyor. Kuru ile yaş, sıcak ile soğuk, varlığı ikiye ayıranların sınıflamalarıdır. Birdir diyenler ise, Parmenides ile çömezleridir. Hem tektir, hem de çoktur diyenler ise, Herakleitos ve Empedokles'tir. Platon, bunların hepsini inceledikten sonra şu kanıya varıyor: Bunların varlık üzerine söyledikleri, bizim yokluk hakkında bildiklerimizden farksızdır. Yani ikisi de zordur. Varlık da, yokluk kadar karanlıktır.

Karasan da tıpkı Platon gibi, varlık ikidir diyenlerin ikiden ne kastettiklerini anlamakta zorlanıyor. Örneğin; sıcak da, soğuk da vardır. O halde varlık bunların çifti midir? Yoksa ikisine ayrı ayrı katılan üçüncü bir ilke midir? O halde varlık iki değil, üçtür. Varlığı ikide kapamak olanaksızdır.

Varlık tektir, diyenlere gelince, onlar da tenakuz içindedir: Çünkü 'varlık ile bir aynıdır' demek istiyorlarsa, o zaman aynı şeye iki ad vermiş olacaklardır. Böylece varlığın birliği bir 'birin birliği' değil, 'çiftin birliği' olacaktır. Sonra gerçek bir, 'birci-monist' adları kabul etmemelidir. Çünkü her ad kendi kendinin adı değil, başka bir şeyin adıdır. Böylece, bir adın varlığını kabul eden bir kimse, bunun sonunda iki şeyin var olduğunu kabul etmiş olacaktır. O da ad ile adın adı olduğu şeydir. Sonra Parmenides, "her yandan iyice yuvarlak bir kürenin kitlesine benzeyen, hiçbir yanı daha büyük ve daha ufak olmadığından, merkezden her yöne doğru aynı derecede kuvvetli" bir bütünden bahsederken, meseleyi daha da karıştırıyor. Çünkü küre olduğuna göre bölümlü olmak gerekir. Bütün olduğuna göre de bölümlerden kurulu olması lazımdır. Bu takdirde de varlığın mutlak birliği imkânsız olur, dolayısıyla da, birden fazla şeyler vardır.²⁴

Platon, bu görüşlerinden Parmenides'te bahsetmiştir. Salt birliğin, bir yokluğa ya da bir çokluğa götürdüğünü göstermiştir. Burada da görüyoruz ki Platon, Parmenides'in 'bir' bir bütündür, hipotezinin çürütülmesini sağlamıştır. Yani varlığı 'bir'de de kapamak imkânsızdır. Varlık çifttir ya da tektir diyen kimse de, karşısındaki zorlukları görecektir.

²⁴ Eflatun, 1967: XXIV.

Bundan dolayı, varlığın ne olduğunu söylemek kadar, yokluğun da ne olduğunu söylemek kolay bir şey değildir.

Varlığın birlik ve bölünürlüğü ile çokluk ve bölünürlüğü üzerine bu görüşlerden başka, varlığın özü ve yapısı üzerine görüşler de başlıca iki grupta toplanabilir:

Birincilere göre varlık sadece cisimdir, maddedir. Bu kişiler, dokunup hissetmedikleri şeylere varlık adını vermezler, cisimsiz varlıktan hiçbir şey anlamazlar. İkinciler ise, gerçek varlığı, cisimsiz olarak görürler. İdeadır, surettir derler. Madde, sadece değişen bir oluşun görünüşleridir. Cisimsiz varlık, ruh ve ruhta bulunan bilgi ve fazilet görünür, dokunulur şeyler değildir. Fakat birinciler, cisim olmayanın varlığını inkâr ederler. Platon da bunlara anlatabilmek için, başka bir varlık tarifine başvurur. O da varlığın kuvvetle, enerji ile tarifidir. Doğası gereği, başka bir şey üzerine bir etkide bulunmak ya da en önemsiz bir etkenin etkisine uğramak gücüne sahip olan bir şey gerçekten vardır. Demek oluyor ki, bir şey bir cisim olmadan da var olabilir.

Maddeciler, yalnız cismi değil, cisim üzerine uygulanan kuvveti de kabul etmelidirler. İdeacılar ise, bu önermeyi onlarda kolayca kabul etmezler. Çünkü onlar varlık ile oluşu birbirinden ayırarak, oluş için kabul eder ancak varlık için kabul etmezler. Ama ruhun bildiğini, varlığın da bilindiğini inkâr etmezler.

(...) Bilmenin bir etkileme, bilinmenin de bir etkilenme olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Bu karşılıklı etki alma ve etki vermenin hareketsiz olması imkânsızdır. O halde varlıkta hareketin, hayatın, ruhun ve düşüncenin yeri olduğunu, varlığın yaşadığını ve düşündüğünü kabul edeceklerdir.²⁵

Karasan'ın yazdığına göre, Platon'un cisimci ve maddeci derken kimden bahsedildiği net olarak bilinmiyor. Ancak bazı tarihçiler bunların, Atomistler olduğunu söylemişse de İngiliz yazar Taylor ve Fransız yazar Dies, bunun böyle olmadığını söylüyor. Taylor, bunlar daha çok, cisimli olmayana varlık tanımayan ve halkın duyusuna göre hüküm veren ve halktan kimselerdir. Dies ise, elleri ile tutup, avuçları içerisinde sıkmadıkları şeylere varlık denmeyeceğini, yani gözle görülmeyen şeylerin, varlıkta payı olmadığını söyler.

İdeacılar gelecek olursak eğer, onların hakkında hüküm vermek daha zordur. İdeacılar kasıt, Platon ya da onun çömezleridir. *Sofist* adlı eserde yabancı, Theaitetos'a "belki sen bu açıklamaya verdikleri cevabı anlayamazsın, hâlbuki ben anlayabilirim, çünkü alışkınım" diyor. Eğer burada Platon kendisini kast etseydi, Akademi üyesi olan Theaitetos'a bunu söyleyemezdi. Bu yüzden, yabancıнын sözünü dikkate alarak, İtalya'da bulunan Pythagorasçılarını kast ettiğini anlayabiliriz. Pythagorasçılar, matematik şekilleri cisimsiz suretler olarak kabul ederler.

²⁵ Eflatun, 1967: XXVI.

Dies, bu görüşe karşı gelir. Sokrates ve Platon okulunun dışında, başka ideacılar olmadığını söyler. Timaios, bu olanların hepsine hâkimdir. İdeacılardan anladıkları, Platon'un anladığından değildir. timaios'un anladığı suretler, ahlaki değil, geometriktir. Taylor'a göre ise bunlar, İsa'dan önce 5. yüzyılda yaşamış asıl düşünürlerdir.

Parmenides, Sofist'ten önce yazılmıştır ve Parmenides, ideacıları savunur. Bu yüzden de eserin diğer ikinci bir adı da *İdealar*dır. Birden fazla makul suretlerin, sabit ve farklı varlığını savunur. En önemlisi 'bir'i örnek alarak, üç meşhur hipotez, postulat'ı savunmuştur. Theaitetos da, Parmenides'in değil, Herakleitos'un öğretisini çürütmüştür.

Platon, aralarında büyük savaşlar veren iki tarafı, varlığı kuvvet ve enerji olarak kabul eden tarif üzerinde birleştiriyor ve sonrasında da şu neticeye varıyor: "Biri veya ideacıların çokluğunu savunanlar, bütünü hareketlilik üzerine ileri sürdükleri fikri reddetmek gerekir. Öte yandan da, varlığı her yönden hareket ettirenlere de kulak vermek lazımdır. Filozof, varlığın da, bütünü de, hem harekette hem de sükûnette olduğunu kabul etmelidir" der.

Demek oluyor ki, süreklilik-süreksizlik, hareket-sükûnet, değişme-değişmezlik bütün bunların hepsi aynı zamanda vardır ve birbirinin karşıtıdır. İkisine de varlık yükleyebiliyorsak, o halde varlık ikisinden de ayrıdır. Varlık, varlık olarak, ne harekettir, ne de sükûnettir. Bunlardan başka üçüncüdür. Bununla beraber, var olan her şey, ya harekettir, ya da sükûnette. Üçüncü bir imkân mevcut değildir. Buradan da anlaşılıyor ki, varlık da yokluk kadar gizemlidir ve birini aydınlatırsak eğer, diğeri de doğal olarak aydınlanacaktır.

"Hareketle sükûnetin varlığın içinde bulunduğunu düşünerek, varlığı ruhta bu ikisine katılan üçüncü bir şey olarak kabul ediyoruz. Varlığa ortak olmalarına bakarak da, onları varlık içinde topluyor, böylece her ikisinin de var olduğunu söylüyoruz."²⁶

İnsandan bahsederken de ona adlar veriyoruz. Boy, kilo, şekil, renk ve birçok özellikten bahsedebiliyoruz. İnsana sadece insan demiyoruz. Onu özellikleriyle birlikte tanımlıyoruz. Ancak ilk başta, tek bir insandan bahsederken, sonradan çokluk olduğunu söylüyoruz. Bu yaptığımız diğer şeylerde de aynı şekilde kendini gösteriyor. Ancak okuldan yeni mezun olmuş gençler ile okula geç başlayan yaşlılar bunu kabul etmiyorlar. 'Bir'i çok, 'çok'u da bir yapamayız diyorlar. Bir birdir, üç üçtür, iyi iyidir, insan insandır diyorlar. Ancak insan iyidir demiyorlar.

Karasan'a göre biri çok ve çoğu bir yapmak ancak üç şekilde mümkündür:

- 1- Hiçbir şey, hiçbir bakımdan, hiçbir şeyle birleşemez.
- 2- Her şey, her bakımdan, her şeyle birleşir.
- 3- Bazı şeyler, bazı bakımdan, bazı şeylerle birleşir.²⁷

²⁶ Eflatun, 1967: XXVIII.

²⁷ Eflatun, 1967: XXVIII.

Birincisi doğru olduğunda, hareketin de hareketsizliğin de varlıkla birleşmesi imkânsızdır. İşte bu bütün varlık görüşlerine aykırıdır. Çünkü bunların hepsi, ya gerçekten hareket eden bir varlıktan, yani Herakleitos'un varlığından, ya da hareketsiz bir varlıktan, bu da Parmenides'in varlığı, bunlara varlık yüklemekten geri kalmazlar.

İkincisinin doğru olduğu durumda, hareket dingin, hareketsizlik de hareket olmak zorundadır. Bu ise imkânsız bir şeydir. Bu bize saçma bir sonuca götürür.

Üçüncüsünde ise, diğer ikisinin yanlışlığını gördüğümüze göre, bunun hakikate uygun olduğunu görmemiz lazımdır. Şeyler, kavramlar arasında karşılıklı bir birleşme vardır. Bunu da alfabenin harflerine benzetebiliriz. Nasıl ki sesli ile sessiz harfler bir araya gelip, birleşerek sözleri meydana getiriyorsa, bu da öyledir.

Burada, meselelerin çözüme ulaştığı anda Platon, sofist ile filozofu bir daha karşılaştırarak, araştırmalarına devam ediyor ve şunları söylüyor:

(...) Sofist, yokluğun karanlığında sığınak kuruyor. Orada yaşaya yaşaya karanlığa alışıyor ve bu yüzden, gözümüzden kaçıyor. Hâlbuki filozof düşüncelerini durmadan varlık şekli üzerine çevirir ve bu alanda parlayan ışık yüzünden, onu görmek kolay değildir. Çünkü bayağı ruhun gözleri Tanrılık şeylere bakmaya dayanacak güçte değildir.²⁸

Yani sonuç olarak, hareket de, hareketsizlik de vardır ve bunlar birbirine karşıttır. Biri diğerine yükletilemez. Ancak varlık ikisine de yüklenebilir, çünkü hareket de hareketsizlik de vardır. O halde burada, kendi kendinin aynı, ama kendinden başkasının gayrı üç büyük cins karşısındayız der Karasan. Bunlara ikisini daha eklemek zorundayız. Çünkü aynı ile gayrı, üçü ile birleşiyor, fakat üçünden de ayrıdır. Bu büyük cinslerle birleşen, aynı ile gayrı başka bütün cinslerle de birleşir, çünkü her cins kendinin aynı, kendinden başkasının gayrıdır. Böylece aynı ile gayrıyı ilk üçe ekleyerek, beş büyük cins elde etmiş oluruz. Varlık, hareket, sükûnet (hareketsizlik), aynı, gayrı.

Örneğin; hareket vardır fakat sükûnet değildir. Sükûnetten başkadır. Hareket hareket olarak, kendinin aynıdır, fakat aynıdan da başkadır. Çünkü başka cinslerden ayrıldığı için, başkadan pay alarak başkadır. Başka da bir cins olduğuna göre, ondan da başkadır. Yani hareket hem başkadır, hem başka değildir ve varlıktan da başkadır. Sonuç olarak hareket gerçekten yoktur, ancak varlıktan pay aldığı sürece var olur.

Demek oluyor ki, sadece harekette değil, bütün cinslerde de yokluğun varlığını görebiliriz. Yokluk dediğimiz zaman, bunu varlığın karşıtı olarak değil, bunu sadece başka bir şey olarak anlarız. Örneğin;

“Hareket, sükûnet demek değildir dediğimizde, sükûnet yoktur demiyoruz. Fakat sükûnetin hareketten başka bir şey olduğunu belirtiyoruz. Aynı şekilde A, B değildir demek,

²⁸ Eflatun, 1967: XXIX.

A hiçbir şey değildir, demek değildir, ama A, B'den başka bir şeydir, demek de aynı şeydir.”²⁹

Var olmak fiilinin varlık ifade eden anlamı ile, bir cümlede bağlantı ifade eden ‘imek’ fiilinden gelen ‘dır’ anlamı arasındaki ayrılık üzerine düşünmek, fikir yürütmek, bütün zorlukları uzlaştırmaya yarar. Böylelikle ‘dır’ ya da ‘değildir’ ile bağladığımız her cümlede ‘değildir’e verdiğimiz mana, ‘vardır’ın karşıtı yoktur değildir. Böyle bir yokluk, mutlak bir yokluk değildir. Ama ‘var olan’dan ayrı olarak, var olan başka bir şeydir. Mesela A, R’den büyük değildir, dediğim zaman A hiçbir şey değildir demek istemiyorum. Ama B’ye eşit veya B’den küçüktür, demek istiyorum. Dolayısıyla, sözü edilen şeyden, şu veya bu şekilde, başka olan bir şeyden bahsediyorum. Ve yine bir şey, güzel değildir dediğim zaman, bir hiçi değil, güzelden başka bir şeyi kastediyorum. Dolayısıyla da, güzel-değilin güzelden daha az varlığı yoktur. Aynı şekilde büyük-değil de, büyük kadar vardır. Doğru ile doğru-değil için de böyledir. Böylece, bütün bunlarda, yokluk varlıktan daha az var değildir (...).”³⁰

Yani bütün bu var değerlerin hepsinin de, en az varlığın var olduğu kadar, kendine özgü bir özü vardır. Bunlar var olanın karşıtı değil, var olandan başka bir şeydir. İşte Platon, Parmenides’e karşı bir meydan okuyarak, onun görüşlerinin aksini ispatlayarak, aşılması gereken sınırları aşmıştır. Yokluğun var olduğunu göstermiş, hatta göstermekle de kalmayıp, yokluk cinsini de aydınlatmıştır. İşte o cinslik de ‘başkalık’tır. Yokluğun başkalık olduğunu ispat etmiş, yokluğu varlığın karşıtı olarak gösteren görüşü aşılmasını sağlamış ve Parmenides’in görüşlerini de böylelikle çürütmüştür.

Parmenides’in bu görüşünü çürütmekle her şey bitmiş demek değildir. Bu sırada sofist kendi saklandığı ininden çıkıp ve demiştir ki:

(...) bazı cinslerin bazıları ile birleştiğini, bazıların da birleşmediğini söylediniz. Yokluk da bu cinslerden biriydi. Söz ve düşünceler gerçek şeylerdi. Dolayısıyla yokluk ile birleşemezler. O zaman, yanlış söz ve yanlış düşünce yoktur, dolayısıyla da yanlış imkânsızdır (...).”³¹

Böylelikle bizim ilk işimiz sözlerin, düşüncelerin, kanaatlerin, hayallerin ne olduğunu dikkatlice inceleyip, araştırmak ve bunları açığa kavuşturduktan sonra da, yokluk ile aralarında ortaklık bulup, sofisti yanlışın içine hapsedip, tutuklayabiliriz.

Söz ve düşünce birbiri ile benzer şeylerdir. Ruhun içten, sessizce kendi kendisiyle yaptığı konuşmalar düşünceyi oluşturur. İşte bu düşünce ruhta, olumlu ya da olumsuz şekil aldığı anda kanaat oluşuyor. Kanaatin duyular yoluyla elde edilmesinde ise hayal meydana geliyor. Bunların birinde, yanlışın var olduğunu ispat ettiğimizde, diğer hepsinde de ispat etmek için yeterlidir.

Örneğin; söz, ses yoluyla gerçeği ifade ettiği zaman iki türlü işaret kullanılır: İsim ve fiil. Bunların biri olmadan ya da rastgele sıralanması ile de söz meydana gelmez. Çünkü “söz,

²⁹ Eflatun, 1967: XXXI.

³⁰ Eflatun, 1967: XXXI.

³¹ Eflatun, 1967: XXXIII.

söz olmak için, bir şey üzerine söylenmiş olmak gerekir, hiç üzerine söz olmaz, sonra sözün belli bir niteliği de olması gerekir. ‘Theaitetos oturuyor’ denildiğinde, belli bir kişi hakkında hüküm veriyoruz. ‘Kendisiyle konuştuğum Theiatetos uçuyor’ dediğimizde de, aynı hükmü veriyoruz.”³²

Verdiğimiz örneklerin ikisinin nitelikleri aynı değildir. Biri doğru, diğeri ise yanlıştır. Doğru, var olanı olduğu gibi söyleyen, yanlış olan ise, var olandan başka bir şey söyler. Doğru olan gerçek, diğeri gerçek olmayandır. Yani var olmayanı, varmış gibi söyler. Gerçekte uçmak fiili vardır, kanatları olan hayvanlar uçabilir. İnsan da böyle bir harekete kalkışta uçabilir belki, ama şu an oturma eylemini yaptığı için uçamaz. Uçmak fiili, yaptığı fiilden başkadır, ayrıdır. Gerçeğe uygun değildir. Var olmayanı olarak, aynı olanı başka olarak söylemek yanlıştır. İşte bu yüzden yanlış söz vardır ve yanlış hüküm, karar, kanaat, hayal de vardır.

“Mademki şimdi yanlış sözle yanlış kanaatin var olduğunu meydana getirdik, öyleyse varlıkların taklitleri mümkündür ve bunları yapmak gücünden bir aldatma sanatı doğabilir.”³³

Bu da sofistiktir. Sofist, bir taklitçidir. Taklit de bir şeyleri meydana getirmez, ancak gerçek olanları değil, hayalleri meydana getirmez. Meydana getirme de ikiye ayrılır: Tanrı ve insan işi. Bu ikisi de hem gerçek, hem de hayalleri meydana getirirler. Tanrı işi; hayallerde, düşlerde, sularda gördüğümüz hayallerdir. İnsan işi ise; bütün insan sanatlarının meydana getirdiği şeylerdir.

Hayal yapmadaki iki ilke ise, biri kopya meydana getirme, biri de uydurma meydana getirmez. Yanlış gerçekten yanlıştır ve varlıklar arasında yer alır. Bir hayal yaratma sanatının varlığı böylelikle ortaya çıkmış olur. Uydurma da ikiye ayrılır: aletlerle olan ve insanla olan, yani taklit yoluyla oluşan. Taklit, birine benzemeye çalışmaktır. Taklit eden kişi, taklit ettiğini ya bilir ya da bilmez.

İşte böylelikle bunlara farklı farklı ad vermek zordur. İnsan taklit ettiğini bilmediğine göre, ikinci türlü taklit bizi ilgilendirir. Platon, görünüşü bizim anladığımız anlamda şarlatanlık diyor. Bundan dolayı sofistin bilgili ve erdemli bir insanı taklit etmesi, bir şarlatanlıktır. Şarlatanlık da ikiye ayrılır: biri budala, bilmediğini bildiğini sanan, diğeri ise, şarlatanlığı içerisinde şüphe içindedir. Kısaca bunlara da, alaycı şarlatan ya da sahtekâr diyebiliriz. Bu sahtekârlık halk önünde ya da özel konuşmalarda, karşısındakini susturmak, çelişkiye düşürmek için yapılır.

³² Eflatun, 1967: XXXIV.

³³ Eflatun, 1967: XXXIV.

2.3. Ahlak Felsefesi Hakkındaki Görüşleri

Ahlak, Batı dillerinde “Ethique” ve “morale” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Ethique, Yunanca ‘ethos’ dan gelir ve **karakter** anlamını taşımaktadır. Aslı **ethikos** ve **ethike** olan bu kelime Latince’ye **ethicus-ethica** olarak girmiş ve “karakter” anlamını bu dilde de muhafaza etmiştir. “Morale” kelimesi ise, “adet” manasına gelen “mores” kelimesinden türetilmiştir. Bu iki terimden “ethique” nazari ahlak, “morale” ise, “pratik ahlak” karşılığı olmak üzere felsefi literatürde yerini almıştır.³⁴

Ahlak kelimesi dilimize Arapçadan girmiştir. Etimolojisinde “Bir şeyi takdir etmek”, “ölçmek, biçmek”, “bir şeyin yumuşak ve pürüzsüz olması” gibi anlamlara sahiptir. Ahlak kelimesi çoğul bir kelimedir. Tekil hali ‘hulk’ tur. **Hulk** kelimesi “huy” anlamına gelmektedir, hatta “tabiat” ve “karakter” anlamına karşılık olarak kullanıldığı da görülmektedir. Yaratık veya mahlûk anlamında olan “halk” kelimesiyle, huy anlamına gelen “hulk” kelimesi Arapça’da aynı köklere sahiptir. Bunlardan birincisi yani **halk**, zahiren algılanabilen şekil ve suretlere bir diğer tabirle yaratılmış varlığa söylenirken; ikincisi yani **hulk**, basiret yani kalp gözüyle algılanabilen seciye ve melekelerle aittir. Kısacası “ahlak”, huylar ve karakterler anlamına gelmektedir. Ahlak ilmi de huyların ve karakterlerin ilmidir.³⁵

Ahlak; “toplumda genellikle insanların kendisine göre yaşadıkları bir ilkeler topluluğu, kurallar toplamıdır. Böylece bir meslek ahlakından, bir siyasal ahlaktan, hatta bir evlilik ahlakından söz etmek mümkündür.”³⁶ Yani insanların toplum içinde yaşarken, uymak zorunda oldukları kurallar bütünüdür.

(...) İnsan sosyal bir çevrede yaşayan, çeşitli inanç ve fikirlere sahip olan, genetik, biyolojik, psikolojik ve zihni özellikleri bulunan ve çok çeşitli davranışlar gösterebilen, alışkanlıklar edinebilen bir varlıktır. İnsanın fert ve toplum ilişkileri açısından davranışlarının veya fiillerinin belirli kurallar ölçüsünde bir takım değer yargılarına göre ele alınması bize ahlak felsefesini verecektir. Bir başka ifadeyle “insan nasıl olmalı” veya “nasıl davranmalı” sorusuna cevap arayan disipline “ahlak felsefesi” adı verilir. Böyle bir açıdan bakıldığında ahlak felsefesi dinlerin gayelerine uygun bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷

Ahlak felsefesinin konusunu kısaca, insanın iradesiyle gerçekleştirdiği olayların bütünü olarak tanımlayabiliriz. Bu bakımdan, bir takım ahlak felsefesi kavramların varlığından söz edebiliriz. Bunlar; ahlak, etik, değer, ahlaki karar, ahlaki eylem, ödev ahlakı, erdem, iyi-kötü...

Ahlak felsefesi ise, bu tür toplumsal olayları felsefi açıdan inceler ve değerlendirir. Ahlakın ne olduğu, ahlaki eylemin nasıl geliştiği, insan eylemlerinin dayandıkları temeller, neye göre iyi ve kötü oldukları gibi konularla ilgilenir.

İnsan, doğası gereği daima iyiyi, doğruyu ve güzel olanı bilmek isteyen bir varlıktır. Bu da insanın “hangi fiiller iyi ve doğru?”, “bunların hangileri bizi mutlu eder?”, “mutlu olabilmek için nasıl bir tutum sergilemeliyiz?” gibi soruları da beraberinde getirir. Yani

³⁴ Yakıt, 2013: 122.

³⁵ Yakıt, 2013: 122-123.

³⁶ Arslan, 2009: 132.

³⁷ Yakıt, 2013: 123-124.

kısacası insan ‘mutluluk’un peşinde koşar. Çünkü mutluluk insanın tüm amaçlarının belirleyicisidir. İşte bu yüzden ahlak felsefesinin temel sorusu da “mutluluk”tur. Ahlak, genel bir kavramdır fakat ahlaki kurallar yani değer yargıları kişiden kişiye hatta toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bundan dolayı tüm filozoflar birbirinden farklı ahlak teorileri ileri sürmüşlerdir.

Karasan’da ahlaka çok önem veren bir kişiydi, ahlak bir toplumda olması gereken temel taşlardan biriydi ve bu konuyla ilgili de Fransız düşünürlerden olan Emile Durkheim’ın *Meslek Ahlakı* adlı eseri Türkçeye çevirerek, bizlere bu önemli eseri kazandırdı.

Durkheim, 1882’de felsefe agrejesi olarak okuldan ayrıldığı zaman, yeni bir metotla ortaya çıkacak sosyoloji ilminin, 1789’dan beri sürüp gelen çeşitli buhranları, bunların da başlıcası olarak gördüğü ahlak buhranını anlamak ve karşılamakta oynayabileceği önemli rol hakkında kesin bir fikir sahibiydi. İlk yazısı “*Müspet Ahlak İlmî*” üzerine bir makale idi. Bordeaux Üniversitesi’nde verdiği derslerin temelini ahlak meselesi teşkil ediyordu.³⁸

Durkheim’ın *İçtimai İş Bölümü* adlı eserindeki şu sözleri Karasan’da da büyük etkiler yaratmıştır. “Bu kitap her şeyden önce ahlak hayatı olaylarını müspet ilimlerin metodu ile incelemek için bir emektir. Bizim istediğimiz ahlakı ilimden çıkarmak değil, ahlakın ilmini yapmaktır. Bu ise tamamıyla başka bir şeydir.” Yani pozitif bilimlerin incelendiği gibi, ahlakın da o şekilde incelenerek, ahlakı bir bilim haline getirmek istiyor.

İçtimai İş Bölümü’nden sonra kaleme almış olduğu *İntihar* adlı eserinde de, yine ahlakı ele almıştır. “İntiharlar, içinde bulunduğumuz ahlak düşüklüğünün objektif, barometrik ifadesidir” der Karasan. Son zamanlarda intihar teşebbüsü epey artmıştır. Bunun sebebi olarak da, cemiyet yapısının değişmesi asıl nedenler arasındadır. Bu bir hastalıktır ve ahlak yoksunluğundan doğan bir hastalık.

1900 yılında Durkheim’ın kaleme aldığı, ancak 1937 yılında yayımlanan eseri, *Meslek Ahlakı*’dır. Bu eserinde ahlak meselesini iktisat bakımından ele almaktadır. İşte bir toplum, ahlak disiplini olmadan yaşayamaz.

Toplumda hangi meseleler olursa olsun, hangi yönden incelersek inceleyelim, hep bir ahlak meselesi, bir ahlak buhranları karşısında oluruz. Bu yüzden bugünkü sosyologların işi, bu ahlak meselelerine bir çare, çözüm bulmak olmalıdır. Çünkü ahlak, toplumun en önemli sorunlarından biridir.

Bu yüzden Karasan da, “ahlak işinin ilk işi ahlak hadiselerini müşahede etmektir” der. Yani onları diğer hadiselerden ayıran, sadece kendisine ait olan ve ahlaki olarak adlandırılmasının nedenini görmek ve onları belirtmek, sınıflandırmaktır. Onları ahlaki kılan genel özelliklerinden tutun da özel özelliklerine göre sınıflandırmak ve çeşitli ahlak şekillerini

³⁸ Durkheim, 1949: V-VI.

göstermektedir. Son olarak da, bu özellikleri ile görülen olayları nedenleri ile açıklamak, yani olayları idare eden kanunları aramaktır.

Karasan ahlakı; müspet ahlak ilmi ve klasik ahlak felsefesi gibi başlıca iki bölüme ayrıldığını söylüyor: yani teorik ve pratik ahlak. Teorik ahlak; ahlak olaylarını gözlemleyerek açıklar, pratik ahlak ise; ahlak olayları üzerine hükümler verir. Yani nazari ilimden pratik sonuçlar ortaya çıkar. Kısaca ahlakı incelemek üç bölümden oluşur: gözlem-görme, açıklama, sonuç (hüküm çıkarma).

Ahlak hakkında gözlem yapmak, diğer bilimlere göre elbette ki daha zordur. Çünkü ahlak olayları diğerlerinden daha karmaşıktır ve henüz daha yeni kurulduğu için kökleşmiş değildir. Bu yüzden doğru gözlem yapmak daha zordur. Ancak onu sistematize hale getiren ahlak felsefesi, eskidir. Öncelikle ahlakçı, ilk başta bu ikisinin ayrımını yaparak, gözlem yapması gerekir.

Ahlak olaylarını gözleme de, sosyolojik hadiselerin gözlemlenmesinde gerekli olan bazı temel kuralları göz önünde tutmak gerekir. Bunlar:

- 1- “(...) Sosyolojik vakaları şeyler olarak gözden geçirmektir (...) Cemiyet hadiselerini onları tasavvur eden şuurlu varlıklardan ayrı olarak, kendiliklerinde gözden geçirmek lazımdır. Onları dış şeyler gibi, dıştan, dış özellikleriyle incelemek lazımdır (...)
- 2- (...) Bütün peşin hükümleri, önceden edinilmiş fikirleri sistematik olarak atmaktır.
- 3- (...) Herhangi bir cemiyet vakaları grubunu araştırmaya girdiğimiz zaman, onları ferdi görüşlerinden ayrı olarak görüldükleri bir yandan görmeye çalışmaktır.”³⁹

İlk olarak ahlakı incelerken, peşin hükümlerden kurtulmak, ahlak olaylarını şeyleri inceler gibi tarafsız, objektif bir şekilde incelemek gerekir. Bunları uygularsak eğer ahlakı bir bilim olarak ortaya koyabiliriz.

Karasan’a göre ne kadar fikir varsa, o kadar da ahlak görüşü vardır. Hiçbir objektif temele dayanmayan görüşler üzerine bilim kurulamaz. Bundan dolayı daha önceki ahlak hakkındaki görüşleri bir kenara bırakmalıyız ve gerçekte ne bildiğimizi görmeliyiz. Tıpkı bir biyoloğun biyolojik olayları inceleyerek ortaya koyması gibi bizde, ahlakı bu temelde incelemeliyiz.

“(...) Ahlak hadiseleri bir takım hareket kaideleridir. Fakat böyle birçok hadiseler vardır ki ahlakla ilgili değildir (...) Bir takımları fabrikacıya, tüccara, sanatkâra, işlerini başarmak için ne tarzda hareket etmeleri gerektiğini öğretir. Hâlbuki bunlar ahlak kaideleri değildir. Ahlak kaideleri onlardan şu iki çizgi ile ayrılır.”⁴⁰

³⁹ Durkheim, 1949: XX-XXI.

⁴⁰ Durkheim, 1949: XXIII.

- 1- Mahiyeti gereği, bir ahlak kuralına uymak zorunda olduğu halde, ahlak kuralına uymadığı zaman, bundan haberdar olan toplum, uymazlığın önüne geçmek için harekete geçer. Örneğin; adam öldüren biri derhal cezalandırılır. Şeref kurallarına ihanet eden biri, halkın nefretine uğrar.
- 2- Toplumun bu tepkisi, kuralı bozan şeyin hemen arkasından gelir. Kuralı bozan faillerin üzerine maddi-manevi baskı uygulanır ve sonucunda her ahlak kuralının yaptırımını bir hareket kuralı olduğu ortaya çıkar.⁴¹

Ahlakın akla dayalı, anlaşılır unsurlarını inceleyen Durkheim, *Ahlak Terbiyesi* adlı eserinde kural ve yaptırımları ahlakın birinci unsuru olarak görüyor. Özellikle ahlaki sayılan tüm fiillerde ortak bir karakter vardır. Bu da hepsinin önceden var olan kurallara uygun olmasıdır. Ahlaki hareket etmek bir düzene, kurala göre hareket etmektir.

1906 yılında Durkheim, Fransız Felsefe Cemiyetine Ahlak Olgularının Tayini üzerine bir bildiri sunmuştur. Burada da ahlak olgusunu bir hareket kuralı olarak görüyor. Ahlak kurallarını diğer kurallardan ayırmak için, daha önceki görüşlerine bir görüş daha ekliyor: ‘Ahlak fiiline, sentetik bir yolla, kendinden dışarda bulunan yaptırımı bağlamasında bulunuyor.’ *Meslek Ahlakı*’nda yer alan bu görüş, burada daha da genişliyor.

Böylelikle ahlak olgusu bir hareket kuralı olarak ortaya çıkıyor. Ancak her hareket kuralı, ahlak kuralı değildir. Çünkü bazı kurallar vardır ki sadece kişiyle ilgilidir. Sağlık, hastalık gibi. Bazı kurallar da vardır ki, geneli ilgilendirir. Teknik, bilimsel kurallar gibi. Bundan dolayı ahlak kuralları toplumsal kurallardır.

O zaman demek oluyor ki, ahlak olgusunun birinci özelliği hareket kuralı oluşudur. Yani hareket kuralı, toplumda nasıl ahlaki tavırlar sergilediğimizdir. Bu hareket kuralının özelliği de önceden kurulu olmak ve yaptırıma bağlı bulunmaktır. Kısacası, ahlak kuralı yaptırımını bir hareket kuralıdır. Bir yaptırımı çağıran, harekete geçiren bir ahlak kuralıdır.

O halde ahlak olgusunun birinci özelliği, ahlaklılığın birinci unsuru, ahlak hayatının en biçimsel, şekilci yanını göstermektir. İşte bu da ahlakın kalıbıdır. İnsanların toplumda gösterdiği hareketler de bu kalıba göre şekillenir. Ahlak hayatının bu kalıp içerisine giren, bir içeriği vardır. O da, ahlak kuralına göre işlenen ahlak fiilleridir. Bütün bu fiiller aynı cinsten, aynı mahiyete sahiptirler. Bu yüzden ortak bir takım karakterleri olmalıdır. Bunun içinde ahlakın içeriği üzerine her türlü, peşin hükümlerden kurtularak, gerçekte ahlak düşüncesinin ahlaki eylem olarak tanıdığı fiiller ne ise onu gözlemlemek gerekir.

Bu gözlemlerin bize gösterdiğine göre, insanın gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmek istediği gayelere göre birbirinden ayrılırlar:

Şahsi gaye; burada fiili gerçekleştiren ferttir ve bu sadece ferdi ilgilendirir.

⁴¹ Durkheim, 1949: XXIV.

Gayri şahsi gaye; fiili işleyen fertlerden başka bir şeyi ilgilendirir. Böylece ahlak kurallarının buyurduğu ortak karakterler vardır: “Bunların hepsi gayri şahsi gayeler güden hareketlerdir. Gayri şahsi gayelerse, ferdin dışında bir veya birkaç şahsı ilgilendiren gayeler de değildir. O zaman bir fert için ahlaki olmayanın, başkaları için ahlaki olması anlaşılabilir, dolayısıyla da gayri şahsi gayelerin zaruri olarak fertlerden başka bir şeyle ilgili olması lazımdır. Bu gayeler fert-üstü gayelerdir.”⁴² Buradan da anlaşılıyor ki ahlak gayelerinin konusu, ferdin de üstünde olan yani toplum kurallarıdır. Amaç, ahlaklı bir şekilde ve kollektif bir çıkar için hareket etmektir. Bu yüzden ahlakın alanı, toplumun başladığı yerde başlar.

Bu yüzden insan topluluklarında, seçme ile çeşitli türde ahlaklar elde etmek mümkündür. Bundan dolayı da farklı türde ahlaklar edinilebilir. Ahlak türü nasıl olursa olsun mutlaka bir ahlak edinmek zorunludur. “(...) Herhangi bir ahlak zaruri olmayabilir. Asıl zaruri olan ahlakın mevcudiyetidir. Yoksa ahlakın şekli, çeşidi zaruri değildir (...)”⁴³ Ahlakı bir alet gibi düşünürsek eğer, çeşitli şekillerde ahlak yapılabilir. Bunu yaparken özgürdür ve mutlaka bir ahlak bulunmalıdır. Yani ahlakın varlığı zorunludur. İçgüdüsel (hayvan topluları da diyebiliriz) toplumlarda, ahlak da ahlakın özü de, ahlakın mahiyeti de zorunludur, ancak özgürlük var değildir. Çünkü bunlar içgüdülerine göre hareket ederler.

Ahlak olgusu, ilk başta bir kural olarak göze çarparken, sonrasında bir gaye olarak ortaya çıkıyor. Kuralın özelliği, önceden kurulu bir yaptırıma bağlı olmasıdır. Gayenin özelliği ise, toplumsal, toplumun menfaatine bağlı, arzu edilebilir bir şey olmasıdır. Kısaca, ahlakın ilk unsuru disiplin ruhu, ikinci unsuru ise, bir gruba, topluma bağlılıktır. “(...) Durkheim’a göre bunların birincisi vazife duygusunu, ikincisi de iyilik arzusunu ifade eder. O halde ahlaki olan hem mecburi, hem de arzu edilir alandır.”⁴⁴

Durkheim’a göre bir toplum olgusunu açıklamak, onun toplum içinde hangi ihtiyaçlara karşılık geldiğini, oynadığı rolü, onu ortaya çıkaran sebepleri bulmak ve göstermeye çalışmaktır. Ahlak olgusunu gözlemlediğimizde anlaşılıyor ki, ahlakın rolü ilk olarak hareketi açıklamak ve ferdin keyfi arzusundan kurtarmaktır. Böylelikle hareketi kurala bağlamak, düzene sokmak ahlakın temel fonksiyonlarından biridir. Hareketlerimize belli yönler vermek, bizim değişmez alışkanlıklarımızla mümkündür. O halde demek oluyor ki, toplumsal alışkanlıklar meydana getirmek ahlakın ilk işidir.

Düzenlilik de, ahlakın bir unsurudur. Diğer bir unsur olarak da otoriteyi görürüz. Bir kural alıştığımız bir hareket değil, aynı zamanda değiştirmekte serbest olmadığımız bir harektir. Bundan dolayı her kuralda bize baskı yapan bir şey vardır ve emredicidir. Ahlak

⁴² Durkheim, 1949: XXIX.

⁴³ Bergson, 1967: IV.

⁴⁴ Durkheim, 1949: XXX.

kuralı tamamen buyruktan oluşur. Ahlakın başka bir fonksiyonu da hareketlerimizi irademizden üstün bir otoriteye, manevi kuvvete bağlamaktır. Bu yüzden hareketlerimizi keyfi değil, bir otoriteye göre yaparız.

Düzenlilik ve otoriteden sonra gelen unsur ise, disiplin kavramıdır. Disiplinin amacı hareketi düzenlemektir. Fakat bu düzenleme otoritesiz olmaz. Bu yüzden belli bir disiplin ruhu yaratmalıyız. Disiplin sadece toplum hayatına değil, fert hayatına da faydalı olması gerekir. Bu yüzden disiplin hem fert, hem de toplum hayatı için zorunludur. Disiplinin faydası sadece ahlak hayatı için değil, genel hayatımız için de büyüktür. Ahlak disiplini kendimize hâkim olma alışkanlığımızı sağlar.

O halde ahlakın birinci fonksiyonu, bir disiplin ruhu yaratmaktır. İkinci fonksiyonu da, en az bunun kadar önemli olan insanı, ferdi çıkarlarının çevresini aşan gayelere bağlamaktır. Yani insanı kendinden üstün bir varlığa, bir topluma bağlamak, bağlılık duygusu yaratmaktır. Bu bağlılık duygusu da ancak, ferdin topluma bağlanmasıyla tabiatını gerçekleştirebilir. Ahlak kuralının gevşediği anda, topluma bağlı olmayan fertlerde intihar girişimi daha fazladır. Yani egoist olarak yaşayan insan, intihara daha çok meyillidir. Bunun için insan, toplumdan ayrı yaşayamaz.

“İnsan yalnız kendine bağlandığı ölçüde, en az kendine bağlıdır.”⁴⁵ Çünkü insan büyük bölümünde toplumun ürünüdür. Dil, din, ırk, kültür, gelenek-görenek bunların hepsi toplumun eseridir. Fert de bunlara bağlı olarak toplum içerisinde yaşar. Bunlardan bir an mahrum olduğumuzu düşündüğümüzde, benliğimizin eksildiğini hissederiz. Hatta insanlığımızın hayvanlaştığını görürüz.

Karasan, Durkheim’in toplumsal bir olgu olan ahlakın sebebini, toplumda aradığını söylüyor. Her türlü teolojik ve metafizik kavramları bir kenara bırakarak, sadece empirik tecrübeye dayanıldığında, ahlakın sebebini toplum olduğu sonucuna varıyor. Ahlakın konusu ferdi, bir gruba ya da topluma bağlamaktır. İşte ahlak da bu bağlanmayı gerektirir. Yani ahlak cemiyet için yapılmıştır.

Karasan, ahlakın yaratıcısı kim olabilirdi? Fert mi? Sorusuna şu şekilde cevap veriyor:

“Buna imkân yoktur. Çünkü ferdin kendisini doğrudan doğruya ilgilendirmeyen ve ondan başka bir gerçekliği hedef edinen bir fikir ve hareket sisteminin kurucusu olması imkânsızdır. Bu mantık bakımından da zaruridir. Çünkü cemiyet ahlakın gayesi olduğuna göre, kurucu veya yapıcısı o olmak gerekir.”⁴⁶ Karasan, ferdin ahlak konusunda önemli olduğunu elbette ki kabul ediyor, ancak asıl ahlakı oluşturanın toplum olduğunu savunuyor.

⁴⁵ Durkheim, 1927: I.

⁴⁶ Durkheim, 1949: XL.

Çünkü fert tek başına, doğrudan ahlakı oluşturamaz. O, ahlakın oluşmasında sadece bir araçtır.

Mantıklı olarak düşünülecek olursa, ahlakın toplumun bir ürünü olduğunu varsayabiliriz. Nasıl ki toplumlar değişirse, ahlak da değişir. Aynı ahlak kuralları nesiller boyu bize intikal etmemiştir. Yunan ahlakı, Roma ahlakı, Mısır ahlakı, Arap ahlakı şu an bizim ahlakımız değildir. Bizim ahlakımız da onların ahlakı değildir. Yani her milletin ahlakı, onunla yaşayan milletin yapısı ile doğrudan ilgilidir.

Karasan ahlakın iki unsuru olan disiplin ve bağlanmanın, toplumun iki özelliğinin ifadesi olduğunu söylüyor. İlki bizim üstümüzde oluşu, ikincisi ise içimizde oluşudur. Yani felsefe tabiriyle aşkın ve içkin kavramlarını kullanıyor. Bizden üstün olduğu için ona bağlanıyoruz, onu seviyoruz. Çünkü o içimizde bulunmaktadır. Benliğimizden kopmadan ondan ayrılamayız.

İşte bu şekildeki ahlak, Durkheim'ı klasik ahlakın iki kavramını, rasyonel yönden açıklamaya götürüyor: İyi ve vazife.

Vazife, buyuran ahlak olarak ele alınabilir. Otoriteden dolayı kendisine itaat etmek zorunda olduğumuz ahlaktır. İyi ise, iradeyi kendine çeken, arzuyu kendiliğinden harekete getiren ahlaktır. Görülüyor ki vazife, bize kurallar koyan, tabiatımıza sınırlar çeken toplumdur. İyi de bir toplumdur. Ancak varlığımızdan daha zengin bir varlık olan, kendisine bağlanmadan varlığımızı zenginleştiren bir toplumdur. Karasan, birini ötekinden çıkarmaya çalıştıkları için ahlakçıları eleştiriyor. Birliğini görüyorlar, fakat birliklerini meydana getiren unsurları görmüyorlar. Bazılarına göre iyi ilk kavramdır. Vazife ondan çıkar. Kurala uymak bir vazifedir. Bazılarına göre de iyi vazifeden çıkar. Vazifesini yapmaktan başka iyi şey olmadığını söylerler.

Mesele bu şekilde olunca karmaşık bir hal alır ve çözülemez hale gelir. Fakat ahlakın bu iki unsurunun, aynı gerçekliğin iki görünüşü olarak anlaşıldığında, kolayca çözülür. Bu da toplumdur. Bundan dolayı ne iyiyi vazifeden, ne de vazifeyi iyiden çıkarmaya gerek yoktur. Ancak toplumu, birinci veya ikinci unsur altında kavradıktan sonra toplum bize kumanda eden bir kuvvet, ya da benliğimizi kendisine verdiğimiz, sevilen bir varlık olarak görünür. Yani hareketlerimizi biri ya da diğeriyle göstermemize göre, vazife saygısı ya da iyi sevgisi ile hareket ediyoruz demektir.

Durkheim, ahlakın başlıca iki kavramını rasyonel ahlakın iki unsuruna bağladıktan sonra, bunların bu zaman kadar ki dayandığı din unsurunu da ahlaka bağlıyor. Din ahlakının dayandığı Tanrı emirleri ile Tanrı sevgisini, toplum otoritesi ile topluma bağlılığın sembolleri olarak kabul ediyor.

Tanrı bizim hem üstümüzde hem de içimizdedir. Bir yandan buyruklarına boyun eğerken, diğer yandan da onu sever, içimizde yaşatırız. O, hem korktuğumuz, hem de sevdiğimiz en üstün varlıktır. Bizden ne kadar üstün olursa olsun, aramızda yine de ortak bir şeyler vardır. Yani din ahlakının dayandığı Tanrı, bir yandan manevi olarak bizim içimizde bir yandan da, bizim dışımızda, üstümüzdedir. Durkheim'a göre Tanrı, toplumun sembolik bir ifadesidir.

Durkheim, gittikçe laikleşen ahlak, tecrübe üstü bir varlık anlayışı yerine, doğrudan doğruya gözlem yapılan, empirik tecrübi bir varlık anlayışı koymuştur. İşte bu da toplumdur.

Bu anlayış ilk başta dinin koyduğu yaptırımları, öteki dünya korkusuyla ortadan kaldırmakla ahlakı zayıflatacaktır. Ahlak vicdanımız, sırf yaptırım korkusuyla işlenen fiillere ahlak değeri vermiyor. Demek ki endişe etmek yersizdir. 'Ahlakı bu şekilde rasyonalize etmek de, ahlakı fakirleştirecektir' diyenler de olacaktır. Ancak bu da yersizdir. Çünkü ahlak rasyonelleşmekle varlığından bir şey kaybetmez.

Bugünkü yaşantımızda da biz, bilerek ve anlayarak işlediğimiz hareketlere ahlak değeri veriyoruz. Bundan dolayı ahlakı anlamak, açıklamak ahlakı fakirleştirmez. Tam tersine, zenginleştirir. Yeni yeni unsurlar ekleyerek zenginleştiririz.

Ahlak geçirdiği bir takım değişmeler altında, her ne kadar değişirse değişsin, arada ortak noktalar bulunabilir. Kendi kendine kalmakla da devamlı gelişir. Toplum ne kadar hareketli, değişime açıksa ahlak da o kadar hızlı değişir ve gelişir. Bu yüzden ilk görevimiz kendimize bir ahlak edinmektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DİĞER GÖRÜŞLERİ

3.1.Sosyoloji ve Din Hakkındaki Görüşleri

Sosyoloji bilimi, XIX. Yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında felsefi görüşlerden kurtularak, toplumla ilgili önemli hadiseleri, toplumdaki grupları, grup davranışlarını, insanların birbirleri ile kurdukları ilişkileri, bir takım metotlara göre, olduğu gibi inceleyen, var olanları ortaya koymaya çalışan pozitif bir bilim dalıdır. Toplumun kültürel yapısı, yaşantısı, gelenekleri-görenekleri, belli bir toprak parçası üzerinde yaşamaları, dili ve en önemlisi de dini yapısı sosyal bilimciler için, toplumu oluşturan önemli unsurlardır.

Sosyoloji, hem bireylerin yüz yüze olan iletişimini, hem de çok sayıdaki ve büyük ölçekli grupların veya sosyal sistemlerin yapısını da inceler. Sosyoloji bir nevi toplumun aynasıdır diyebiliriz.

Karasan, sosyolojinin din ile birlikte ilerlediğini söylemiştir. Din sosyolojisi ona göre yeni bir ilim olsa da din üzerine düşünme, inceleme, çok daha yeni değildir. İnsanlığın tarihi ne kadar eskiye dayanıyorsa, dinin de tarihi o kadar eskiye dayanır.

“İnsanlık hayatının dinle başladığı ve başlangıçta din var olduğu, mukaddes kitaplar kadar felsefe ve ilmin de bize öğrettiği bir hakikattir. Geçmişte olduğu gibi, bugün de, ilimsiz, sanatsız, felsefesiz insan cemiyetleri vardır, fakat hiçbir zaman dinsiz bir cemiyet mevcut olmamıştır.”⁴⁷

Karasan, Bergson’un *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı* adlı eserinde geçen “insan yaradılıştan içtimai bir hayvandır” görüşünü “insan yaradılıştan dini bir hayvandır” olarak söylemenin yanlış bir tanım olmayacağını söylüyor. Çünkü insan doğuştan dini ile birlikte doğar. Din kalıtsaldır ve aileden, doğacak olan çocuklara geçer. Çocukların seçme şansı yoktur. Nasıl ki anne-babasını seçemiyorsa dinini de seçemez. Yalnızca dünyaya geldiğinde dinini beğenmeyip, başka bir dine geçmek, dinini değiştirmek istese bile, mutlaka bir dine inanmak zorundadır. Yani insan din ile iç içe yaşar, dinine, inançlarına tutunur. İşte bu yüzden insan yaradılıştan dini bir hayvandır.

Karasan’a göre, Auguste Comte’un meşhur üç hal kanunundan sonra da, sadece yaşayışımızın değil, düşüncelerimizin de başlangıcında din olduğu artık münakaşa edilmez bir gerçeklik olmuştur. İnsanların ilk, kendiliğinden, doğal olarak kabul ettiği düşünce şekli teolojik, dini düşüncedir. İlim ile ilgili düşüncemiz, bunun gelişiminden meydana çıkmıştır.

⁴⁷ Karasan, 1953a: 21.

Teolojinin kendiliğinden ortaya çıkışı, onun başkalarına üstünlüğünün kaynağıdır. Yani başka bir düşünce ortaya çıktığında, üstünlüğünü kaybetmek yerine, daha kalıcı bir unsur haline geliyor. Tıpkı aile, devlet gibi insanlığın doğuştan gelen, zamanla gelişen fakat değişmeyen bir unsur halini alıyor. Yani insanlar, dine tutunup dinle yaşıyorlar.

İnsan bilgisinin ve ilminin sadece gelişiminde değil, o bilgiyi oluşturan düşüncenin gelişmesinde de, başlıca etkenin din olduğu açıktır, işte bu açıklığı meydana getiren de sosyolojidir. İnsanın dünya ile arasındaki edindiği ilk tasavvurların kaynağıdır din. Bütün her şey dinden doğmuştur. Örneğin felsefe, ilim gibi. Din insanların yeni ilimler kurmasına da yardım etmiştir. İşte bu yüzden de toplumda dinin yeri çoktur. Karasan da cemiyet ve din ile ilgili şöyle yorumlarda bulunmuştur:

(...) İncelediği çeşitli cemiyet olayları arasında, din olaylarının önemli bir yer tuttuğu sosyologların gözünden kaçmamıştır. Başka tecrübe ilimleri gibi, tecrübi bir sosyoloji de ortaya çıktığı zaman, din sosyolojisi sosyolojinin önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. Böylece, bir tecrübe ilmi olarak din sosyolojisi bu tarihte, kurulmuştur. Bu anlamda din sosyolojisi ilmi pek yeni olsa da, şüphesiz din meseleleri üzerinde düşünme, onları inceleme, pek yeni değildir. Cemiyet olayları, dolayısıyla din olayları üzerinde düşünme tabiat olayları üzerinde düşünme kadar eskidir. Bunun kaynaklarını en az İlkçağ Yunan düşüncesine kadar götürebiliriz. Tabiat ilimleri kurulmaya başladığı zaman, din üzerine bugünkü din ilmi bakımından çok enteresan düşüncelere rast ediyoruz bunlar arasında Kolophon’lu Ksenophanes ile Ephesos’lu Herakleitos’u zikredebiliriz. Biri zamanın politeist dininin inançlarını, öteki de ibadet ve ayinlerini ilim gözüyle incelemiş ve tenkit etmiştir. Dinler gibi, inandıkları tanrıların ve bu tanrılara tapanların çeşitliği ve çokça zıtlığı üzerinde durmuş, bu inançların hakiki din ve Tanrı anlayışına aykırı olduğunu göstererek, felsefi bir sezikle, monoteizmi, tektanrıcılığı müdafaa etmişlerdir. Şüphesiz, onların tanrıları ve Tanrı görüşü, daha çok bir teoloji (İlahiyat-Kelam) meselesi olsa da, bu fikirlerini müdafaa için zamanlarının dinlerini ve bu dinlerin cemiyet hayatı üzerindeki tesirlerini incelemeleri, umumi olarak; din ilmi, hususi olarak da, din sosyolojisi bakımından önemli olmuştur.⁴⁸

Karasan, din sosyolojisi kavramının yeni oluşundan bahseder. Fakat din meselelerinin ta eski tarihlere dayandığını söyler. Nasıl ki tabiatla ilgili olaylar İlkçağ Yunan düşüncesine kadar dayanıyorsa, din de aynı şekilde o zamana dayanmaktadır. İlkçağ filozofları da din üzerine çeşitli incelemeler, tenkitler yapmışlardır. O zamanın önemli görüşü olan “insan her şeyin ölçüsüdür” ü ele almışlar ve ondan yola çıkarak, dinin, ilmin, ahlakın insani kaynaklarını aramışlardır. Dinin doktrini olarak görebileceğimiz mitolojiyi, kendi görüşlerine göre, açıklamaya ve tefsir etmeye çalışmışlardır.

Din sosyolojisi bakımından asıl önemli görüşlere Platon’da rastlarız. Onun görüşleri orijinal ve enteresandır. Platon, felsefede, ilimde olduğu kadar din sosyolojisi alanında da kendini göstermiştir. Bu bakımdan Karasan’a göre, onu bir din sosyoloğu olarak görebiliriz.

⁴⁸ Karasan, 1953b: 61.

O, din ve cemiyet, cemiyet ve din üzerine olan sorunları çeşitli yönlerden ele almış ve en derin münasebetlerini de modern çağın sosyologlarından farksız olarak incelemiştir.

“(...)Platon’un felsefesinin hareket noktası, sofistlerin dayandığı prensibin tamamıyla zıttı bir prensip olmuştur: Onlar, “her şeyin ölçüsü insandır” diyorlardı. Eflatun’da: “Her şeyin ölçüsü Tanrıdır” diyerek işe başlıyor(...)”⁴⁹ Böyle diyen Platon, bütün kurduğu sistemlerin (felsefe, ahlak, siyaset, ilim) temeline dini koymak istiyor ve kurmak istediği bu düzenin dinsiz ayakta duramayacağını düşünüyor. Devlet adlı büyük eserinde, gençlere verilecek olan eğitimde dinin yerinin belirtilmesini ve yeni bir öğretimin nasıl olması gerektiğine değiniyor, eleştiride bulunuyor.

Karasan, Eflatun’un *Kanunlar* adlı eserini din sosyolojisi açısından en önemli eser sayabileceğimizi söylemektedir. Bu kitapta Platon, günün toplumsal şartlarına uygun bir devlet planı çizdikten sonra, konulan kanunların yalnızca maddi yaptırımlarla tutunamayacağını, manevi olarak yaptırımlar gerektiğini ve bunun da ancak din ile olabileceğinden bahseder.

“Cemiyette rastlanılan her türlü bozukluğun dinsizlikten, tanrılara inanmamaktan geldiğini, dolayısıyla iyi bir cemiyet düzeninin kurulabilmesi için, ilkin dinsizliğe karşı savaşmak lazım geldiğini gösteriyor. Bu savaşta ilk düşünülecek şey, birçok davetlerin yaptığı gibi dinsizlik aleyhinde kanunlar çıkarmaktır (...)”⁵⁰ Platon’un *Kanunlar*’ında dine karşı işlenen suçların ve bu suçların yaptırımlarının listesi çok büyüktür. İşte bu liste, yaşadığı dönemde yani İlkçağ devletlerinde, cemiyet hayatında dinin rolü çok büyük olmuştur.

Platon, devletin dini kendi himayesi altına almasının, dinsizliği önleyemeyeceğini yani bu konuda devletin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Dinsizliğin nedeni, maddi değil aslında manevidir. Dinin halkla değil, filozoflar aracılığıyla yayılabileceğini ve böylelikle dinsizliğin ortadan kalkacağını savunmaktadır. Böylece de, materyalist felsefeye karşı çıkmakta ve sağlam bir teoloji görüşlerini ortaya koymaktadır.

İşte burada “teolojinin birinci işi, Tanrı’nın varlığını ispat etmektir. Bunun için klasik olan delilleri veriyor. İkinci işi, Tanrı’nın insanlarla ilgilendiğini, hiç kimsenin yaptığının yanına kar kalmayacağını ispat etmektir. Üçüncüsü de tanrıların, bir takım yalvarmalarla veya hediyelerle kazanılamayacağını, herkesin kendi hareketinden mesul olacağını ispat etmektir.” Bu bakımdan Karasan, Platon’u bir toplum bilimcisi, din sosyoloğu olarak görür.

Aristoteles’i de sosyolojinin kurucularından sayabiliriz. Fakat din ile ilgili görüşlerini metafizik yani, var olanı var olmak olarak ele alan ve psikolojik temellere dayandırır. Bu

⁴⁹ Karasan, 1953b: 62.

⁵⁰ Karasan, 1953b: 62.

bakımdan onun görüşleri de, din sosyolojisi açısından önemli bir yere sahiptir ve Ortaçağın Yahudi, Hristiyan ve Müslüman kalamcılarını büyük ölçüde etkilemiştir.

Aristoteles'in eserlerinin pek çoğunda, Tanrı'nın varlığına ilişkin kanıtlamalar bulunmaktadır. Aristoteles, kendi döneminin teolojik düşüncelerini sisteminde içselleştirmeye çalışmıştır. Ancak onun Metafizik adlı eserinin yedinci ve dokuzuncu bölümlerde ele alınan, Tanrı'nın varlığı kanıtlanmasında farklı bir metot uyguladığı görülmektedir. Çünkü Aristoteles burada daha önce yaptığı gibi, kendi anlayışını var olan görüşlere uydurma çabası içine hiç girmemiştir. Bu bölümlerde; daha sonraki çağlarda ortaya konulmuş olan ontolojik, kozmolojik ve teleolojik delillere temel teşkil edecek Tanrı'nın varlığının kanıtlanmasına ilişkin delillerin izlerine rastlanmaktadır. Nitekim iyinin olduğu yerde, en iyinin olması gerektiğini savunması, yeryüzü ve gökyüzündeki ihtişamlı güzelliklerin Tanrı'nın eseri olduğunu söylemesi, bu delillerin müjdecisi gibidir adeta. Ayrıca bu bölümler onun metafizik anlayışının zirvesi olarak görülmektedir. Çünkü Aristoteles bu bölümlerde, saf fiil olarak Tanrı, düşüncenin düşüncesi olarak Tanrı ve tanrısal aklın mahiyeti gibi konuları ele almıştır. İşte Aristo'nun bu düşünceleri, birçok filozofun görüşlerine ışık tutmuştur. Özellikle Ortaçağ döneminde, hem İslam hem de Batı dünyasında Aristo'nun düşünceleri büyük yankılar uyandırmış ve modern felsefenin oluşumunda da etkili olmuştur.

Ayrıca, Aristoteles evrendeki varlıkların da belli bir hiyerarşiye göre sıralandıklarını öne sürmüştür ve hiyerarşinin en tepe noktasına da Tanrı'yı koymuştur. En altta ise ilk madde vardır. Bu iki nokta arasında ise madde, form, oluş, bozulmuş vb. varlıklar vardır. İşte burada Aristo'nun töz kavramı ortaya çıkar. Ona göre, her şeyin tözü özdür, buna Tanrı da dahildir. Evreni incelerken de Tanrı'nın mükemmelliğine zarar verebilecek şeylerden de kaçınmıştır. Tanrı kavramı Aristo'da en mükemmel varlıktır. İşte dinler de, bu mükemmellikte olan bir Tanrı'dan meydana gelmektedir. Tanrı, kendini doğada en açık haliyle gösterir ve baktığımız her şey de onun birer yansımasını görürüz.

Aristoteles'e göre, doğa hiçbir şeyi gelişigüzel ya da amaçsız yapmaz ve doğadaki bütün süreçler bir amaca hizmet eder. Her şeyin Tanrısal bir biçimde düzenlenmiş olduğu için bir amaca yönelmiş bulunduğunu söyler (...) O, önce determinizme karşı çıkar ve daha sonra da Tanrı delilinde olduğu gibi, doğadaki süreçlerle insan elinden çıkma ürünleri oluşturan süreçler arasında bir analogi kurar (...) Sokratesde Platoncu bir tavır sergiler. Çünkü ikisi de aynı Sokratik gelenekten oldukları için pratik yönden de ortaklık sergilediler. Her ikisi de ahlaki hayatın nihai amacını 'eudaimonia'⁵¹ olduğunu söylerler. Her ikisinde de eudaimonia nihai amacına erişmede en önemli rolü, erdem oynar. Öte yandan, gerek Platon'da ve gerekse Aristoteles'te, etik politikadan hiçbir şekilde ayrılmaz; yani, ahlaki fail iyi

⁵¹ Onu mutluluk olarak tanımlayanların yanı sıra, insanın kendisini gerçekleştirme veya kendisiyle hoşnutluk içerisinde olmasıdır. Başka bir tanımla da, hayattan haz almaktır. İlk ortaya çıkışı Antik Yunan'dadır. Ahlaki hayatın nihai amacının ve insan için en yüce iyilik olarak da bilinir.

hayatı, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta, adalet ilkesine göre örgütlenmiş politik bir düzende yaşayabilir⁵² demektir.

Platon ve Aristoteles'ten sonra, Yunan sitesinin yıkılması ve bundan dolayı Yunanlılarla doğuların birleşmesiyle yeni bir âlem ortaya çıkar. Bu da Helenistik çağ olarak adlandırılır. Roma istilaları ile Hristiyanlığın yayılmasına kadar devam eder bu çağ. Helenistik çağ, din tarihi ve din ilmi bakımından da çok enteresan bir çağ olarak bilinir. Bu çağda klasik Yunan dini, kendi topluluğu içinde çeşitli felsefe okullarının, dinin yerini almak harcadıkları emeklerle, İran, İsrail, Mısır gibi doğu dinlerinin etkisiyle, tarihi bir din olmaya başlıyor ve böylece felsefeyi bir din olarak kabul etmeye başlıyorlar (...) Yunan dinine, efsanelerine ve tanrılarına karşı büyük bir ilginin olduğunu ve böylelikle de bir din edebiyatının doğduğunu görürüz. İşte bu edebiyatın içinde, din hukuku, eski ayinler, eşsiz efsaneler, ibadetler, mabetler, Tanrı şecereleri olmak üzere bir çok zengin kaynaklar yer almaktadır (...)⁵³

İşte edebiyatın bu zenginliği Yunan dini kadar doğu dinlerini de etkisi altına almıştır. İran, İsrail, Mısır dinleri üzerine bir çok yazılar yazılmıştır ve çoğu da Yunancaya çevrilmiştir. Karasan da, bu konuyla ilgili şöyle der:

(...) İlkçağ dinleri ile onları takip eden Hristiyanlığın doğma ve yayılma şartları hakkında en iyi tarihi bilgileri bu kaynaklarda buluyoruz. Bunları da başlıca üç kaynaktan toplayabiliriz: birincisi Aristo'nun talebesi ve ondan sonra Aristo okulunun başkanı feylesof Theophrastos, ikincisi meşhur coğrafyacı Strabon, üçüncüsü de meşhur tarihçi Plutarkhos'tur.⁵⁴

Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla ikircikli ruhlar yani kararsız, çelişkili ruhlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar çok güçlü bir iman ışığının etrafında toplanmıştır. Bu iman kendini anlamak ve anlatmak isterken, Yunan ve Helenistik felsefeden faydalanmıştır. Karasan, işte bu şekilde, dinin inançlarını felsefi bir şekilde açıklama yoluyla Hristiyan teolojisinin doğduğunu söyler. Daha sonra da İslam kelamı meydana gelir. Yani Ortaçağ boyunca din bilgisi, din ilmi bu inançlardan besleniyor ve modern felsefenin de üzerinde büyük tesirler bırakıyor.

Ancak Karasan bu konuyla ilgili, *Din Sosyolojisinin Öncüleri ve Kurucuları* adlı makalesinde şöyle demektedir: “Asıl din ilminin, başka bütün ilimler gibi, Yeniçağın rasyonalizmi ile başladığına şüphe yoktur. Almanların Aufklarung-aydınlık, Fransızların Les lumieres-ışıklar adını verdikleri bu rasyonalizm hareketinin İngiltere, Fransa ve Almanya'da XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda kuvvetlendiğini görüyoruz. Bu devirde, tıpkı İlkçağda olduğu gibi, bir yandan düşüncenin doğduğunu görüyoruz. Bunun tıpkı İlkçağda olduğu gibi, birçok sebepleri vardır. Fakat birinci ve başlıca sebebi, modern ilmin doğuşudur. İlim ve ilim düşüncesi müstakil bir hüviyet alınca varlığın her sahasına el atar. Din sahası da zaruri olarak onun araştırmacı gözünden uzak kalmaz (...)⁵⁵

⁵² Cevizci, 2011a: 113.

⁵³ Karasan, 1953b: 63.

⁵⁴ Karasan, 1953b: 63.

⁵⁵ Karasan, 1953b: 63-64.

Ortaçağda meydana gelen Haçlı Seferleri, İslam ile Hristiyanlığın birbirine karşı kışkırtmasına neden olmuştur. Böyle olunca da başka dünyaların da çeşitli dinlerinin var olduğu öğrenilmiştir. Yani yeni kıt'aların keşfiyle birlikte, yeni dinler de keşfedilmiştir. Bu keşifle birlikte dinler arası araştırma, karşılaştırma, incelemeler yapılmıştır.

Bu dinleri Hristiyanlıkla, Protestanlıkla karşılaştırıp, benzerlikler ve farklılıklara bakılarak, karşılaştırmalı din ilmi denilen, genel din ilminin başlangıcı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

İlkçağ, Aydınlanma Çağı filozofları ve aslında tüm filozofların din ile ilgili meşhur görüşleri vardır. Bütün dinlerde ortak noktalar bulunduğunu, insanda din duygusu ve Tanrı düşüncesinin doğal olarak bulunduğunu öne sürerler. İşte bu fikirlerinin üzerine bir din kurmak istemişler. Bazı dinlerde özellikle Protestanlıkta bu dinin yansımaları görülür. Yani, insanların duygularına yönelik olanları alması, akla uygun olmayan görüşleri reddetmesi, onları sadece birer gelenek olarak kabul ederler. Tanrı onlarda en üstün bir varlıktır ve insanlar ona ibadet etmek için her şeyi yaparlar. Bu ibadetin asıl amacı Tanrı sevgisidir. Tanrının varlığını kabul eden insanlar, günah işlemek için uğraşırlar. Fakat günah işlemiş birisi, işlediği günahın pişmanlık duyup, tövbe edebilir. Yani her günahın bir pişmanlığı vardır. Bu pişmanlık, insanların vicdan azabı çekmesine neden olur. Ama bu çekilen azap günahı öder.⁵⁶

Ölümden sonra, iyiliğin ve kötülüğün bir mükâfatı ve mücazâtı vardır. Böylece akılla bulabildiğimiz bir takım umumi ve külli hakikatler vardır. Bunlar tabii dinin temelini teşkil eder. Böylece kendilerine deiste-Tanrıci adını veren bu filozoflar, İlkçağda olduğu gibi, bir nevi felsefi dine gidiyorlardı. Bunun da sonu Auguste Comte'un dediği gibi, dinin inkârı oluyordu. Çünkü din gibi tabiatüstü bir müesseseyi, tabii bir müessese olarak göstermek, onun mahiyetini inkâr etmek oluyordu. Nitekim bunun da sonu XVIII. yüzyılın aşırı ferdiyetçiliği, ilkin kiliseye karşı çevrilen tenkitlerin sonunda dine karşı da çevrilmesi ve dinin tarihi rolünü oynadığı fikrini ileri atan bir nevi dinsizliğin doğması olmuştur. Fransız inkılabı böyle bir hava içinde vukua gelmiş ve sadece hakikat denilen hayali bir Tanrıya tapmaya kalkacak kadar ileri gitmiştir.⁵⁷

İnsanlığın ortaya çıkışından bu zamana kadar devam eden bir inanç sistemi var olagelmiştir. Dolayısıyla din, insanlığın tarihi kadar eskidir. İşte bu yüzden dinsiz bir toplum düşünülemez. Karasan'a göre din bütün ilimlerin başıdır. Ortaya çıkan yeni ilimler, din ile birlikte kendini gösterir. Din hiçbir zaman önemini yitirmez ve üstünlüğünü kaybetmez. Aksine daha kalıcı bir unsur olarak varlığını sürdürür.

Bilimin gelişmesi, bilginin oluşması yine din sayesinde. Felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarının ortaya çıkışı din ile birliktedir. Kısacası din, insanların dünya ile arasında edindiği ilk izlenimlerin kaynağıdır. Bu izlenimler sosyologların gözünden kaçmamış ve araştırmalarına konu olmuştur ve 'din sosyolojisi' denilen bir alan ortaya çıkmıştır. Karasan da bu konuyu çeşitli yönlerden ele almıştır. Bu yüzden O'nu bir din sosyoloğu görmekte bir sakınca görmüyorum. Dini, toplumun ana temeline koymuştur. Bu demek oluyor ki,

⁵⁶ Karasan, 1953b: 64.

⁵⁷ Karasan, 1953b: 64.

toplumdaki bireylerin davranışlarının altında yatan ana sebep, din kaynaklıdır. Toplumda rastlanılan çeşitli bozukluklarda dinsizlikten kaynaklanmaktadır. Dinsizliğin nedeni ise maddi değil manevidir. Maddi somut, manevi ise soyut bir kavramdır. Bu yüzden toplum, manevi yönden kendini geliştirerek doyuma ulaşmalıdır. Dolayısıyla iyi bir toplum düzeni oluşturulabilmesi için, bu tür ortaya çıkan dinsizliğe karşı tedbirler alınması gereklidir. Bu tedbirleri alırken de, verilen eğitimin sağlam temelli olması gerekir.

3.2.Siyaset Felsefesi Hakkındaki Görüşleri

Hemen hemen tüm filozoflar gibi, Platon da içinde bulunduğu toplumun ve çağın problemlerinin ele almış ve onları çözmek için uğraşmıştır. Bu konu da Platon, vatanına düşkün bir filozof olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda da “çağının çocuğu”⁵⁸ olarak bilinmektedir. Karasan da, Platon’un görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Her alanda olduğu gibi, siyasette de onun görüşlerinden faydalanmıştır.

Platon, yaşadığı dönemin devlet ve dolayısıyla siyasi görüşlerini incelemiştir. O da, diğer bütün genç Atinalılar gibi askerlik görevini yerine getirdikten sonra, politikaya heves etmiş ve iktidar da bulunan yakın akrabalarından büyük ölçüde teşvikler almıştır. Fakat olup bitenleri gördükten sonra, siyasetten tiksiniştir ve felsefeye yönelmiştir. Böylece devletin başına geçmek yerine, sadece devlet ve siyaset ile ilgili görüşlerini öne sürmüştür.

Platon’un ‘iyi’ sine, iyi modeline göre varlıklara varlık veren Tanrı, devleti kuran sınıfları bir topraktan yaratmıştır. Toprağı bir ana olarak görür. Topraktan beslenmek hakları, onu korumak birinci vazifeleridir. Böylelikle cemiyetler toprağa nasıl davranırsa karşılığını da o şekilde alırlar (...) Fakat yaratan Tanrı, bazılarının yapısına altın, bazılarına gümüş, bazılarına da demir ve tunç karıştırmıştır. Birinciler buyuracak; ikinciler koruyacak; üçüncüler de çalışacaktır. Bunlar birer iş bölümleridir. Altın, gümüş, demir birbirine karışabilir. Fakat bunları birbirinden ayıklamak ve herkesin işi neyse onu yapmalıdır. Aksi takdirde, demir veya tunçla korunan bir devlet mutlaka ki çökecektir. Çünkü devleti koruma görevi ‘gümüş’e aittir.⁵⁹

Bundan dolayı ilk önce, devleti koruyacak bekçiler seçilmelidir. Bekçiler devletin köpekleri olarak görülür ve köpek nasıl evini koruyup, düşmanına saldırırsa bekçiler de öyledir. Yabancı kişilere karşı hırçın, tanıdıklarına karşı ise ılımlı bir tavır sergiler. Bu şekilde davranması ile onun bilgili bir kişiliğe sahip olduğunu da anlarız. İşte bu yüzden bekçileri eğitmek, yetiştirmek önemlidir. Onları yetiştirirken adaletli bir şekilde davranmalıyız ve terbiye etmeliyiz. İşte bu yüzden terbiye devletin ana sorunudur. Bunun için vücudumuzu, ruhumuzu terbiye etmek, eğitmemiz gerekir. Vücudumuzu jimnastik, sağlıkla ilgili bilgi

⁵⁸ Cevizci, 2011a: 82.

⁵⁹ Karasan, 1943b: 357.

ruhumuzu ise müzik, şiir, edebiyatla eğitmeliyiz. Vücut eğitimi okuma çağında, ruh eğitimi ise ana kucağında başlar. O yüzden ruh eğitimi, daha meşakkatlidir.⁶⁰

“O halde, anaokulu terbiyenin temelidir ve bunun da esasını masal teşkil eder. Fakat şairlerin masalları yalanlardır. Ne tanrılar, ne de kahramanlar üzerine doğru ve iyi bir şey anlatırlar. Aldanmaya en elverişli bir yaşta, yalanla yoğrulmak, işe cehaletle başlamaktır, zira hakiki yalan cehalettir (...)”⁶¹

Karasan’a göre, devletimize yararlı bir işi olmayanın yeri yoktur. Bu yüzden çocuklarımızı masallarla değil, iyiyi hedef alan bir yurt ve ahlak bilgisi ile terbiye etmek gerekir. Ancak, yurttaşın ruhunu da güzel bir yurttan güzelleştirebiliriz. Bu yüzden musiki ve jimnastik birbiriyle ahenkli bir şekilde ilerleyerek çocukların eğitiminde faydalı olacaktır. Musiki de sadelik ruhu ölçülü kılar, jimnastikte de sadelik vücudu sağlıklı, zinde tutar. Bu da çocukları mahkemelerden uzak tuttuğu kadar, hastanelerden de uzak tutmamızı sağlar. İşte bu zamana kadar verilen terbiye ferdi bir terbiyedir. Bu terbiyenin yanında bir de, devlet terbiyesi vermek gerekir.

(...) Devlet gemisine pilotluk edebilmek için gereken bilgiyi vermek, bir kelime ile, iyinin bilgisine ulaşan gerçek devlet adamını, filozof başı yetiştirmek lazımdır. Bunun için de, birinci terbiyenin üstünde bir terbiye planına geçmek, bugünkü dille, iyi bir ilk tahsili, olgun bir orta ve yüksek tahsille tamamlamak lazımdır: mağaradan güneşe giden yolun son basamaklarına kadar yükselmek lazımdır. Fakat bu güç ve tehlikeli bir yükseliştir. Her an yoldan sapmak veya kuvvetten kesilmek tehlikesi vardır. O halde, ilk önce maddi hayatın her türlü endişe ve ihtiraslarından olduğu kadar, aile ihtiras ve endişelerinden de uzak olmak gerekir. Ferdin kendisini tamamıyla cemiyet idealine verebilmesi için cemiyet endişesinden başka düşüncesi olmamalıdır.⁶²

Devleti en iyi şekilde yönetilebilmesi için, devletin başına getirilecek kimsenin çok iyi bir eğitimden geçmesi gerekir. Yani çok iyi terbiye edilmesi lazımdır. Karasan, tıpkı Platon gibi iyinin yolunda gitmektedir. Çünkü ‘iyi’ en yüksek mertebedir. Bu mertebeye ulaşan kimse, devlet için büyük, ulu birer güçtür. Bu güce ulaşabilmek için, kafasındaki her türlü düşüncelerini, endişelerini atması gerekir. İşte bu şekilde olan bir kişi, cemiyetin sorunlarına çare olup, onları çözebilir.

Karasan, “doğru hükümet, idare edenlerin değil, idare edilenlerin menfaatine olan hükümettir” der. Hükümeti bir istismar değil, bir hizmet olarak görür. İşte bunlardan dolayı devlette adalet, herkesin görevini düzgün bir şekilde yerine getirdiğinde sağlanacaktır.

“Devlet için fakirlik zenginlikten daha az tehlikeli değildir: çünkü birinden gevşeklik ve haylazlık doğduğu gibi, ötekenden de aşağılık ve kötülük doğar (...)” Yani herkes kendi

⁶⁰ Karasan, 1943b: 358.

⁶¹ Karasan, 1943b: 358.

⁶² Karasan, 1943b: 360.

işinin başında kalacak ve başkasının malına, mülküne göz dikmemesini sağlayan bir servet ve refah içinde yaşamasına olanak sağlayacaktır. Bunlara dikkat etmek devletin gelişimini sağlar. Devleti mahvedip yıkan şey ‘ölçsüzlük’tür. Ölçülü olan bir devletin ayakta kalması daha kolaydır.

Devlet adamlarını yetiştirirken, olumsuz olan bütün maddi bağlardan uzak olunması gerektiğini daha önceki yazılarımızda belirtmiştik. Şimdi de manevi olarak, duygu bağlarından ayırmak ve tamamen bütün ruhları ile devlete karşı büyük bir tutkuyla bağlanmalarını sağlamaktır.

Platon’un tüm düşüncelerinden etkilenen Karasan’ın düşüncelerinde Platon’u çok sık görürüz. Platon’un sağlığında olduğu gibi, ölümünün ardından da pek fazla eleştirilere yol açacağını bildiği, fakat sözünün eri bir filozof olduğu için, istemeyerek de olsa ortaya şu fikri ortaya atıyor: “ferte devlet arasında mühim bir yer tutan aileye yeni bir şekil vermek fikri” Çünkü onca görenek ve geleneğin değil de, bir fikrin adalet fikrinin, kurduğu bir devlette, geleneğe dayanan bütün müesseselere fikre göre bir düzen vermek zarureti vardır: aile de bunlardan biridir.

Adalet kavramı ile kurulan bir devletin daha sağlam olacağından, gelenek ve göreneklere göre kurulan devletin ise, ömrünün uzun olmayacağı ve tekerrürden ibaret olacağını söyler Karasan. Ailevi vasıflar, demokrasinin ilerlemesine rağmen sonsuz olarak kalmıştır. Bunun için, iyi bir devlette önce aile kurumunda değişiklikler yapılması gereklidir.

Karasan, ilkin kadınla erkeğe eşit haklar vererek, kadını haremlikten çıkarmamız gerektiğini söyler. Kadınlar da erkekler gibi, devlet işlerine karışabilir, bir bölüm için değil, bütün için çalışmalıdır. Tanrı kadınla erkeğe cinsi ayrılık dışında, başka bir ayrılık vermemiştir. Erkeklerin yaptığı her işi kadınlarda yapabilir. Arada mahiyet farkı değil, sadece derece farkı vardır. Yani eğitimlerini aynı dereceye çıkarmak lazımdır. Nasıl ki erkek bekçiler terbiye konusunda en üst seviyede eğitiliyorsa kadın bekçiler de aynı terbiye seviyesine çıkarılmalıdırlar. Bir devlet için, mükemmel kadın ve erkeklere sahip olmaktan kârlı bir şey olamaz. Elbette ki bu mükemmelliği jimnastik ve müzikten başka bir şey ile veremeyiz.

Kadın bekçilerde, kocaları gibi çıplak vücutları ile her türlü egzersizlere katılacak ve ruhlarını olgunlaştırdıkları kadar vücutlarını da olgunlaştıracaklardır. Bu şekilde çıplak vücutlu kadınları gören, dalga geçip, yadırgayanlar yani erkekler “O, gülüşünün meyvesini olmadan toplayacaktır.”⁶³ Bu yapılan şey ayıp değildir. Yalnız zararlıyı yapmak ayıptır. Yani zararlı çirkin, kötü; faydalı ise güzeldir.

⁶³ Karasan, 1943b: 362.

Karasan, savaşa katılan kadınlarımız da olacaktır der. Asker kadın ne evine, ne de çocuğuna bakabilir. Ancak kadınlar, bu kadar iyi ve güzel nesli ürettiği için değer görmelidir. Devletin başı, kadınlar arasında da bir seçim yaparak, eşit seviyedekileri bir arada toplayacaktır.

Aile kurmadaki unsurları tesadüfe bırakmamak için, çeşitli kurallar koyulacak ve ona itaat edilecektir. Serbest birleşme yasak edilip, eşleşmeye de bir düzen verilecektir. Evlenme yaşları ve hatta üreme yaşı dahi belirlenecek ve ona uyum sağlanacaktır. Çocuklar çocuk yuvasına verilecek, anneleri sütannelik edecek, sadece süt vermek için gelecek. Böylelikle hem bekçilik görevlerini aksatmayacak ve gerekse çocukları tanımamak için, daha sonrasında da başka bir sütanneye bırakacak, en sonunda da çocuğun terbiyesi için mürebbiyelere bırakılacak. İşte burada Karasan şöyle sorular sormaktadır:

-Fakat bu takdirde bekçiler ailesi bir hayvan sürüsüne dönmeyecek midir?

-Ne din, ne ahlak, ne de devletin müsaade etmeyeceği cinsi düzensizlikler olmayacak mıdır?

Yukarıdaki sorulara Karasan, ‘hayır’ cevabını vermektedir. Bunu önlemek için her türlü tedbir alınacaktır. Belli yaştaki çocuklar birbirinin kardeş ve bacıları olacağı gibi, belli yaştaki kadın ve erkekler de onların anne ve babaları olacaktır. Amaç, aileyi yok etmek değil, daha iyi bir aile kurmaktır. Her türlü mal, mülk ve aile kavramlarından uzak olan bekçiler kendilerini tamamıyla devlet işlerine verecek, bu da devletin birliğinin temeli olacaktır. İşte bu duygu birliği, devlet için büyük bir saadet kaynağıdır.

Karasan, Platon’un hayatının sonunda yazdığı *Kanunlarda* da, filozofun muhakeme zincirini bozmadan, birkaç noktanın aydınlatılması gerektiğinden bahsediyor: Mülkiyet ve aile komünizmi. Devleti idare eden yüksek sınıflarda, adalet devletini kurmak için koyduğumuz kanunların doğruluğunu ispat etmemize gerek yoktur. Çünkü bu kanunların yararı apaçık ortadadır. Bu kanun birliğini insanlarda kurmanın nasıl mümkün olduğunu aramak, devleti idare edenlerin yegâne görevidir.

Karasan, bu zamana kadar mükemmel bir devlet modelini çizmede Platon’un yolunda ilerlemiştir. Ancak böyle bir devletin tam anlamıyla olmayışı, bu modelin yetersiz olduğu anlamına gelmeyeceğini de belirtmiş ve kendi değerinden bir şey eksiltmediğini de söylemiştir.

Bu devlet modelini, “yalnız model çizmek için değil, adalet devleti kurmak için çizdik” der Karasan. Adalet ile yönetilen devlet, her zaman dimdik ayakta duracaktır. Ancak, “siyasi iktidarla felsefe aynı bir şahısta birleşsin, o zaman, devletleri olduğu kadar insanları da

içten kemiren kötülüklerin ortadan kalktığı görülecektir; fakat bu olmadıkça, fikrimizde taslağını çizdiğimiz devlet ne doğacak ne de asla dünya yüzü görecektir.”⁶⁴

Karasan, filozofu ‘hikmet aşığı’ olarak görür. Filozof bildiği bütün şeylerin tam bir bilgisi olarak, tüm ilimleri tatma, anlama ve öğrenmeye gönülden bağlıdır. Ancak, devlet adamları gibi, ziyafetten ziyafete, meclisten meclise laf peşinde koşan adamlar değildir. Devlet adamları bu yüzden filozof değil, filodoks (kanaat dostu) dur. Devletin işini, yanılıp da yalancı, uydurmacı, devlet işleri ile hiçbir alakası olmayan kişilere verilecek olursa, bütün emeklerin boşa çıkacağını söyler.

İşte devleti emanet edeceğimiz kişileri, dikkatle seçmemiz gerektiğini de bu şekilde anlıyoruz. Devletin başına geçecek olanlar; ilmi gerçekten bilen ve seven, ona sıkıca bağlı olup, hakikati arayan adamlardır. Hakikate inanan kimse, yalandan tiksindir. Yani yalanın düşmanıdır. O halde, devlet adamı açık gönüllü, samimi ve namuslu olmalıdır. Ahlak ve zihin ile de ilgili, çeşitli erdem sahibi de olmalıdırlar. Böylece “devleti, terbiye ve tecrübe ile olgunlaşan bu gibi insanlardan başka kime emanet edebiliriz”⁶⁵ ki? Tabi ki bu özelliklere sahip olmayanlara emanet edemeyiz. İşte bu yüzden devlet adamlarında namuslu olmak esastır.

Karasan, bugünkü devletlerde de filozofa değer verilmediğini söyler. Filozofa verilen değer fazla olursa, devletin gelişiminin ve devamlılığının da iyi olacağını savunur. Ancak ne yazık ki filozofların adı hiçbir şekilde anılmamaktadır.

Filozofların bu denli ilim sahibi olmalarına rağmen, devlette hiçbir şekilde adının geçmemesi, filozofun değil onların ilminden yararlanamayan devletindir. Kendi alanının dışındaki işlerle uğraşan insanlar, tabiatlarına zıt işlere koyuldukları zaman, (...) ayak takımından bir sürü yabancılar da, kimsesiz bir kız gibi, sokağa düşen felsefenin, sinsice namusuna nüfuz ederek, namusunu lekelemeye başlarlar. Bundan da piç filozoflarla piç fikirlerden, yani sofistlerle safsatalardan başka ne doğabilir?⁶⁶

Bu soruyla Karasan, devlet şekillerinden hiç biri filozoflar için uygun olmadığını göstermeye çalışır. Devletin içine giren filozoflar, kendi düşüncelerini rahatça geliştiremezler.

Buraya kadar söylediklerimiz ideal bir devletin, nasıl olması gerektiği yönündedir. Kısacası, Karasan’da ideal devlet, iyi devletler arasında ilk sırayı tutan bir model devletidir. Bu salt bir devlettir. Yani varlığını korumak için hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. İnsanın doğası gereği böyle bir devleti oluşturmaya elverişli değildir ve oluştursa bile, devam ettirecek güçte değildir. İşte bu yüzden, bu devlet modeline bakılarak, iyi bir devleti kurmanın yolu araştırılır. Bunu yaparken de, günümüzdeki mevcut devletlere bakarak, iyi ve kötü yanlarını incelemek,

⁶⁴ Karasan, 1943b: 364.

⁶⁵ Karasan, 1943b: 365.

⁶⁶ Karasan, 1943b: 366-367.

yapılarını ve gelişme aşamalarını gözden geçirmek gerekir. Böylece kurulacak olan en iyi insan devletinde, bunlardan alınacak ve atılacak olan iyilik ve kötülükleri öğrenmiş oluruz.

Oligarşi, demokrasi, Girit ve Lakedemonya, tiranlık gibi hükümet şekillerinin hepsi birbirinden farklıdır. Bunlardan başka var olan hükümetler de varsa eğer, bu dört hükümet şeklinde yer alır. Bunların arasından iyi olanı bulup, çıkarmak gerekir. Örneğin oligarşi, eksiklerle dolu bir hükümettir. Demokrasi, biraz daha iyi, halkın yönetim şeklidir ve cicili bicili olarak bilinir, tiranlık hükümeti de asalet olarak bilinir ve eksik hükümet şekilleri, iyi hükümetle yakınlık ve uzaklıklarına, iyilik ve kötülük derecelerine göre değişebilir. O halde bu düşüncelerimiz hayal değil, olması mümkün bir devlet fikridir. Güçtür, ancak imkânsız da değildir. Konulan kanunlar, gerçekleştirilirse eğer, en iyi kanunlar olabilirler.⁶⁷

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu devlet, yani ideal devlet iyi olduğuna göre, diğerleri hep yarım ve eksiktir.

Devleti koruyacak olanların, yaşta değil bilgide üstün olmaları gerekir. Burada şu ünlü atasözümüzü söylemek yerinde olacaktır: “Akıl yaşta değil baştadır.” Yani insanın zekâsı yaşıyla doğru orantılı değildir. Bazı genç insanlar vardır ki, nice sakalı ağarmış devlet adamlarından bilgilidirler. Zihnen yüksek seviyede olan biri, ahlaken düşük seviyede olabilir. Ya da ahlaki yönden iyi yetişmiş olan, zihnen iyi gelişmemiştir. Önemli olan bu iki niteliğin bir arada bulunduğu kişiler yetiştirmektir. Bu yüzden devletin başına geçecek olan kişileri yaşa göre değil, bilgiye göre değerlendirmek gerekir. Filozoflara burada büyük bir görev düşmektedir. İşte bundan dolayı da filozoflar devleti yönetebilecek, en akıllıca olan kişilerdir.

Devletin ellisini dolduran başları, ilim ile tecrübe, felsefe ile hayat arasında kurdukları ahenk sayesinde filozof ile devlet adamını bir bünyede birleştirmiş olacaktır. İşte böyle olduğunda da güvenle devletin başına koymakta sıkıntı olmayacaktır. Bu yaşlarına kadar büyük bir terbiyeden geçen adamlar, görevlerini nasıl yerine getireceklerdir? İşte bunun cevabını Karasan, şu şekilde veriyor:

Çözümü güç değil; gerçek sanatkârlar ve gerçek başlar gibi yapacaklardır. Sanatkâr kaidelerini sanatından aldığı gibi; baş da kaidelerini başlık ettiği varlıkların faydasından alır. O halde, devletin başı da, idaresinde, ancak sanatının kanunu, ilmiyle, yurttaşlarının iyiliği, yani devletin menfaatini göz önünde bulunduracaktır. Bir hareket kaidesinin, ancak bir hakikate uyduğu takdirde, mutlak bir değeri olabilir. Devlet idaresi de bir devlet hakikatine dayandığı takdirde doğrudur. Hakikatse, ne bir ferdin keyfine, ne bir ekseriyetin reyine ne de bir anlaşmaya bağlıdır. O bizatihi şeyin zaruretinin ifadesidir. Şeye de ancak ilimle ulaşabiliriz. O halde devlet şeyinin zaruretinin ifadesi olan devlet hakikatine de ancak devlet ilmi ile erişilebilir. Bu da devlet adamının işidir. O halde şefin iktidarı ancak ilmine dayanacaktır (...) Hiçbir şey akıl ve ilimden üstün değildir. Hatta şef iradesini, yalnız kendinden önce vaz’olunan kanunlarla değil, kendi vaz’ettiği kanunlarla bile mukayyet saymaz (...) Gerçek kanun şefin (hâkimin) iradesidir.

⁶⁷ Karasan, 1943c: 824.

Bu irade mutlaktır, çünkü kendisini mutlak bir bilgi ile, iyinin bilgisi ile, tayin etmektedir. O halde kurduğumuz devlet bir mutlakıyettir. Fakat bilginin, hikmetin, bir kelime ile iyinin mutlakıyeti.⁶⁸

İşte böylece devletin başları, ister yazılı ister yazısız kanunlara göre hareket etsinler, hükümetlerini daima bir sanata göre idare edecek, yani yöneteceklerdir. Yönetim tek bir kişinin elindedir ve bu kişi, iyiden pay aldığı sürece, devleti en iyi şekilde yönetir. Bilginin, ilmin sadece tek bir kişinin elinde toplanması gerektiğinden bahsediliyor.

Platon, *Devlet* adlı eserinin en sonunda “devletimizle anayasamız boş hayaller değildir, gerçekleşmesi güçtür ama mümkündür” diyerek bitirmişti sözlerini. Ancak bu son, mutlak bir son değildir. Üzerinde durulan ideal devlet, model devlet konusunun sonudur. Bu sonu bir basamak olarak anlayabiliriz. Nasıl ki bir sanatkâr, eserine başlamadan önce, modelini çizerek yola çıkıyorsa, devlet de bir model üzerinden anlatılmaya çalışılmaktadır.

Devlet başlıca üç sınıfa ayrılır: birincisi oligarşinin yarattığı aylak takımıdır. Demokrasiden faydalanarak, meydanları, mahkemeleri, halk toplantılarını tutar. Sağlam bir işleri olmadığından, devlet işlerinde en çok gürültü koparan bunlardır (...) İkincisi, varlıklı kimselerdir ve ötekilerin gözünde pekmezdir. Üçüncüsü halktır, yani ufak gelirli el işçileriyle devlet işlerinde çalışan yabancılardır (...)⁶⁹

Karasan’a göre aylak sınıflarda yer alanlar, devlet için büyük tehlike yaratmaktadır. Kısacası boş işlerle uğraşan kişilerdir. Bunlar, kendilerinden yukarı seviyede olan kimselere imrenerek bakarlar. En kalabalık sınıf, üçüncü sınıftır. En fazla çalışan sınıf budur ve serbestlikten en çok rahatsız olan da bunlardır. Bunun için haklarını korumaya kalkan ilk gönüllüye bağlanır. İşte buna da, geleceğin tiranı olarak adlandırabiliriz.

Burada şöyle bir soru sormak hiç de yersiz olmaz. “Halkın koruyucusu olarak bilinenler, nasıl olurda tiran olur?” Bu şu şekilde olur: Halkın düşmanları, düşmanlarıdır. Onlardan korunmak için muhafızlar ister ve elde edince de, düşmanlarını alt eder, mal ve mülklerini halka dağıtır. Bu şekilde de devletin yegâne hâkimi olur. Robin Hood misali, zenginden alıp fakire dağıtması gibi.

Karasan, Tiranlık yönetimi ile ilgili şunları söylemiştir:

Tiranlık korkuya dayanan bir hükümet şeklidir. Tiran herkesten korktuğu gibi, herkesi de kendinden korkutmak zorundadır. Halka dayanarak, iç düşmanları temizledikten sonra, halkın kinini önlemek için, dış düşmanlar bulmak, durmadan harpler çıkarmak ister. Fakat bundan da usanan halkı tutmak için, kendini iktidara getirenlerin birçoğunu tepelediği gibi, dışardan muhafızlar getirmek, hatta kölelere bile hürriyet vermek zorunu duyar. Böylece, önceki rejimlerde yalnız yurttaşlar arasında meydana gelen çarpışma, burada yurttaşlarla köleler ve yabancılar arasında bir döğüş halini almakta ve devlet gittikçe birliğini kaybetmektedir. Bu gerçekten devletin son hastalığıdır. Fakat bunun sonu nedir? Ölüm mü?⁷⁰

⁶⁸ Karasan, 1943b: 372.

⁶⁹ Karasan, 1943c: 827.

⁷⁰ Karasan, 1943c: 827-828.

Karasan, bu sorulara cevap olarak ‘hayır’ demiştir. Çünkü devletlerin yaradılıştan büyük bir dayanma gücü vardır ve bu yüzden onları, daima içten kemiren bütün kötülöklere karşı, hâlâ ayakta kalabilmektedir. Bu dayanma gücü sayesinde devlet, tekrardan doğruya getirilebilir.

Bunun için de en elverişlisi tiranlıktır. Çünkü tiran mutlak iktidarını felsefe lehinde kullanacak olursa, ya kendisi feylesof olur yahut feylesofu dinlerse, aranılan devleti kurmakta öteki rejimlerden daha faydalı olabilir (...) En iyi hükümet, imkân olursa en kötü hükümetten, feylesofun hükümeti, tiranın hükümetinden doğacaktır. Fakat zamanın sonsuzluğu içinde bir gün gerçekleşebilse de, bu bugün için, sade bir imkândan başka bir şey değildir.⁷¹

Yani Platon’un “en iyi devlet şeklinin Tiranlık olması için, iyi bir kanun kurucu ile namuslu bir Tiran’ın bir araya gelmesi gerek” sözünden yola çıkar Karasan. Dünyada her şey kendi zıddından meydana geliyorsa, en iyi bir hükümet, kötü hükümetten ortaya çıkabilir. Filozofun hükümeti, Tiran’ın hükümetinden doğabilmektedir. Kısacası Tiran hükümeti, kendisinde iyi hükümetin imkânını taşıyan en kötü bir rejimdir.

Platon’un *Kanunlar* adlı eserinin IV. Kitabında “devlete vermeyi düşündüğümüz siyasi rejim ne olabilir? Halk hükümeti mi? Ufak sayının hükümeti mi? En iyilerin hükümeti mi? Yoksa bir kralın hükümeti mi?” gibi sorularına şu şekilde cevaplar vermiştir:

-Şüphesiz bunların hiçbiri tek başına yeterli değildir. Çünkü tümü tam olmamıştır, eksik ve bozulmaya müsaittir. Bunları detaylıca, ayrı ayrı ele alarak incelediğimizde, daha sağlam bozulmaz ve daha devamlı bir hükümet şekli bulabiliriz. Bunun için de, tabi ki daha detaylı incelemeler yapmalıyız. Bu zamana kadar, hep filozof gözüyle bakmıştık. Böyle bakınca da, anlamaya ve anlatmaya daha önem veriyoruz. Bundan sonra ise; hukukçu, siyasetçi gözü ile bakıp, onu kurup yaşatmamız gerekir. Bunun için de, var olan devletleri, bir hukukçu gözü ile tekrardan gözden geçirmemiz lazımdır ve hangisinin aradığımız devlet şekline elverişli olduğunu görmemiz gerekir. Bunu da her zaman ki gibi, ancak akılla yapabiliriz. “Akılla verilen bir karara kanun adı vererek, devletlerimizi bu ilkeye göre idare etmek. Devleti bilgelik ile ölçülülüğe dayanan kanunlarla idare etmek.” Devleti ayakta sağlam bir şekilde tutan, işte budur; ölçülülük-bilgelik. Birinci sıradaki devlette ölçümüz bilgi, ikinci devlette de ölçümüz kanundur.

Var olan devlet şekilleri, kanunlu ve kanunsuz idare edilişlerine göre, altı grupta toplayabiliriz. Bunların üçü iyi, üçü de kötüdür. Bir’in hükümeti (yani tek bir kişi ile yönetilen); krallıkla tiranlık, bir kaçın idaresi olan; aristokratlıkla oligarklık, birçoğun hüküm sürdüğü; demokratlıkla demagojidir. Kanunlara aldırmayanlar; oligarklık, tiran (zorba), demagojidir. Aristokratlık, krallık, demokrasi ise kanunlara dayanan yönetim şekilleridir.

⁷¹ Karasan, 1943c: 828.

Karasan'a göre demokrasi, kanunu hâkim kılmaktan ziyade kanunsuzluğu önleyen bir rejimdir. Rejimin temeli hürriyet olduğuna göre, kanunlara uymak birçok insana zor gelse de, kanunları çiğnemek de tepkisiz kalmaz. Demokrasiden maksat, istediğini yapmak, ya da çokluğun hükmünü kurmak değildir.

Devlette birliği gerçekleştirecek bir sevgi ve anlaşma yaratmak esastır. O halde gerçek devlette eşitlikten doğan anlaşma, sınıflar arasında çarpışmayı önleyerek, birliği kurmayı amaçlar. İşte bu da devletin görevidir. Bu şekilde kurduğumuz devlet, kanunla hürriyet, otorite ile sevgi, disiplin ile anlaşma arasında doğru bir ortalama olacaktır, o da monarşik bir demokrasidir.

Öncelikle şu sorunları çözmemiz gerekir: Devlet teşkilatı ve başına getirilerek devlet adamları meselesi ve teşkilatın dayandığı ve devlet adamlarının uyguladığı kanunlar meselesi, yani devletin teşkilat ve mevzuatını kurma meselesidir. Peki, nasıl kuracağız? Atalarımızın ünlü 'başlangıç, tam bir işin yarısıdır' sözü bu sorunun cevabını bir nevi verir. Halk arasından bir heyet seçilir ve bunlar hem teşkilatın kuruluşuna, hem de başa getirilecek devlet adamlarının seçimine gözetmenlik yaparlar. Böylece de ideal devlette olduğu gibi, gerçek devlette de, birinci yeri bilgi ve tecrübeye veririz. İlkinde filozof kanunu kuran ve yürüten, gerçek devlette ise, sadece kanunun kuruluşunu denetlemektedir. İşte bu da yurttaşların işidir.

Yurttaşlar seçtikleri belli sayıdaki heyetin gözetlemesi altında ilk başta devletin başına geçecek olan şefleri seçecek, sonra da anayasanın temellerini arayacaklardır. Devletimiz, bir monarşi ile demokrasi ortalaması olduğundan dolayı, onu ne bir tek başın elinde ne de tüm bir kitlenin elinde bırakabiliriz.

Karasan'a göre devletimizin ana temelini kanunlar olduğunu daha önce söylemiştik. Şimdi amacımız, bu kanunlara elimizden geldiğince 'ölmezlik' vermek olacaktır. Hepsinden önce de kanunları koruyan ve uygulanmasını denetleyen kişiler gereklidir. Bu yüzden, ilk başta seçilen kişiler 'kanun koruyucuları'dır. Böylelikle ideal devlette kanun kurucu olarak varlık gösterirken, gerçek devlette kanun koruyucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslında görüyoruz ki, en önemli şeyin kurmak değil, onu korumaktır. Çünkü baştakiler biraz güçlenince, iradelerine karşı koyan kanunları bozuyorlardı. Böyle iradeden yoksun kişilerin, idare işinden uzaklaştırılarak, sadece kanun korunmasıyla ilgilenmeleri sağlanmaktadır. İşte bundan dolayı da işlerini güvenle başarabilmek için, icra kuvvetinden değil de, teşri kuvvetinden yani yurttaşlardan alıyor.

(...) Kanun koruyucuları seçilirken, üç yüz kişinin adları herkese bildirilir. En çok oy alanların yüzü seçilir. Sonra da bu yüzler arasından sadece otuz yedisi seçilir ve daha önce oluşturulan heyet tarafından ilan edilir. Ancak bu mevki de yirmi yıldan fazla kalmak yasaktır. Elli yaşından önce bu konuma gelinemez ve yetmişinden sonra da burada kalınmaz, emekli olunur. Çünkü bu elli ile yetmiş yaş

arasında olanlar, devleti en iyi şekilde koruyabilecek kimselerdir. Bu dönem, onların en verimli olduğu dönemlerdir. Kanun koruyanlardan sonra memleketi koruyacak olanlar seçilir, bunlar da ordunun başı olarak bilinir ve seçim kanun koruyucular eşliğinde, el kaldırılarak seçilir. Sonrasında da onlar, kendi yardımcılarını seçerler. Bundan sonra sıra, devlet idarecilerine gelir. İlk başta, devleti teşkil eden dört sınıftan doksan kişi olmak üzere toplam üç yüz altmış kişilik bir millet meclisi seçilir. Bu kişiler arasından da kura ile yüz seksen kişi seçilir ve bir yıllığına milletvekili olur (...)⁷²

İşte buraya kadar, devlet teşkilatının kuruluşunu kısaca anlattık. Bu teşkilatı kurarken de, monarşi ile demokrasi arasında bir orta yol aradıklarını görüyoruz.

Devleti ne bir teke ne de bir çoğa bıraktık. Sonra kanunu her şeyin üstünde tutarak kurduğumuz kurullara, kanunu korumak veya kullanmak vazifesini verdik. Fakat onu kurmak gücünü dikkatle ellerinden aldık. O halde kanunları kim kuracaktır? Tabi en iyi yol, iyi bir kanun kurucu, bilge bir devlet adamı bulmak kanunları ona yaptırmaktır. Fakat bunun güçlüğünü gördük. Mutlak bilge bir insan bulmak zordur. Sonra, her bilgenin bulunduğu da, bilge insan olduğuna göre, eksik olabilir. O halde en iyi yol veyahut en uygun yol, kanunları kurarken kanunla ilgili olanlara, yurttaşlara başvurmaktır. Kanunları kurmak ancak ve ancak halka aittir. Böylece asıl teşri kuvveti Halk Meclisidir (Ekklesia). Dolayısıyla, teşkilat gibi mevzuatın kurucusu odur.⁷³

Bu yasama işlerini halkın yapması ne kadar doğrudur? Halkın tecrübe ve sağduyusunun eseri olan bu kanunlar, eksik olamaz mı? Değişmeleri gerekmez mi?

Bu soruların çözümü için Gece Danıştay'ı adında bir kurul kuruluyor. Burada genç ve ihtiyarlardan oluşan bir grup vardır. Her gün şafaktan gün doğuncaya kadar toplanılır. İlk başta en iyi iki rahip, sonra yaşça en ileri on kanun koruyucu ve Milli Eğitim Baş Öğretmeni bulunur. Bunlar, toplantıya yanlarında bir gençle girerler. Bu gençlerin yaş aralığı da otuz ila kırktır. Konuşmalarının konusu her zaman mevzuat ve memleketin siyasi rejimidir. Başka devletlerin de teşkilat ve rejimine değinirler. İşte bu konuşmalara göre gerek içeride, gerekse dışarıda olan mevzuatta yapılması gereken değişimleri ve yenilikleri uygularlar. Buradaki gençler de yüksek devlet işlerine hazırlanmış olurlar. Böylece devletin başına getirilecek olan adamlar, aralarından seçilebilir.

Karasan'ın görüşlerinin çoğunda birey önemli bir yer tutmaktadır. Siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinde de birey, toplum, devlet kavramlarının nasıl birlikte var olduğunu görmekteyiz. Birey toplumu, toplum devleti oluşturur. Devletin oluşmasında önemli yere sahip olan birey, ilk başta devlete faydalı olmalıdır. Devlete faydası olmayan bireyin, toplumda yeri yoktur. Bu yüzden çocuklarımıza küçüklükten başlayarak, çok iyi bir eğitim vermeliyiz. Onları sahte masallarla, hikâyelerle değil, asıl iyiyi hedef alan vatan sevgisi ve ahlak bilgisi ile eğitmek gerekir. İşte burada eğitimin insan yaşamında ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Karasan, müzikle ruhu, jimnastikle de bedeni eğitmenin önemi

⁷² Karasan, 1943c: 833.

⁷³ Karasan, 1943c: 834.

üzerinde durmuştur. Bu şekilde yetişmiş bireylerden oluşan toplumda belli bir düzen vardır. Bu düzeni koruyacak, devam ettirecek olanlar ise bu toplumdaki en iyi eğitilmiş kişiler arasından seçilir ve devletin başına geçer. Onun gözünde filozof, devlet adamından daha değerlidir. Filozof devlet adamı konumuna gelebilir, fakat devlet adamı filozofun mertebesine ulaşamaz. Ancak devlet adamları görevini layıkıyla yerine getirdikleri sürece toplumda ‘adalet’ sağlanır.

Karasan’a göre, adalet ile yönetilen devlet, gelenek-göreneklere göre yönetilen devletin ömründen daha uzun yaşar. Gelenek-göreneklerin devam ettirilmesi demek aynı şeylerin yüzyıllar boyunca değişmeden, bir sonraki çağa aktarılması demektir. Böyle olunca da, teknolojik gelişmelerden bihaber olarak yaşamaya devam etmekte ve herhangi bir ilerleme kaydedemeyiz. Bu yüzden iyi bir devletin var olabilmesi için, iyi bir yöneticinin olması gereklidir.

Günümüzde de devlet adamlarına büyük görevler düşmektedir. Toplumun çıkarlarını göz önünde tutarak devleti yönetmelidirler. Birey, ancak böyle güzel bir yurttan ruhunu güzelleştirebilir ve ruhen doyuma ulaşabilir. Doyuma ulaşınca da devlet için faydalı bir birey olarak varlığını devam ettirir, devletin yaşamasına katkıda bulunur.

3.2.1. TBMM Konuşmalarından Örnekler

Karasan’ın, iki dönem Denizli milletvekilliği yaptığı dönemdeki meclis konuşmaları şu şekildedir:

Demokrat Parti meclis grubu adına Mehmet Karasan’ın konuşması:

“Pek muhterem arkadaşlar, Halk Partili arkadaşlarımızın mütalaalarından ve Demokrat Partili arkadaşlarımızın mukabelesinden sonra bu meselenin Büyük Millet Meclisinde konuşulmasının ne kadar mühim ve aynı zamanda ne kadar nazik bir mesele olduğu kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Modern bir memlekette temenni edilirdi ki, eğer memleketin şartları bu imkânı verse ve inkılaplarımız tamamıyla millete mal olmuş olsaydı, böyle bir bütçe buraya gelmeyebilirdi ve gelmemesi de temenni edilirdi. Biliyoruz ki, bu memleketteki nüfusun tam % 99’u Müslümandır ve ancak % 1’i de Müslüman değildir. Bu gayrimüslimlere her türlü iman, ibadet ve ayin hakları tanındığı da herkesin malumudur. Böylece Büyük Millet Meclisi’nde, bu millete yakışır bir anlayışla din işleri hiçbir siyasi münakaşaya mevzu olmasın ve Diyanet işleri bütçesi doğrudan doğruya kabul edilsin. Fakat bu memlekette din ve devlet meselesinin, uzun zaman bir arada mütalaa edilmesi neticesi olarak bir evvelki bütçelerde olduğu gibi, eski teamüllere göre bu bütçede de aynı usul takip edilmektedir. CHP sözcüsü olan arkadaşımın mütalaalarını çok iyi dinledim, geçen sene

konuşmalarını da dinlemiştim. Demokrat Parti sözcülüğü vazifesi bana verilince gittim geçen seneki konuşmalarını bir defa daha gözden geçirdim. Eğer bu mütalaalarında samimi ise kendisini tebrik etmek gerekir. Temenni edelim ki, bu konuda bir anlaşma her iki partiyi birleştirsın ve gelecek seneki Diyanet İşleri Reisliği bütçesi münakaşasız kabul edilsin. Ancak o zaman memleketin heyeti umumiyesinin vicdanında huzur doğabilir kanaatindeyim.

1960 C (2)

“Arkadaşlar, biz Cumhuriyeti kurmadan önce ilkin saltanatı hilafetten ayırdık, sonra hilafet müessesesini lağvettik. Ondan sonra da Şer’iye Vekilliğini kaldırdık. Yerine Diyanet İşleri Reisliğini kurduk. Böylece, bu memlekette laiklik istikametinde esaslı bir adım attık. O zaman bu kanunlar bu meclisten çıkarılırken bunu müdafaa eden hatiplerden biri, İslam hukukunda hakikaten âlim olan eski Maliye Vekili merhum kanunun esbabı mucibesini ispat etmek için, bütün İslam ulema ve fukahasına başvurmak zorunda kalıyor. İnsan öteki zabıtları yahut da zabıttan alarak bir kitap halinde neşredilen eserleri okuduğu zaman kendi kendine şunu sormak zorunda kalıyor: Biz nerede imişiz nereye gelmişiz ve şimdi neyi münakaşa ediyoruz? Şimdi Seyit Bey burada İslam ulemasını, garp ulemasını, şark ve garp kelamcıları ile hukukçularını da zikrederek, laikliğin meşruiyetini ispat etmek için, şeri usule başvurmak zaruretini hissediyor. Bu bize o devrin en ileri bir zekâsının davranış tarzını göstermek bakımından fevkalade mühimdir. Hâlbuki bugün biz Cumhuriyette o hale gelmişiz ki, böyle bir kanunun meşruiyetini müdafaa için ne fıkıh ne kelam aklımıza geliyor. Çünkü bugün o kadar pakiz ki ve memleket o derece laiktir ki, bu memlekette din ile devlet meselesini o kadar birbirinden ayırmış dinin kudsiyetini devletin de otoritesini o derece tanımış bulunuyoruz ki, böyle bir meselenin müdafaası için niçin Seyit Bey bu kadar derinlere gitmiş anlayamıyoruz. Şüphesiz aradan 30 sene geçmiştir. Seyit Bey’in o zamanki verdiği delillerde açıkça görüldüğü, bugün bizimde pek iyi bildiğimiz gibi, İslam dini laikliğe diğer dinlerden daha müsaittir. Başka dinlerde laikliğe esaslı engel olan rahiplik ve irsa hükümdarlık veya halifelik İslamiyet’te yok fakat biz maalesef Meşrutiyetten beri, hatta Tanzimat’tan beri memleketin geriliği ve cahilliği yüzünden garbın tesiriyle Osmanlılarda, hilafetle saltanatın yani din reisliği ve devlet reisliğinin birbirine karışmasına bakarak Hristiyan milletlere geriliğimizi dini sebeplere atfedenler olmuştur. Hristiyanlık daha ilk kuruluşundan itibaren Havariler kendilerini İsa’nın vekili olarak ilan ettiler. Bu inançla kiliseleri kurdular. Roma imparatorluğu Hristiyanlığı kabul ettiği vakit, yani Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul edip de merkezini İstanbul’a naklettiği zaman dini devletin esaslı bir bölüklü, hatta temeli addedilmiş, din hizmetini bir amme hikmeti olarak kabul etmiştir. Moşhur Justirriianus Kanunu ile Roma Hukukunda din hukuku amme hukuku içine alınmıştır. Yani, “Jus sacrum,

jus publicum”un bir bölümü olmuştur. Böylece din müesseseleri amme müesseselerinden bir kısım telakki olunmuştur. Bu suretle Justinianus’tan sonra bir ruhban sınıfı teşekkül etmiştir. Bu tarihten sonra rahipler sınıfına bir takım haklar tanımıştır. Teodosyüs Kanunu ile de, rahipler her vergiden, askerlikten muaf oldular ve hatta daha da ileri gidilerek rahiplere hususi kılan ve mahkemeler tanımıştır. Bir sivil bir rahibi muhakeme edemezdi. İslamiyet’te bunların hiçbirine rastlamıyoruz. Bunun içindir ki, laikliğe gayet iyi çabuk intibak ettik ve bu istikamette gayet iyi ilerliyoruz. Şimdi bu istikamette devam etmek için siyasi ihtilafları bir tarafa bırakıp cemiyetin huzurunu, fertlerin vicdanlarının huzurunu bozmamamız lazımdır. Bize düşen vazife budur. Şimdi bir meseleye temas etmek istiyorum. O da şudur: bir arkadaşımız, CHP’li bir arkadaşımız söylemeseydi bendeniz buna hiç temas edemeyecektim ve meseleyi ilmi bir sahaya sokacaktım. Fakat meseleyi siyasi bir sahaya soktular. Onun için bende müsaadenizle bu sahaya gireceğim. Arkadaşımız diyorlar ki, cemiyeti dinli ve dinsiz diye siyasi bir temayül var. Şimdi soruyorum ben arkadaşınıza; bu memlekette vatandaşları ileri fikirli ve geri fikirli diye ayırmak siyasi bir temayül değil midir? Demokrat Partili arkadaşlara maalesef vaktimiz yok, dakikamız var. Bu konu üzerinde fazla durmayacağım. Yalnız tespit ettiğim bazı hususlara temas edeceğim. Birleşmiş Milletler Beyannamesi, bizim üye olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi ve Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği tüm prensiplerde din meselelerine karşı nasıl ele alındığını biliyorsunuz. Ve bugün dünyada ve hususi olarak bizim dâhil olduğumuz ve prensiplerinden müphem olduğumuz Avrupa cemiyetlerinde din meselesi XX. Yüzyılın başında olduğu gibi mütalaa edilmemektedir. Bu meselenin üzerinde fazla durmanın vatandaşları muzdarip ettiği ve vicdanlarını incittiği görülmüş, vicdan hürriyetine saygı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinin maddelerine geçmiştir. Fakat size soruyorum: Bugün dünyanın neresinde dini kanaatleri dolayısıyla insanlar geri veya ileri diye bir tasnife tabi tutuluyorlar? Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği prensibe göre ilerilik veya gerilik dini itikatlara ve vicdani kanaatlere göre tarif edilmemektedir. Az gelişmiş memleketleri ileri seviyeye yükseltmek için yapılan yardımların dini bir maksat ve hedefi yoktur. İnsanlığın bugün kabul ettiği prensiplere göre, herkesin dinine hürmet insani bir mükellefiyettir. Gerilik ve ileriliğin kıstası din değildir. Nitekim Avrupa Milletleri, dinleri dolayısıyla Müslümanlığa nazaran geri olmamalarına rağmen, yaşama seviyesi bakımından ileri telakki ediliyorlar. Portekiz ve İspanya, Balkan memleketleri gibi memleketler Hristiyan’dır. Fakat Birleşmiş Milletlerin koyduğu tarife göre geri telakki edilir. Buna mukabil, Japonya gibi Hristiyan olmayan ve hatta imparatorlarına ulûhiyet atfeden bir memleket ileri bir memleket olarak kabul edilir. Çünkü Birleşmiş Milletler prensibine göre ileri memleketler insan haklarına ve kültürüne kıymet veren, ilim ve

teknikten aldığı paya göre yaşayan, yani yüksek bir hayat standardına ermiş memleketlerdir. Hulasa bir memleket insan haklarına ne derece kıymet verirse medeniyetin getirdiği maddi ve manevi nimetlerden ne derecede istifade ederse, o derecede ileri veya geridir. Bir memleketin vatandaşları nüfus başına yılda 5 kilo şeker yerse, diğer taraftan başka bir memleketin vatandaşları da 40 kilo şeker yerse, 5 kilo yiyen geri, 40 kilo şeker yiyen memleket ileridir. Böylece yılda 5 kilo şeker yiyen Hint Filozofu geri, yılda 40 kilo şeker yiyen İngiliz amesi ileridir. Buna hepimizin bildiği başka birçok misaller de eklenebilir. Arkadaşlar; Türk milleti olarak sözlerimin başında da arz ettiğim gibi, bu meseleleri burada münakaşa etmemek, dine hürmet kadar, laikliğe sadakatin de esaslı bir şartıdır. Ancak laikliğe sadakatin de esaslı bir şartıdır. Ancak o zaman, millet ile Allah'ı da razı ederiz.”⁷⁴

3.3.Psikoloji Hakkındaki Görüşleri

“Psikoloji bir bilim olarak, insanın çevresi ile olan ilişkisindeki davranışlarının bilimsel bir incelemesi olarak tanımlanabilir. Temele insanı ve insanın yaptığı etkinlikleri, diğer bilimlerle olan ilişkisini, eleştirel bir gözle araştırılıp, değerlendirmesini yapar.”⁷⁵

Psikolojinin tarihi de en az felsefe kadar eskidir. Çünkü psikoloji de insan odaklı bir bilimdir. İnsanın davranış ve zihin fonksiyonları hakkındaki araştırmaları yıllar boyu devam etmiştir. Psikoloji, felsefe ile beraber 19. yüzyıla kadar çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Ruh ve beden ilişkisi hem psikolojik hem de felsefik açıdan değerlendirilmiş ve bu iki bilim birlikte ilerlemiştir.

Karasan, 20. yüzyılın ilk yarısında etkili olan ünlü Fransız yazar Henri Bergson'un, *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı* adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Bergson'un psikolog bir filozof olduğunu söylemiştir. Felsefi görüşleri daha çok psikolojik temellere dayanır. Aynı zamanda ahlakı da bu temele dayanır. Bundan dolayı Karasan'da Bergson önemli bir yere sahiptir.

“Bergson, birçok düşünürü, gerçekliği kavramak için sezgi süreçlerinin soyut rasyonalizm ve bilimden daha anlamlı olduğuna ikna etmiştir.”⁷⁶ Böylelikle Bergson, sezgicilik akımının temelini atmış oldu ve bilimin, yaşamın gerçek özüne ulaşamayacağını savundu.

Bergson, ilk başta psikolojide önemli bir yere sahip olan bilincin ne olduğunu tanımlamakla işe başlamakta ve bunu da şöyle ifade etmektedir: “Bilinç kelimelerle kolayca ifade edilemez. Çünkü bilinç, kolaylıkla kelimelere dökülemeyen, düşünülmekte ve hayal

⁷⁴ TBMM 11. Dönem Diyanet İşleri Reisliği 1960 yılı bütçesi münasebetiyle, cilt 2, sayfa 361.

⁷⁵ <http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/05/bilim-ve-felsefe-balaminda-psikoloji.html> (erişim tarihi: 20.05.2016).

⁷⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Henri_Bergson (erişim tarihi: 20.05.2016).

edilmekte zorlanılan bir kavramdır.”⁷⁷ Bunun için bilince metafizik bir kavramdır diyebiliriz. Ona göre, bilinç her yerdedir. İçimizde, evrende, Tanrıda.

Aslında bilinç, insanın kendini ve evreni anlamaya, idrak etmeye çalışmasıdır. Soyut bir kavram olduğu için, psikolojik olarak açıklanabilir. Bu sayede kendinin ve evrenin farkında olan insan, bu şekilde Tanrı’ya da ulaşabilir. Yani bilinç var oluşumuzun sebeplerindendir de diyebiliriz. Hareketlerimizi, davranışlarımızı geliştirerek, bizi üst bilince ulaştırır. Tanrı üst bilinçtir. Ancak Tanrıyı kavrarken bilinç tek başına yeterli değildir. Bilinci aktifleştirmemiz gerekir. Bunun için de “bilincin işlerliğini sağlayabilmek için biyolojik olarak beyne ihtiyaç vardır. Zira bilincin ne olduğunu ve farkındalığını ortaya çıkaran beyindir. Beynimiz olmasaydı bilinç de olmazdı.”⁷⁸

Bergson, bilinç ve beyin ilişkisini şu şekilde açıklar: “Bilinç, söz götürmez bir şekilde beyne asılıdır. Fakat bundan bilincin bütün ayrıntısını çizdiği ve bilincin beyin bir parçası olduğu düşünülmemelidir.”⁷⁹ Beynimiz, etrafımızda olup biten olayları anlamlandırmayı bilinç ile yapar. Bilinç olmadan, tek başına bir beyin yeterli değildir. “Bergson’un ifadesiyle anahtar olarak kapıyı açan bilinç olduğuna göre bilincimiz ne kadar güçlü ve kendindeyse, o bireyin psikolojik halleri de o ölçüde sağlıklıdır.”⁸⁰ Bu yüzden toplumda sağlıklı bireylerin oluşması için, bireylerin bilinçlendirilmesi şarttır.

Bergson, beyin işlevini daha somut bir şekilde anlatabilmek için beyni telefon santraline de benzetir. Santralin görevi, iletişim ve haberleşmeyi sağlamak ya da bekletmek ise beyin de bilinç için böyle bir görev üstlenir. Bergson bilinçle ruhu, beyinle bedeni karşılaştırarak bilincin ruh gibi, öldükten sonra yaşadığını; bedenini, çürüyüp dağıldığı belirtmektedir.⁸¹

Bergson, bilinci ruha benzetir. Nasıl ki öldükten sonra ruh yaşamaya devam ediyorsa, bilinç de aynı şekildedir. Beyin de beden gibi zamanla çürüyüp yok olmaktadır. Görüyoruz ki, Bergson’un bu görüşleri felsefede, psikolojik açıdan önemli bir yer tutmuştur. Karasan da, Bergson’un *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı* adlı eserine yazdığı önsözde toplumun psikolojik hallerine değinmiştir.

Karasan, toplum yerine ‘cemiyet’ kavramını kullanmış ve cemiyeti canlı bir organizmaya benzeterek, toplumun psikolojik açıdan gelişimlerini ele almıştır. Toplumu bu şekilde açıklamaya çalışmıştır. Organizmada bütünü, bölümlerin fedakârlığını istediğini söyler. Bu yüzden bölümler organizmadan başka bir amaç için uğraşmazlar. Böylece cemiyet, en ilkel şekliyle bir organizma olarak zihinde canlanır. Ancak, salt bir organizma da değildir. Çünkü zorunlu olarak var olan organizma başka, özgür iradenin olduğu cemiyet başka bir

⁷⁷ Bergson, 1997: 16.

⁷⁸ Eroğlu, 2012: 82.

⁷⁹ Bergson, 1989: 57.

⁸⁰ Eroğlu, 2012: 82.

⁸¹ Eroğlu, 2012: 83.

şeydir. Demek oluyor ki toplumsal hayat bize ilk bakışta, kökleşmiş alışkanlıklar olarak görünüyor. “Aristo’dan beri tekrar edildiği gibi: Alışkanlık ikinci bir tabiattır.”⁸²

Doğal olarak, tabiatın da toplumun da elbette ki kanunları vardır. Toplumsal kanunlar zorunlu olurken, tabiat kanunları külli, yani dışarda bağımsız olarak varlığını sürdürürken bir bütün olarak bir şeye ihtiyacı olmayandır. Fakat bu ikisi birbirine sonsuzca yaklaşır. Toplum tabiatlaşır, tabiat da toplumlaşır. Yani toplumsal bir kanun, tabii bir kanun haline dönüşür. Diğer taraftan da tabii şeyler mecburleşir.

Tabiat kanunu bize hadiselere hükmeden bir varlık gibi görünüyor. Kanun hadiseyi idare eder ve onu hükmeder gibidir. Kanunla olay ayrı ayrı şeylerdir. Kant’a göre: ‘Tabiat kanunlarla idare edilir.’ Ona göre kanunla tabiat aynı şeydir. Descartes’a göre ‘Kanunlar Allah’ın dünyayı idare etmek için koyduğu kaidelerdir. Tabiat kanunlarının sabitliği Allah’ın iradesinin değişmezliğinden gelir’⁸³ der.

Toplum, hayatın belirtisi, ortaya çıkmasıdır. Karasan, bunun anlaşılabilmesi için biyolojiye ihtiyaç olduğunu ve hayat insan toplumlarında zekâ, böcek toplumlarında ise içgüdü yönünde geliştiğini söyler. Her ikisi de, canlının maddeye alışması için kullandığı bir araçtır. Zekâ bir iş aracıdır. Tıpkı içgüdü gibi zekâ da maddeye kapanmıştır. Bundan dolayı ilk başta bizler, düşünmeden önce yaşamak zorundayız. Çünkü zekânın fonksiyonu yaşamdır.

İnsan toplumları tabiattan kopup, kendi toplumlarını oluştururlar. Bu yüzden insan toplumlarının ortaya ilk çıkışında, böcek toplumları ile büyük ölçüde benzerlik gösterir.

“Bergson’a göre, içgüdü ile zekânın iki bariz vasfı, yapılmış aleti kullanmak ile yaptığı aleti kullanmaktır. Fakat zekâ da bu aleti yaparken içgüdüyü tamamlamaktan başka bir şey yapmaz.”⁸⁴ Yani zekâ içgüdüye ihtiyaç duyar.

Karasan, organizmaya uzuv, uzviyet der. Bundan dolayı toplum, canlı bir uzviyettir. Bu uzviyetler, bir koordinasyon, bağlanma, sıralanmadır. Bu da disiplin olmadan olmaz. İnsan toplumu zeki varlıklardan oluştuğuna göre, en iyi koordinasyonu göstermek için içgüdüsel toplumu örnek alarak, aynısını burada da yaratmaya çalışacaktır.

(...) Nasıl ki uzuv taklit ederek aleti yaratmışsa, bu seferde insiyaki cemiyetin zaruretini temsil eden insiyak yerine itiyat ve adetler koyacaktır. Hâlbuki alışkanlık verasetle intikal etmez. Mesela babadan oğula alışkanlık geçmez (...) Alışkanlık intikal etmediğine nazaran, onda bir zaruret yoktur. Fakat öte yandan bir alışkanlık edinmek zarureti mevcuttur. Yani alışkanlık edinmek zaruretindeyiz: nasıl böcekler içgüdüsel yaşamazlarsa, insanlarda içgüdüye karşılık itiyatsız yaşamazlar (...)⁸⁵

Yani içgüdüsel toplumlarda kurallar zorunludur ve canlı onları kullanabilir. İnsan toplumlarında zorunlu olan şey ise, kural edinmektir. Kurallar zorunlu olmayabilirler. Başka

⁸² Bergson, 1967: I.

⁸³ Bergson, 1967: II.

⁸⁴ Bergson, 1967: III.

⁸⁵ Bergson, 1967: III.

kurallar, alışkanlıklar edinilebilir. Yeter ki herhangi bir huy, alışkanlık edinilsin. Bunların türü, kişiden kişiye, toplumdan topluma da değişebilir.

Karasan içgüdüsel cemiyetlere, hayvan cemiyetleri de der. Hayvan toplumlarında her kuralı tabiat verir. Kuralların değiştirilmesi mümkün değildir. İnsan toplumlarında ise, zorunlu olan şey, kuralın kendisinin var olmasıdır.

Karasan, “cemiyet bizim dışımızda olduğu kadar içimizdedir de” sözünün bir gerçeklik olduğunu söyler. İçimizdeki bu yükümlülük duygusu, bizi başkalarına bağlayan ve de bizi kendimize bağlayan bir duygudur. Nasıl ki toplum bizde mevcutsa, bizde toplumda mevcuduz. Bu görüş bizi, Bergson’un psikolojik tahlillerine götürür:

(...) Bir katilin cürmü, cinayeti sadece kendisi tarafından bilindiği halde acaba onun duyduğu vicdan azabı nereden gelmektedir? Zira bir şeyin var olması için onun bilinmiş olması lazımdır. Hâlbuki katil cürmünü itiraftan sonra vicdan azabını kaybetmektedir. Çünkü katilin benliği sadece kendi benliği değildir. Onun asıl benliği, kendinin üzerinde olan toplumsal benliğidir. Bu benlik onu insanlara bağlamaktadır. Böylece katilin kendisinde ikinci bir varlık mevcuttur: Vicdan. Cürmünü itiraf edince, ayrı kaldığı insanların içine yeniden girecektir. Böylece cemiyet ferdin, fert de cemiyetin içindedir. Katil cürmünü itiraf etmediği müddetçe cemiyetten ayrı kalmıştır ve ıstırapı buradan gelmekteydi (....)⁸⁶

Buradan anlaşılıyor ki toplumda yaşayan her insan, toplumun birer üyesidir. Katil de olsun, iyi kalpli birisi de olsun, toplumdan kendini soyutlayamazsın. Katil, kendisini bir toplumun üyesi olarak görüyor ancak cürüm işledikten sonra kendisini psikolojik olarak rahatsız hissediyor. Bundan dolayı da yaptığı cürmü itiraf ediyor. Görülüyor ki toplumdan ayrılmak, kendi varlığından da ayrılmak demek oluyor. İnsan toplum olmadan yaşayamaz. Yaşasa da, kendi içinde psikolojik olarak bir toplum yaratır.

Psikolojik rahatsızlıklar, çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Birisini öldürmek veya kendini öldürmek, yani intihar bunlardan sadece bir kaçıdır. Bununla ilgili olarak ünlü filozof Durkheim, intiharları incelemiş ve sosyal bir olay olarak ele almıştır. Bu olayların birçoğunun da toplumsal çöküntü sırasında meydana geldiğini söylemiştir. Bunun nedeni ise, toplumdaki çeşitli psikolojik bozuklukların olmasıdır. Bu bozuklukların azalması için bireylerin çeşitli yardımlar alarak desteklenmesi gerekir. Nasıl ki katil işlediği suçtan ötürü pişmanlık duyuyorsa, intihar eden ve sonrasında da pişmanlık yaşayanlar oldukça fazladır. Bu yüzden toplumda bu tür sorunları olanlar araştırılıp, tedavi edilerek topluma kazandırılmalıdır.

Karasan, “cemiyette fert, fertte de cemiyet vardır”⁸⁷ diyerek bu ikisinin ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterir. Fakat bunlar tamamen birbirinin aynı olamaz. Yalnızca bir tür

⁸⁶ Bergson, 1967: V.

⁸⁷ Bergson, 1967: VI.

benzetme olabilir. Bundan dolayı insan toplumu, böcek toplumu olamaz. Çünkü insan toplumu özgürdür. Sadece tabiatı taklit eder ve ona uymaya çalışır.

Birey, devamlı topluma uymaya çalışır. Bu yüzden bireyin psikolojisi, toplumun psikolojisidir. Bir toplumun sağlıklı olabilmesi için, sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi gerekir. Sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi de yine sağlıklı topluma bağlıdır. Bu iki durum birbiriyle iç içe geçmiştir ve asla birbirinden ayrı düşünülemezler. Tıpkı zekâ ve bilinç gibi. Bu iki kavramı toplum-birey ile karşılaştırmakta pek sıkıntı görmüyorum. Çünkü zekâ, toplum gibi genel nitelikte bir kavram, bilinç ise birey gibi daha özel bir kavramdır. Nasıl ki bilinç zekânın işlevselliğini arttırıyorsa, birey de toplumun oluşumunu önemli ölçüde etkiler.

Neticede Karasan'ın psikoloji hakkındaki görüşleri 'birey' ve 'toplum' ikilisine dayanmaktadır. Toplum içindeki bireylerin alışkanlıkları ve içgüdüleri sosyal benliğimizi meydana getirir. Sosyal benlik diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler ve etkileşim kurulması halinde gelişme gösterir ve bireyin hayatı boyunca devam eder. Bu da insanın çevresinde olup bitenleri anlayarak anlamlandırmasını yani bilinçli olmasını sağlar. Bilinçli bir insan davranışı, bilinçli bir toplumu meydana getirir. Bilinç ne kadar güçlüyse, bireyin psikolojik davranışları da o kadar güçlüdür.

SONUÇ

İlk çağlardan beri pek çok filozof, felsefe ilmi ile uğraşmıştır. Çoğu düşünür, değerli görüşler ve eserler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler çağdan çağa atlayarak, içinde yaşadığımız yüzyıla kadar intikal ettiği görülmüştür.

Felsefe ile ilgili bazı görüşler direkt olarak, ilkçağda ya da ortaçağda nasılsa o şekliyle, hiçbir şekilde değişime uğramadan günümüze geldiği görülmektedir. Ancak bunun ne kadarının bu şekilde olduğu tartışılır. Çünkü eseri ilk kaynaktan okuyan kişi, başka bir dile tercüme ederken kendi anladığına göre dilimize çevirecektir. Bir başka kişi de kendisine göre. Bu şekilde devam edip giden tercüme, sonunda asıl kaynağından uzak bir şekilde kendini gösterecektir. Aslında bu şekilde ilerleyen felsefe, bir bakıma düşüncelerin çeşitlenmesini sağlar. Çünkü aynı eseri her okuyan kişi, farklı yorumlarda bulunur ve düşünceler zenginleşir.

20. yüzyıl felsefi düşüncesi de bu bakımdan zengin bir içeriğe sahiptir. Kendinden önceki yüzyılın etkisiyle gelişen bilim ve teknolojiye de, Batıdan tercüme edilen eserlerin hız kazandığı zengin bir yüzyıldır. Bu hızlı ve zengin döneme elbette ki Cumhuriyet döneminde rastlamaktayız. Karasan da, bu dönemin en aranan ismi olmuştur. Kendi yazdığı eserlerin yanı sıra, tercüme eserleri önemli bir yere sahiptir. Bakanlık Karasan'ın tercümelerini çok beğenmiş ve tamamlanamayan tercüme onları ona göndermiştir. Behice Boran'ın *Eflatan'un Devleti* adlı eserini tercümeyle başlayıp, devam edememesi yine bu kitaba da Karasan'ın yeniden devam etmesi, onun tercüme konusunda ne kadar başarılı olduğunu kanıtıdır.

Karasan, dönemin şartlarına göre gayet başarılı eserler vermiştir. Çünkü ülkemiz daha yeni savaştan çıkmışken, maddi-manevi yönden sıkıntılar içerisindeyken ülkesinin gelişimi için çabalamıştır ve birçok tercüme yapmıştır. Birçok dile vakıf olması sebebiyle de, tercüme ettiği eserleri bizzat ana kaynağından okumuştur. Bundan dolayı da eserle arasına hiçbir etken sokmamıştır. O dönemin zor şartları altında böyle önemli görüşler ortaya koyan Karasan'ın yeri bu bakımdan büyüktür.

Karasan, Platon'un görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle 'iyi ideası' O'nun fikirlerinin temelinde yer alır. Asıl iyinin ne olduğunu bulmaya çalışır. Gerçek bilgiye ulaşmak için çabalar. Bu bilgiye akıl yoluyla ulaşabileceğini söyler. Akıl her şeyden üstündür. İnsan akıl sayesinde doğruya ulaşabilir. İnsanın, bir sorun hakkında doğru hükümler verebilmesi için, ilk önce hakikati bilmesi, sonrada bu hakikati iyi kullanması gerekir. Böylelikle daha doğru bilgiler elde edebilir. Demek ki bizi diğer insanlardan ayırt eden akıldır ve bunu iyi kullanmamız gerekir ki 'gerçek doğru' ya ulaşabilelim.

Karasan'ın ontoloji hakkındaki görüşlerinde, yokluğun varlığını ve yanlışın imkânını ele alır. Tıpkı varlık gibi yokluğunda var olabileceğinden bahseder. Yanlış ve yokluk her zaman olabilir. Bunları tek başına düşünemeyiz.

O, Parmenides'in varlık-yokluk kavramlarını çürütmek için uğraşır. Varlığın bir bakıma yok, yokluğun da diğer bakımdan var olduğunu savunur. Ama varlık üzerine felsefi görüşlerin de ilk başta O'nda görüldüğünü söyler. Bu şekilde Parmenides'i eleştirmesinin altında yatan neden ise, Platon'un düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmesinden dolayıdır. Çünkü Platon'da Parmenides'in görüşlerini çürütmek için yeni fikirler ortaya atmıştır.

Karasan'ın bütün görüşlerinde birey ve toplum (fert ve cemiyet) en önemli kavramlardır. Hayatını milletin yararına olacak şeyler için harcamıştır. Ona göre bireyi ne kadar iyi eğitirsen, toplumu da o kadar iyi eğitirsin demektir. Sağlıklı bireyler yetiştirmek de devlet aracılığıyla olur. Devlet bireyi denetleyen bir kurumdur. Bunu çeşitli kurallar koyarak ya da bir takım yaptırımlar koyarak gerçekleştirebilir.

Toplumunu oluşturan en önemli unsurlar arasında din ve ahlakı görür. Din insanın içindedir. 'İnsan doğuştan dini bir hayvandır' der. Dinin gerçekten de insan hayatında yeri oldukça büyüktür. Çünkü dinsiz bir insan yaşayamaz. Dolayısıyla dinsiz bir toplum da olamaz. Bugüne kadar, sanatsız, ilimsiz ve hatta felsefesiz toplumlar olabilir, ancak dinsiz toplum olamaz. Toplumun varlığını sürdürebilmesi için din şarttır. Günümüzde de öyledir. İnsanlar bir şeye inanmadan yaşayamaz. Ateist olan bir insan bile bir şeye inanır. Tanrının olmadığı kavrama kendini inandırmıştır. Bu inanış yolunda da ilerlemektedir. İnanmayı bıraktığı an, bir boşluğa düşer insan, çünkü Tanrı bizim içimizdedir. O her şeyin üstündedir. Karasan'ın da dediği gibi; hem içimizde hem üstümüzde, varlıkların en üstüdür. İnsan, Tanrıya inanmayı bıraktığı an bir boşluğa düşer ve bu koca evren içerisinde kendini kaybeder.

Ahlak da toplumun oluşumunda önemlidir. Ancak ahlak da kendi başına oluşmaz, onu toplum kendi oluşturur. Ahlaklı bireyler de sağlıklı toplumlar oluşturur. Ahlaksız ve dinsiz bir toplumda her türlü bozukluk meydana gelir. Bu bozuklukların meydana gelmemesi için, her bireyin iyi bir eğitim alması gerekir. Devletin başına getirilecek adamlar nasıl ki çok iyi bir eğitimden geçiyorlarsa, bireyler de aynı şekilde olmalıdır.

Ulusal bir felsefenin gelişebilmesi için özgür düşünce sisteminin olması gereklidir. Ancak özgün düşüncelerle ilerleyen felsefe ilerleme gösterebilir. Çünkü felsefe radikal bir düşünce sistemidir. En derine kadar inen sorular sormak felsefenin işidir. Bu şekilde bir sorgulama yapan kişiler yok denecek kadar azdır. Günümüzde bu yüzden filozof yetişmez. Filozof denilecek kişi, korkusuz olmak zorundadır. Ancak bu şekilde davranan kişi gerçek bir filozof olabilir. Karasan'da böyle bir cesaret göstermiş ve döneminin zor şartları altında

kendini ve öğrencilerini en iyi şekilde yetiştirmek için uğraşmıştır. Bu şekilde vatanına, milletine faydalı bir insan olmuştur.

Yani sonuç olarak Mehmet Karasan, Türk toplumu için bireyden topluma, ahlaktan dine, dinden devlete birçok konuda önemli eserler, görüşler bırakan gerçek bir Türk Filozofudur. Ayrıca Türk toplumunun örf ve adetlerine bağlı, kendinden sonra gelenlere yenilikçi düşünceleriyle idol olmuş bir Cumhuriyet dönemi filozofu olarak anılmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adam, C. (1963). Descartes, Hayatı ve Eserleri (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, II. Baskı, İstanbul.
- Arslan, A. (2009). Felsefeye Giriş. Adres Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Bergson, H. (1967). Ahlak İle Dinin İki Kaynağı (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, III. Baskı, İstanbul.
- Bergson, H. (1989). Zihin Kudreti (Çev: Miraç Katırcıoğlu), Milli Eğitim Basımevi, II. Baskı, İstanbul.
- Bergson, H. (1997). Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri (Çev: Mustafa Şekip Tunç). Milli Eğitim Basımevi.
- Bolay, S. H. (ed). Topdemir, H. G. (2015). Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri. Cilt 4-A. Nobel Akademik Yayıncılık, I. Baskı, Ankara.
- Cevizci, A. (2011a). Felsefe Tarihi. Say Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- Cevizci, A. (2011b). Felsefe Sözlüğü. Say Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Demir, R. Atılgan, D. (2008). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşeri Bilimlerin Yeniden İnşası, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Descartes, R. (1967). Metafizik Düşünceler (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, III. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1963). Felsefenin İlkeleri (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, III. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1945). Aklını İyi Kullanmak Ve Bilimlerde Doğruyu Bulmak İçin Metot Üzerine Konuşma (Çev: M. Karasan), Maarif Matbaası, Ankara.
- Descartes, R. (1966). Tabiat Işığı İle Hakikati Arama (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Descartes, R. (1989). Aklın İdaresi İçin Kurallar (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, II. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1992). Ahlak Üzerine Mektuplar (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, III. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1972). Ruhun İhtirasları (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Durkheim, E. (1949). Meslek Ahlakı (Çev: M. Karasan) Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Durkheim, E. (1927). Ahlak Terbiyesi (Çev: Hüseyin Cahit Yalçın), Devlet Matbaası, İstanbul.
- Eflatun (1960). Devlet Adamı (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, II. Baskı, Ankara.

- Eflatun (1967). Sofist (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, II. Baskı, İstanbul.
- Fahri, M. (2008). İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Giriş (Çev: Ş. Filiz), İnsan Yayınları, IV. Baskı, İstanbul.
- Güçlü, A. Uzun, E. Uzun, S. Yolsal, Ü. H. (2008). Felsefe Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, III. Baskı, Ankara.
- Hilav, S. (2011-Ağustos). Felsefe El Kitabı. Yapı Kredi Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- Karasan, M. (1949). Büyük Feylesoflar Antolojisi. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karasan, M. (1947). Eflatun'un Devlet Görüşü. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Karasan, M. (1968). Felsefe (Türk Ansiklopedisi, Felsefe Maddesi). Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Laberthonniere, L. (1977). Descartes Üzerine Tetkikler (Çev: M. Karasan), Kültür Bakanlığı, II. Baskı, Ankara.
- Lacombe, O. (1943). Descartes (Çev: M. Karasan), İdeal Matbaa, Ankara.
- Mann, T. (1967). Tonio Kröger (Çev: M. Karasan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Popper, K. (1992) The Logic of Scientific Discovery, London and Newyork: Routledge.
- Ülken, H. Z. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- Topdemir, H. G. Unat, Y. (2013). Bilim Tarihi. Pegem Akademi, 6. Baskı, Ankara.
- Yakıt, İ. Durak, N. (2002). İslam'da Bilim Tarihi. Tuğra Matbaası, Isparta.
- Yakıt, İ. (2012). Yakut'tan Tarihler. Ötüken Neşriyat, II. Baskı, İstanbul.
- Yakıt, İ. (2013-Mayıs). Türk İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yakıt, İ. (2016-Ocak). Hatıralarıyla İz Bırakanlar. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Makaleler

- Balakkabalar, M. (1972). "Mehmet Karasan-İki Dost", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı I, Ankara.
- Karasan, M. (1943a). "Eflatun'un Devleti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt I, Sayı I, Ankara.
- Karasan, M. (1943b). "Eflatun'un Devleti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt I Sayı: II, Ankara.
- Karasan, M. (1943c). "Eflatun'un Devleti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt I Sayı: IV, Ankara.
- Karasan, M. (1948). "Durkheim'ın Ahlak Sosyolojisi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt III Sayı: I, Ankara.
- Karasan, M. (1953a). "İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmi Denemeleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt II Sayı I, Ankara.

Karasan, M. (1953b). “Din Sosyolojisi, Öncüler Ve Kurucuları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt II Sayı I, Ankara.

Eroğlu, A. (2012-Aralık). “Henri Bergson’da Bilinç-Sezgi İlişkisi”. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 27, Isparta.

Söyleşi

Ayhan, A. (14 Eylül 2015). Prof. Dr. Necati Öner İle Söyleşi. Prof. Dr. Necati Öner’in Evi, Ankara.

Ayhan, A. (7 Aralık 2015). Cemile Karasan Yılmaz İle Söyleşi. Cemile Karasan Yılmaz’ın Evi, İzmir.

Yayımlanmış Tez

Doğrucan, A. (2015). *Nihat Keklik’te Mantık Ve Felsefe*. Doktora Tezi. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Isparta.

Gazete

Kameroğlu, K. “Yeşil Çivril’den Yeşerenler: Prof. Dr. Mehmet Karasan”, Çivril 30 Ağustos Gazetesi, Yıl 8 Sayı 462, 12 Ağustos 2009, Denizli.

“Çivril’de Aydınlarımız Prof. Dr. Mehmet Karasan”, Çivril Belediyesi (Kültür, Sanat, Spor ve Haber Bülteni), Yıl 1 Sayı 4, Ocak 2011, Denizli.

“Çivril’de İlk Kez Bir Felsefe Konferansı Gerçekleştirildi”, Çivril Belediyesi (Kültür, Sanat, Spor ve Haber Bülteni), Yıl 2 Sayı 24, Eylül 2012, Denizli.

İnternet Kaynakları

<http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37>. (erişim tarihi: 03.05.2016)

<http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/06/trkiyede-felsefenin-yks-1.html>. (erişim tarihi: 20.05.2016)

<http://www.dmy.info/turkiyede-felsefe/>. (erişim tarihi 28.04.2016)

<http://felsefevi.blogspot.com.tr/p/turkiyede-felsefe-calismalari.html>. (erişim tarihi: 28.04.2016)

<http://www.felsefe.gen.tr/>. (erişim tarihi: 28.04.2016)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=42>. (erişim tarihi: 03.05.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Henri_Bergson (erişim tarihi: 20.05.2016)

TBMM Konuşmaları: 11. Dönem Diyanet İşleri Reisliği, 1960 Yılı Bütçesi Münasebetiyle, Cilt-2.

Mehmet Karasan’ın Yazdığı Mektuplar.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Aylin AYHAN

Doğum Yeri - Tarihi: Çorum - 02.04.1991

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Toros Lisesi, Antalya, 2009.

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Antalya, 2014.

Yabancı Dil : İngilizce

Yüksek Lisans

Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Antalya 2016.

Tez Konusu : Mehmet Karasan'ın Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri.

E-Posta : ayhanaylin1907@hotmail.com